

Kansen op Veen in 2030

8 melkveehouders, 3 bedrijfssystemen:
een verkenning van toekomstperspectief
in het Friese Veenweidegebied

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Voorwoord

Boeren in onzekere tijden is een uitdaging. Dan ook nog plannen voor de lange termijn uitdenken, vraagt om gedreven ondernemerschap en ambitie. Daar ontbreekt het niet aan bij de acht melkveehouders uit het Friese Veenweidegebied, die hebben meegedaan aan dit project. Zij hebben elk een plan gemaakt (soms zelfs twee), voor het best passende toekomstperspectief voor hun bedrijf. In dit rapport willen zij die delen met collega- melkveehouders, adviseurs en beleidsmakers. Een brede waaier aan toekomstplannen, bedoeld om te inspireren en inzichten te benutten voor bedrijfsvoering en beleid. Of om ideeën door te ontwikkelen.

Ik wil de deelnemers graag bedanken voor de boeiende discussies in de groep, over kansen en bedreigingen die de toekomst met zich mee brengt. Hun drive om verder te kijken dan de problemen van vandaag en morgen, zorgde voor actieve en creatieve sessies en toekomstperspectief voor de periode van 2030 en verder. Laat u verrassen door hun plannen en ambitie!

Jelle Zijlstra
Projectleider
Mei 2024

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting	4
Inleiding	9
De drie bedrijfssystemen	12
Welke veehouder heeft welk bedrijfssysteem?	15
Toelichting op landbouwkundige kengetallen	16
Toelichting op bedrijfseconomische kengetallen	17
Toelichting op kengetallen duurzaamheid	20
Toelichting op Compensatie Systematiek Veenweide (CSV)	22
Bedrijfssysteem intensief	
Herman en Rudolf Lenes: "Extensiveren en aanpassen aan hoger waterpeil."	24
Sjoerd Minnema: "Doorgaan met uitgebalanceerd groeien."	29
Haye Ketelaar: "Extra grond inzetten om de stal volledig te benutten."	34
Gooitzen van der Werf & Jacoba Westra: "Pachtgrond kopen, extensiveren en synergie met neventakken benutten."	39
Bedrijfssysteem extensief met 30% land met beperkingen	
Anne-Pieter Visser: "Extra grond verwerven en land en machines klaar maken voor hoger peil."	44
Kees Boon: "Overschakeling naar biologisch in combinatie met natuurbeheer."	49
Bedrijfssysteem extensief met 70% land met beperkingen	
Jan Veldman: "Vergelijken van optimaliseren en extensiveren met omschakeling naar biologisch."	54
Jacob van der Bij: "Meerwaarde produceren door biologisch en weidevogelbeheer."	59
Conclusies bedrijfsplannen op veen	64
Aanbevelingen	71
Colofon	75

Samenvatting

Plannen maken voor de toekomst van het eigen melkveebedrijf in een tijd met veel onzekerheden over die toekomst. Dat is wat acht melkveehouders uit het Friese Veenweidegebied hebben gedaan in 2023. Met als doel om het perspectief van drie bedrijfssystemen in 2030 te verkennen.

Onderzochte bedrijfssystemen

- 1 Intensief bedrijf: 15.000 - 20.000 kg melk per ha
 - 2 Extensief bedrijf met 30% land met beperkingen: 12.000 - 14.000 kg melk per ha
 - 3 Extensief bedrijf met 70% land met beperkingen: 8.000 - 12.000 kg melk per ha
- De beperkingen die hierboven worden genoemd hebben te maken met de hoogte van het waterpeil en het toepassen van agrarisch natuurbeheer op een deel van het land. Tijdens eerdere gesprekken met melkveehouders in de regio, was geconcludeerd dat deze drie bedrijfssystemen aansluiten bij de verwachte ontwikkelingen in markt en maatschappij in 2030.

Het werken aan de combinatie van duurzaamheidsdoelen rond veenafbraak, bodemdaling, broeikasgasuitstoot, landschap, natuur en een robuust en klimaatbestendig watersysteem in het Veenweidegebied, wordt hieronder samengevat met de term verduurzaming. Ook biodiversiteit en natuurinclusief boeren vallen daaronder. Dat geldt ook voor het werken aan de zogenoemde KPI's vanuit de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij: broeikasgasemissie per kg melk, stikstofbodemoverschot per ha, ammoniakemissie per ha, percentage eiwit van eigen land, percentage blijvend grasland en percentage ANLb-grond, en de voor de voor dit onderzoek toegevoegde kengetallen aantal uren beweiding en broeikasgasemissie per ha.

Met bedrijfseconomisch resultaat wordt hieronder de mutatie in liquide middelen bedoeld. Daarnaast wordt als bedrijfseconomisch kengetal ook het productieresultaat gebruikt. Dat is het verschil tussen alle opbrengsten en alle uitgaven, exclusief financieringslasten, privé-uitgaven, belastingen en vervangingsinvesteringen. Zie pagina 17 voor een uitgebreidere toelichting op deze en overige bedrijfseconomische kengetallen die hieronder worden genoemd.

Binnen alle maatschappelijke thema's rond milieu en klimaat speelt in het Veenweidegebied in de komende 10 jaar het verhogen van het waterpeil om de veenafbraak af te remmen, een centrale rol. In alle plannen voor 2030 is daarom uitgegaan van een gemiddeld grondwaterpeil in het Veenweidegebied van 40 cm onder het maaiveld, wat kan betekenen dat bedrijven in één peilvak met verschillende gemiddelde grondwaterpeilen worden geconfronteerd. Uitgangspunt daarbij is de toepassing van een Compensatiesystematiek Veenweide (CSV) die de vermogens- en inkomensschade van de peilverhoging compenseert; deels in de vorm van grond en deels in geld.

De ondernemers, hun plannen en resultaten

Hieronder worden op hoofdlijnen de inhoud van de plannen en de conclusies voor het perspectief van ieder bedrijfssysteem beschreven. Daarbij zijn de bedrijfssystemen 2 en 3 gecombineerd omdat er veel overeenkomsten zijn tussen de ontwikkelrichtingen die de veehouders uit deze groepen kiezen.

1

Intensieve bedrijven

De vier bedrijven binnen dit systeem breiden in hun plannen uit in grond. Drie doen dat met grond die beschikbaar komt via de Compensatie Systematiek Veenweide (CSV) en twee kopen daarnaast ook zelf grond; waarvan één voor een deel buiten het

Veenweidegebied voor de teelt van maïs. Alle vier verhogen ze de krachtvoergift per koe, om de teruggang in de kwaliteit van het ruwvoer als gevolg van het hogere waterpeil te compenseren. Daardoor blijft de melkproductie per koe op het niveau van het uitgangsjaar 2021/22. Om onder de nattere omstandigheden het veldwerk te kunnen blijven uitvoeren, leggen twee bedrijven kavelpaden aan. Eén investeert daarvoor ook in bredere banden en een groter tandemstel voor de opraapwagen. Van voortgaande schaalvergroting is sprake bij één bedrijf, dat een plan voor de langere termijn heeft gemaakt voor uitbreiding in grond, vee en stal, en een ander bedrijf dat 30 extra koeien houdt door jongveeplaatsen om te zetten in koeplaatsen. Twee bedrijven gaan een tweede locatie zoeken om daar jongvee op te fokken. In twee plannen wordt extra arbeid ingezet vanwege extra grond en vee. De mestafzetkosten nemen voor alle vier toe met bedragen die variëren tussen € 10.000 en € 35.000.

Alle vier bedrijven extensiveren: de hoeveelheid melk per ha neemt op drie bedrijven af met ca. 2.000 en op één met 11.000 kg. Op de meeste bedrijven worden de scores voor de indicatoren N-bodemoverschot, NH₃-emissie per ha en % eiwit van eigen land hierdoor gunstiger. De broeikasgasemissie per kg melk ontwikkelt zich ongunstig of blijft ongeveer gelijk. Het aandeel ANLb-grond blijft op drie bedrijven vrijwel gelijk. In absolute zin stijgt hierdoor de oppervlakte ANLb. Op één bedrijf stijgt dat door de aankoop van grond met ANLb-beheer.

Bij het uitgangspunt van de gestandaardiseerde financiering (uitgangspunt: een schuld van € 1,20 per kg melk) zijn vijf van de zes plannen die de vier bedrijven hebben gemaakt haalbaar: de mutatie liquide middelen is positief. In het niet-haalbare plan wordt geïnvesteerd in de aankoop van grond. Om ook dat plan haalbaar te maken zouden de investeringen verlaagd of het rendement van het bedrijfsplan verhoogd moeten worden. Achter het positieve resultaat voor mutatie liquide middelen zit voor vier van de zes plannen een stijging in het productieresultaat ten opzichte van de uitgangssituatie. Mede door het gebruik van de CSV-optie om een deel van de compensatiegelden te gebruiken voor het aflossen van schulden, daalt de schuld per kg melk in vier van de zes plannen. In de twee plannen waarin die schuld niet daalt, wordt dat veroorzaakt door extra investeringen in grond. Op basis van de werkelijke financiering zijn alle zes plannen haalbaar: de mutatie liquide middelen is na uitvoering van het plan positief. Ook die van de beide bedrijven die grond aankopen.

Extensieve bedrijven met land met beperkingen

Alle vier extensieve bedrijven hebben zowel in de uitgangssituatie als in 2030 tussen de 35 en 50 procent van de grond in beheer als ANLb of als natuurgrasland van een terreinbeheerder. Ook breiden ze uit in grond vanwege ieders keus voor grondcompensatie binnen de CSV-regeling. Eén bedrijf krijgt daarnaast nog extra hectares natuurgrasland in gebruik door samenwerking met een terreinbeheerder. Ook twee andere bedrijven werken nauw samen met één of meer terreinbeheerders. Het vierde bedrijf verkent mogelijkheden om een deel van de eigen grond te verkopen aan een externe financier om het vervolgens terug te pachten. Dat zal de financieringslasten van de grond verlagen en dat is een welkome lastenverlichting

voor extensieve bedrijven met een groot aandeel eigen grond. Eén bedrijf is reeds biologisch in de uitgangssituatie. Het specialiseert zich in weidevogelbeheer. Een tweede bedrijf doet dat ook en is van plan om daarvoor samen te werken met een terreinbeheerder en over te schakelen naar biologisch. Het derde bedrijf overweegt nog twee verschillende plannen: allereerst een plan om de veestapel iets uit te breiden en de bedrijfsvoering te optimaliseren in combinatie met een betere werk/privé-balans. Daarnaast nog een alternatief plan om de veestapel iets in te krimpen en over te schakelen op biologische productie. Het vierde bedrijf heeft reeds een flink aandeel natuurgrasland en kiest voor een plan om de veestapel nog iets uit te breiden. In vier van de in totaal zes plannen van deze vier extensieve bedrijven, groeit de veestapel met ca. 10 koeien. In vijf van de zes plannen neemt intensiteit in kg melk per ha af. In drie plannen wordt extra arbeid ingezet vanwege de extra grond en extra koeien. Twee bedrijven investeren in extra kavelpaden, één in bredere banden en een groter tandemstel voor de opraapwagens. In drie van de zes plannen daalt het krachtvoerverbruik per koe. In de andere drie stijgt het licht omdat de melkveehouders de productie per koe op peil willen houden. De twee niet-biologische bedrijven zien de kosten voor mestafzet toenemen met ca. € 20.000. Het extensieve karakter van deze bedrijven en de daling van de intensiteit bij vijf van de zes plannen, leiden tot een verwachte gunstige ontwikkeling van de scores voor de indicatoren N-bodemoverschot per ha, NH₃-emissie per ha, percentage eiwit van eigen land en de broeikasgasemissie per ha. Deze groep bedrijven heeft hoge scores voor percentage ALNb-beheersgrond, inclusief het natuurgrasland dat wordt gepacht van terreinbeheerders. En levert daarmee meerwaarde op het gebied van biodiversiteit.

Op basis van de gestandaardiseerde financiering zijn alle zes bedrijfsplannen haalbaar. Bij alle zes verbetert ook het productieresultaat ten opzichte van de uitgangssituatie. Ook in al deze plannen daalt de schuld per kg melk, met name door het gebruik van CSV-gelden voor aflossing. In vier van de zes plannen nemen de absolute financieringslasten wel toe door het verwachte hogere rentetarief in 2030. Op basis van de werkelijke financiering zijn er twee plannen niet haalbaar. Voor één plan komt dit door de verwachte stijging van het rentetarief. In het andere plan door zowel het hogere rentetarief als hogere mestafzetkosten. De beide veehouders die het betreft, hebben ieder ook een alternatief plan dat wel haalbaar is.

Conclusies

Over het ondernemerschap van de melkveehouders

- **Mindset en toekomstgerichtheid bepalen aanpassingsvermogen van melkveehouders**

Melkveehouders verschillen in de manier waarop ze omgaan met kansen, bedreigingen en risico's. De één ziet bedreigingen, de ander kansen. De één gaat zelf aan de slag als ontwikkelaar van een nieuw bedrijfssysteem. De ander wacht op betere condities vanuit markt en beleid om dat te kunnen doen. De deelnemende melkveehouders werkten zelf actief aan een bedrijfsplan voor 2030. Iedere deelnemer anticepeerde daarbij op de eigen toekomstverwachtingen met betrekking tot veranderingen in markt en maatschappij.

- **Goede uitgangspositie voor de toekomst nog belangrijker dan toename liquiditeit**

Schaalvergroting zal blijven. "Voldoende grond onder het bedrijf en voldoende omvang van de totale melkproductie zijn bepalend voor het toekomstperspectief van een bedrijf," is een algemene conclusie van de deelnemers.

Over bedrijfsstrategie en bedrijfssystemen

- **Hogere mestafzetkosten en hogere rente hebben veel invloed op plannen**

Met uitzondering van de twee biologische bedrijven, leidt het vervallen van de derogatie in 2030 op alle bedrijven tot tienduizenden euro's aan mestafzetkosten en daardoor een daling van het bedrijfseconomisch resultaat. De verwachte hogere rente (5%) zal dat resultaat ook verlagen, met name voor bedrijven met een hoge schuld per kg melk.

- **Optimaliseren huidige productiemiddelen: stal vullen en productie per koe verhogen**

Lege stalplaatsen opvullen en de productie per koe verhogen zijn op korte termijn mogelijkheden om de beschikbare productiemiddelen zo goed mogelijk te benutten en het bedrijfseconomisch resultaat te verbeteren.

- **Kavelpaden aanleggen en machines aanpassen**

Verharde kavelpaden en machines met minder bodemdruk kunnen behulpzaam zijn bij het rijden op de nattere bodem en het zo veel mogelijk voorkomen van zode- en bodembeschadigingen.

- **Rendabele en passende neventak starten en/of ontwikkelen**

De hoge waardering van de regio door toeristen kan benut worden op daarvoor geschikte bedrijven voor extra inkomsten uit neventakken. Neventakken van de deelnemers zijn: verblijfsrecreatie, horeca, boerderijverkoop van zuivel en vlees, dagbesteding en watersportactiviteiten.

Strategieën per bedrijfssysteem

- **Specifieke strategieën van intensieve bedrijven met 15.000-20.000 kg melk per ha in de huidige situatie**

- Extensivering via aankoop van grond, mede door gebruik te maken van de mogelijkheid tot grondcompensatie binnen CSV.
- Aanschaf van monovergister en/of stikstofkraker voor het realiseren van extra opbrengsten uit biogas en het efficiënter benutten van de mineralen uit mest.

- **Specifieke strategieën van extensieve bedrijven met minder dan ca. 14.000 kg melk per ha en 30 tot 60% land met beperkingen**

- Overschakeling naar biologische melkveehouderij, eventueel in combinatie met verkoop van eigen zuivel en vlees.
- Zorgen voor voldoende ha productief land (hoge grasopbrengst en -kwaliteit) om gewas- en melkproductie op peil te houden.
- Extra inkomsten verwerven uit natuurbeheer door samenwerking met natuurterreinbeheerders en grondfinanciers.

Over het verdienmodel onder de bedrijfsplannen

- **Alle plannen zijn financieel haalbaar**

Op basis van de gestandaardiseerde financiering zijn de plannen op zeven van de acht bedrijven haalbaar. Het ene plan dat niet haalbaar is, zou dat wel zijn bij het werkelijke financieringsniveau van dat bedrijf. De schuld per kg melk in de uitgangssituatie, het investeringsniveau en het rentetarief, hebben veel invloed op de haalbaarheid van de plannen.

- **Bedrijfseconomisch resultaat ten opzichte van uitgangssituatie 2021/'22 varieert sterk**

Voor de helft van de plannen is de mutatie liquide middelen hoger, voor de andere helft lager dan in het uitgangsjaar 2021/'22. Het is vooral hoger bij plannen waarin een verhoging van het productieresultaat wordt gecombineerd met het verminderen van de schuld per kg melk. Het vervallen van de derogatie en het verwachte hogere rentetarief, hebben in 2030 een negatief effect op de mutatie liquide middelen ten opzichte van die in het boekjaar 2021/'22.

- **Toepassing van vermogens- en inkomenscompensatie leidt tot lagere financieringslasten**

De CSV zorgt voor vermogens- en inkomenscompensatie bij peilverhoging. Op zes van de acht bedrijven wordt hierdoor de schuld per kg melk verlaagd, wat gunstig is voor de uitgaven voor rente en aflossing per kg melk. Investeringsverhogingen verhogen het niveau van de schuld. De verwachte hogere rente zorgt voor hogere financieringslasten. Per saldo leidt dit alles bij vijf van de twaalf gemaakte plannen tot lagere absolute financieringslasten en in de andere zeven plannen tot hogere financieringslasten dan in de uitgangssituatie.

- **Peilverhoging heeft gevolgen voor leencapaciteit**

De afwaardering van veengrond bij verhoging van het waterpeil leidt tot een lagere leencapaciteit. Banken zouden om die reden kunnen inzetten op versneld aflossen en een hoger rentetarief.

Over duurzaamheid en natuurinclusiviteit

- **Positieve impact op duurzaamheid met name door keuzes voor extensivering**

De combinatie van de eigen strategie en het inspelen op de CSV, leidt ertoe dat binnen 10 van de 12 gemaakte bedrijfsplannen het bedrijf extensiever wordt. Daardoor zullen de indicatoren N-bodemoverschot, ammoniakemissie per ha en % eiwit van eigen land verbeteren. Dat geldt ook voor de broeikasgasemissie per ha, die overigens nog exclusief het effect is van het verminderen van de veenafbraak

bij een hoger waterpeil. Eén of misschien twee bedrijven, schakelen over naar biologische melkveehouderij. Ook dat is positief voor de meeste duurzaamheidsindicatoren.

- **Belangstelling voor ANLb, maar wordt ook wel gezien als risico**

De melkveehouders verwachten het aandeel ANLb-grond inclusief natuurgrasland, minimaal gelijk te houden. In absolute termen zou dat aantal ha dan kunnen groeien. Tegelijkertijd zien de melkveehouders de relatief lage vergoedingen en de afhankelijkheid van beleidskeuzes als risico. Langjarige en hogere vergoedingen zouden de animo groter kunnen maken.

- **Meerdere stimulansen voor natuurinclusieve en duurzaamheidsmaatregelen zijn of komen beschikbaar**

Zes van de acht bedrijven doen mee of hebben reële kansen om in 2030 mee te doen aan duurzame keteninitiatieven van hun zuivelafnemer. Ook vanuit overheden komen langzamerhand meer stimulansen voor verduurzaming beschikbaar: agrarisch natuurbeheer, GLB-gelden voor eco-activiteiten en extensiveringsregelingen. Samenwerking met terreinbeheerders en fondsen of erfpachtregelingen voor de financiering van natuurinclusieve landbouwgrond, zijn ook opties die bijdragen aan verduurzaming.

Over de Compensatie Systematiek Veenweide (CSV)

- **Melkveeouders zien CSV als cruciaal voor de toekomst**

Deze regeling ondersteunt de start van het boeren met een hoog waterpeil. De compensatiegelden zijn nodig om de bedrijfseconomische schade van peilverhoging op te vangen. De meest bepalende onderdelen van de regeling zijn: de waardedaling van de grond, de afname van de grasopbrengsten en de graskwaliteit en het maximum aantal ha compensatiegrond waar de grondeigenaar recht op heeft.

- **Invulling CSV heeft veel invloed op bedrijfseconomisch resultaat**

De spelregels die binnen de CSV worden gebruikt, zijn bepalend voor de vermogens- en de inkomenscompensatie bij peilverhoging. Die compensatie heeft ook veel invloed op de keuzes die melkveeouders maken rond het inspelen op peilverhoging.

- **Meeste melkveeouders hebben voorkeur voor compensatie in grond boven geld**

Uit de gemaakte plannen blijkt dat de zeven van de acht melkveeouders gebruik maken van de mogelijkheid om maximaal gecompenseerd te worden in grond. Grond wordt door melkveeouders gezien als cruciale randvoorwaarde voor ontwikkeling.

Aanbevelingen voor vervolgstappen in verduurzaming melkveehouderij

Voor melkveehouders

• Verken toekomst en maak eigen bedrijfsplan voor 2030

Dit rapport bevat veel ideeën over hoe in te spelen op alle aspecten van de verduurzaming in het Veenweidegebied, inclusief de peilverhoging. "Denken in toekomst-beelden en kansen is stimulerend om de lol in het boeren te houden. Je krijgt een bredere blik op de toekomst en neemt tijd om daar gericht op in te spelen", aldus de deelnemers aan het project.

• Extensivering is kans bij extra opbrengsten en lage grondkosten

Extensivering loont wanneer de melkveehouder in staat is om als gevolg van extensivering, hogere prijzen te krijgen voor melk en vlees en/of hogere vergoedingen voor diensten zoals o.a. ANLb-beheer en eco-activiteiten uit het GLB. Ook neveninkomsten kunnen bijdragen aan een beter verdienmodel. Ook alternatieve grondfinancieringsmogelijkheden zoals bijv. afwaardering van grond, aantrekkelijke erfpachtfinancieringsregelingen, leningen met lage rente en langere aflossingstermijnen of een lage pachtprijs, kunnen bijdragen aan een beter verdienmodel bij extensivering. Dat geldt ook voor het optimaliseren van de bedrijfsvoering binnen de extensieve situatie.

Voor regisseurs verduurzaming

Maak een stappenplan om de verduurzaming met perspectief van de melkveehouderij in het Veenweidegebied te versnellen. Dit **stappenplan** bestaat uit de volgende onderdelen:

- Ontwikkel een actief verandertraject rond verduurzaming melkveehouderij met diverse vormen van ondersteuning:
 - Communicatie over maatregelen rond verduurzaming en tijdspad.
 - Ondersteuning bij het opstellen van bedrijfsplan dat inzicht geeft in inkomen, financiering en duurzaamheid.
 - Ondernemerschapstrainingen: met een open mind naar de toekomst kijken.
 - Kennis en advies rond specifieke thema's zoals: inrichting en bereikbaarheid van percelen; vormen van peilbeheer; ruwvoerderwinning; beweiding en nieuwe keteninitiatieven.

- Ontwikkel een actief grondbeleid dat rekening houdt met o.a. voldoende compensatiegrond, gronduitgifte aan boeren voor realisatie gebiedsdoelen en verbeteren verkaveling.
- Benut initiatieven van boeren die als groep aan de slag willen met gebiedsplannen, peilverhoging en waterbeheer en stimuleer samenwerking met provincie en Wetterskip Fryslân.
- Vorm een groep met pilotbedrijven voor kenniscreatie en kennisverspreiding.
- Ontwikkel meer stimulansen voor het toepassen van natuurinclusieve en duurzaamheidsmaatregelen.
- Leid adviseurs op voor advisering rond het duurzamer boeren bij een hoger peil.
- Overleg met banken over gevolgen van verduurzaming voor financiering.
- Bied stimuleringsubsidies aan, voor bijvoorbeeld kavelpaden, machines die geschikt zijn voor veldwerk onder nattere omstandigheden en voor investeringen in beter peilbeheer.

Inleiding

Boeren en bedrijfsplannen

Hoe zie ik de toekomst van mijn melkveebedrijf? Het is de vraag die elke melkveehouder bezighoudt, vooral in de huidige onzekere tijden. Acht melkveehouders in het Friese Veenweidegebied hebben in 2023 gewerkt aan concrete antwoorden op die vraag, om daarmee zicht te krijgen op het eigen bedrijfsprospectief. Rekening houdend met nieuwe en voorgenomen regelgeving op het gebied van milieu, klimaat en biodiversiteit. Maar tegelijkertijd uitgaand van eigen kwaliteiten en ambities. Wat kan ik, waar wil ik naartoe met mijn bedrijf en wat is ervoor nodig om daar te komen? Als regisseur van hun eigen toekomst zijn zij binnen dit project aan de slag gegaan om hun ambitie te vertalen naar een verdienmodel voor 2030, inclusief de gevolgen voor de duurzaamheid van ieder bedrijfssysteem.

De initiatiefnemers en hun doel

Het project waarbinnen de bedrijfssystemen voor de melkveehouderij in het Veenweidegebied zijn ontwikkeld, is gestart als een onderdeel van de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland. Daarin werken de drie noordelijke provincies samen met landbouworganisaties die zijn verenigd in de AgroAgenda Noord-Nederland¹. Binnen het project werken vier agrarische collectieven² samen met de drie noordelijke provincies, Wageningen University & Research (WUR) en het Ministerie van LNV. De vier collectieven zijn Agrarisch Collectief Waadrâne en Gebiedscoöperatie It Lege Midden uit Friesland, en Collectief Groningen West en Collectief Midden Groningen uit Groningen. Bij de uitvoering van het project in het Veenweidegebied is vanaf 2023 ook nauw samen gewerkt met vertegenwoordigers van de provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân. Zij werken in het kader van het Veenweideprogramma 2021-2030 aan de voorbereiding van peilverhoging om daarmee veenafbraak tegen te gaan. Daarvoor ontwikkelen zij een Compensatie Systematiek Veenweide (CSV) waarmee boeren gecompenseerd kunnen worden voor de nadelige effecten van peilverhoging. Binnen het Veenweideprogramma leeft ook

¹ www.agroagendann.nl

² Een agrarisch collectief is een gecertificeerde (coöperatieve) vereniging van agrariërs en andere grondgebruikers die gezamenlijk werken aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Het collectief kan daarvoor contracten afsluiten met haar leden en doet zelf de controle en handhaving

de vraag wat de gevolgen van peilverhoging zullen zijn voor de strategieën die melkveehouders ontwikkelen voor de lange termijn. Reden voor hun deelname aan dit project en het gebruik van de CSV binnen het project.

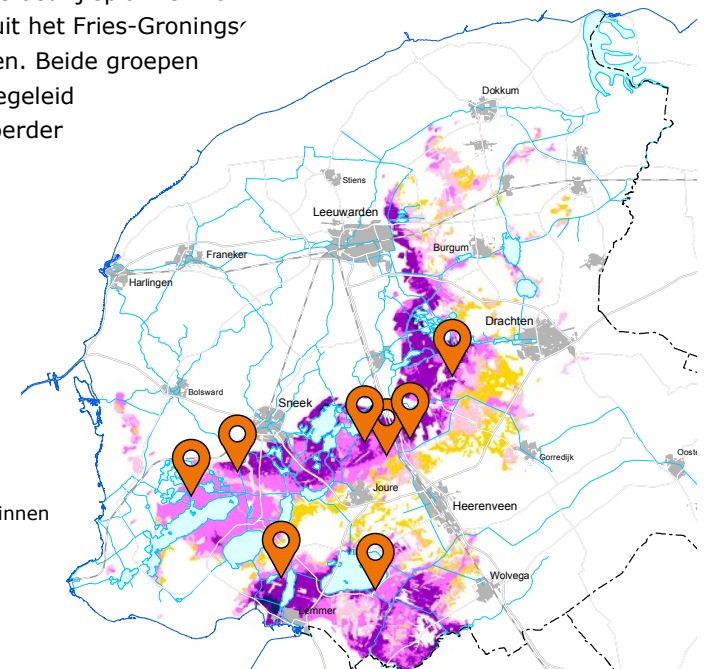
Het doel van het project is om voor Noord-Nederland perspectiefvolle bedrijfssystemen te ontwikkelen voor de melkveehouderij in 2030. Deze bedrijfssystemen moeten breed toepasbaar zijn en op basis van de geleverde producten en diensten een inkomen genereren voor de melkveehouders. Daarnaast moeten ze aansluiten bij marktomstandigheden en maatschappelijke behoeften, zoals de melkveehouders die verwachten in 2030. De resultaten moeten ook een beeld schetsen van het economisch perspectief en de duurzaamheid van de bedrijfssystemen.

Het project levert twee rapporten met eindresultaten op. Dit rapport, met bedrijfsplannen voor 2030 van acht melkveehouders uit het Friese Veenweidegebied. En een tweede rapport waarin de bedrijfsplannen van negen melkveehouders uit het Fries-Gronings kleigebied zijn beschreven. Beide groepen zijn tijdens de looptijd begeleid door WUR die hoofduitvoerder was van het project.

Huidige veendikte (in cm)

Figuur 1. Ligging bedrijven binnen het Friese Veenweidegebied.

Projectaanpak

Uitgangspunt in het project was het toekomstbeeld van de deelnemende melkvee-houders voor de melkveehouderij in 2030 (dat model kan staan voor de periode 2030-2040). Een jaar eerder had een regionale groep van vijf melkveehouders al geïnventariseerd welke bedrijfssystemen in 2030 aansluiten bij zowel de regionale omstandigheden in het Veenweidegebied, als bij de marktomstandigheden en maatschappelijke behoeften die dan worden verwacht. Daaruit kwamen de volgende bedrijfssystemen te voorschijn:

Drie bedrijfssystemen voor 2030

1 Intensief

Dit bedrijfssysteem speelt in op beperkingen rond peilverhoging en natuur, met een intensief, efficiënt en duurzaam productiesysteem. De intensiteit ligt tussen 15.000 en 20.000 kg melk per ha.

2 Extensief met 30% land met beperkingen

Dit bedrijfssysteem is een tussenvorm van de bedrijfssystemen 1 en 3. Ook hier zijn peilverhoging en natuur beperkend voor het grondgebruik. Bij dit systeem leidt dat tot een intensiteit tussen ongeveer 12.000 en 14.00 kg melk per ha.

3 Exensief met 70% land met beperkingen

Dit bedrijfssysteem speelt in op beperkingen rond peilverhoging en natuur met een extensieve bedrijfsvoering: een melkproductie per ha tussen 8.000 en 12.000 kg. Het bedrijf ontvangt vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer en is verder gericht op lage kosten en geringe voer- en kunstmest-inputs.

Deze bedrijfssystemen zijn in 2022 toegelicht in deze brochure: [Bedrijfssystemen melkveehouderij Noord-Nederland 2030](#). In de praktijk komen ook vele mengvormen van bovenstaande bedrijfssystemen voor. In dit project is gekozen voor deze drie, om inzicht te krijgen in de manier waarop melkveehouders met deze duidelijk verschillende bedrijfssystemen, willen inspelen op toekomstige omstandigheden.

Werving deelnemers

In 2023 zijn voor ieder bedrijfssysteem dat hierboven is genoemd één of meer melkveehouders gezocht die òf al zo'n bedrijfssysteem hebben, òf het willen ontwikkelen in de komende jaren. Bij de werving van melkveehouders is vooral geselecteerd op toekomstgerichtheid, open mind en de eigen interesse voor de vertaling van toekomstbeelden naar een bedrijfsplan voor het eigen bedrijf in 2030. Op die manier zijn acht melkveehouders uit verschillende delen van het Veenweidegebied geselecteerd.

Proces

Deelnemers hebben in 2023 in zes groepsbijeenkomsten aan hun eigen bedrijfsplan gewerkt. In Figuur 1 staan de processtappen die daarbij zijn doorlopen. Aan het eind van het proces zijn tijdens een zevende bijeenkomst, het project en de resultaten geëvalueerd. De resultaten van die bijeenkomst zijn verwerkt in de conclusies en aanbevelingen, samen met de conclusies en aanbevelingen van projectmedewerkers én twee personen die vanuit het Veenweideprogramma nauw bij het project waren betrokken. Naast de zes groepsbijeenkomsten hebben een bedrijfsadviseur en een projectmedewerker tijdens individuele bedrijfsbezoeken de plannen geïnventariseerd en vastgelegd in spreadsheetvorm. De resultaten uit die spreadsheets zijn gebruikt voor het economie-deel van de bedrijfsbeschrijvingen in dit rapport.

Bij het bespreken van trends en toekomstbeelden is ingegaan op diverse duurzaamheidsaspecten (met name broeikasgasemissies, stikstofemissies, water, biodiversiteit en dierenwelzijn), aanvullende maatschappelijke ontwikkelingen rond energie, voeding en landelijk gebied en verdienmogelijkheden voor de melkveehouder.

Doelgroep

De resultaten van dit project zijn bedoeld voor iedereen die zich interesseert voor de nabije toekomst van de melkveehouderij in het Friese Veenweidegebied. Naar verwachting zullen dat vooral melkveehouders, hun adviseurs en beleidsmakers zijn.

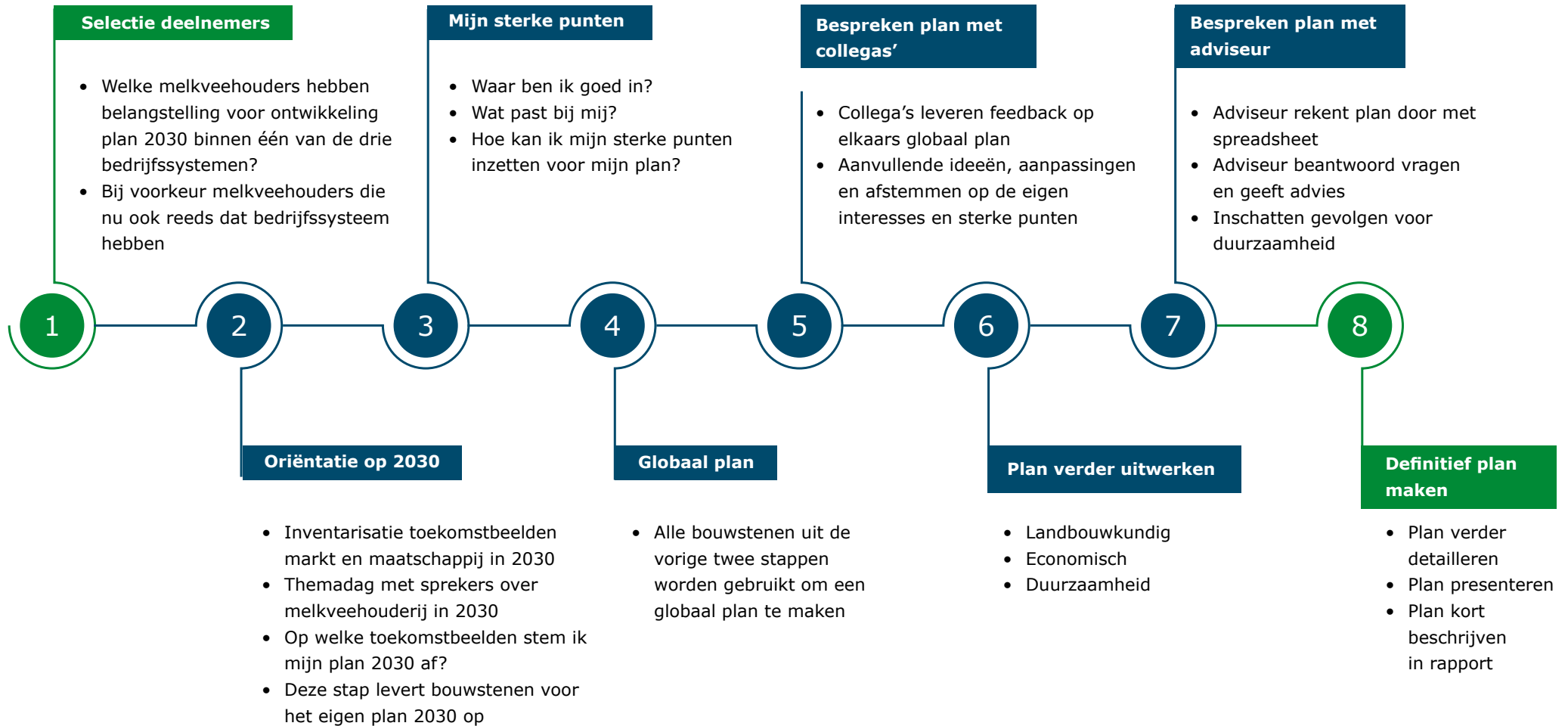
Resultaat en vervolg

Dit rapport is het eindresultaat van het project Bedrijfssystemen melkveehouderij Noord-Nederland 2030. De initiatiefnemers willen deze resultaten gebruiken als stimulans en ter inspiratie voor andere melkveehouders. En om beleidsmakers inzicht te geven in de afwegingen en belemmeringen die bepalend zijn voor keuzes van ondernemers. Want ook daar liggen kansen en aanknopingspunten voor het (kunnen) realiseren van toekomstplannen!

Leeswijzer

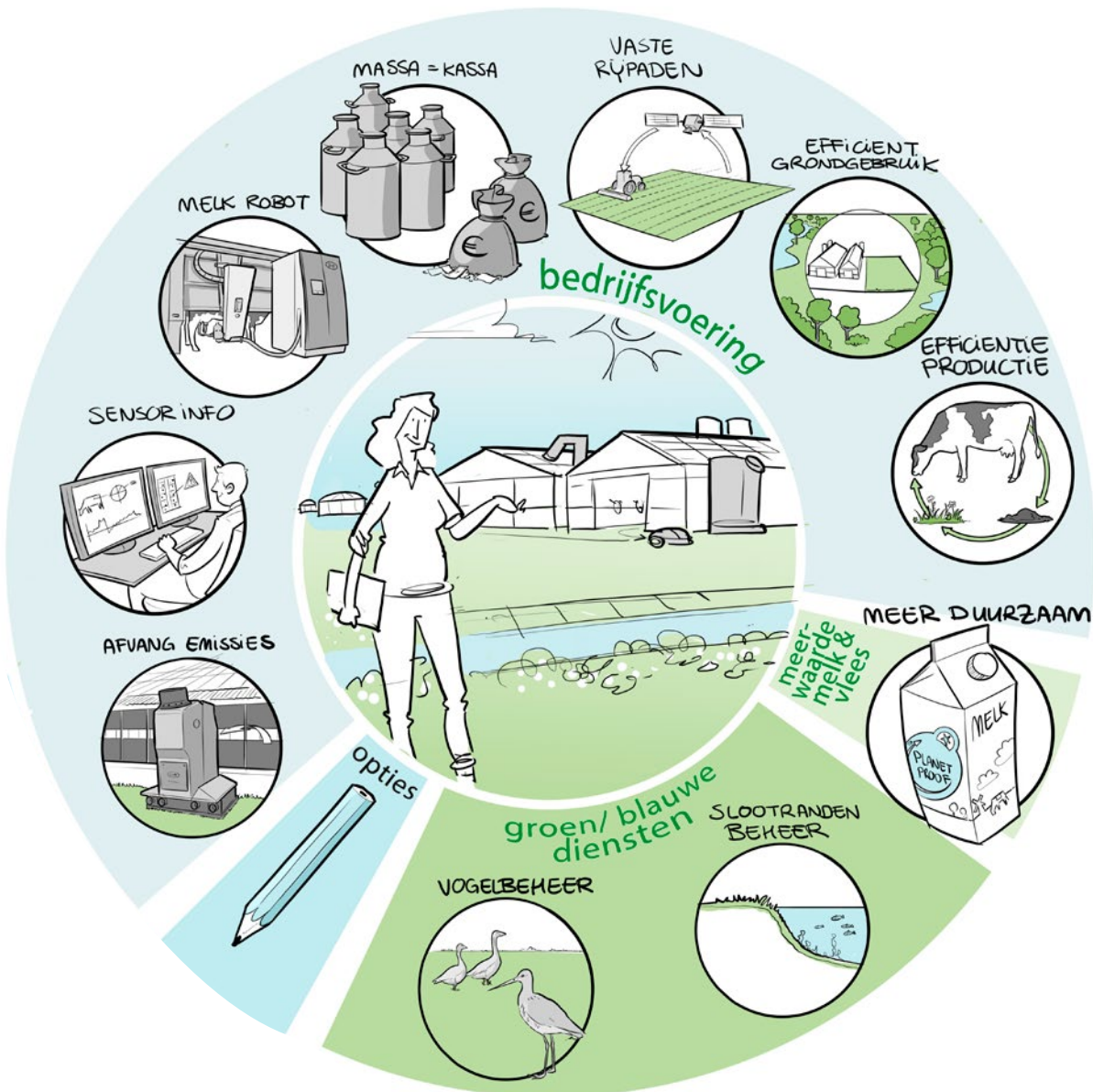
In dit rapport staan de acht ontwikkelde bedrijfsplannen centraal. Deze worden gepresenteerd in combinatie met de toekomstvisie van de ondernemer en kengetallen over het bedrijf; landbouwkundige, bedrijfseconomische en duurzaamheidskengetallen. Samen schetsen ze een beeld van de diversiteit in perspectieven voor 2030 die de melkveehouders in het Friese Veenweidegebied zien.

Processtappen

Figuur 2. Aanpak van het proces om van toekomstbeelden 2030 naar een eigen bedrijfsplan voor 2030 te komen.

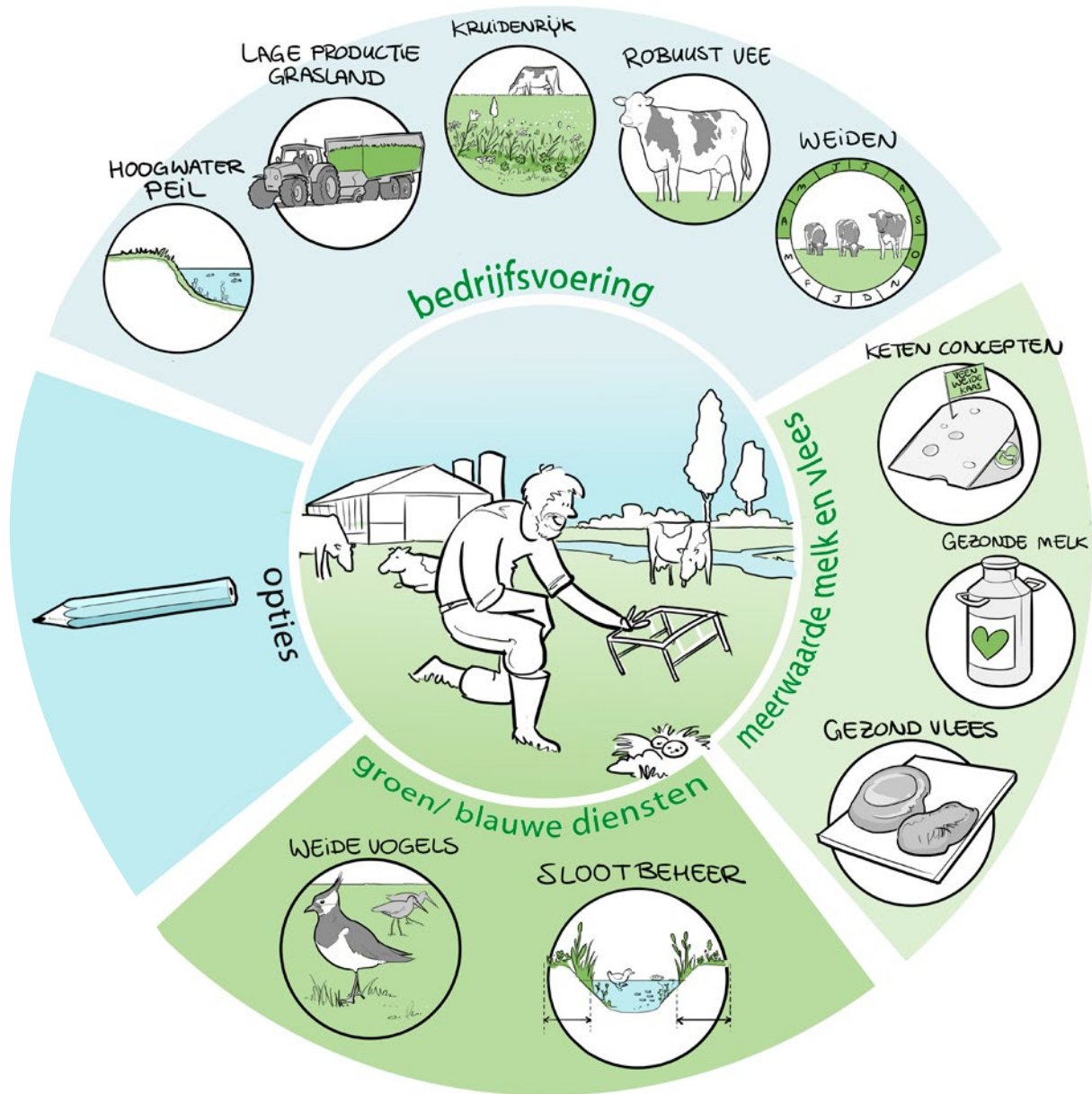
De drie bedrijfssystemen

1. Intensief

Bedrijven binnen dit bedrijfssysteem hebben een intensiteit tussen 15.000 en 20.000 kg melk per ha. In de toekomst zal ook dit bedrijf te maken krijgen met beperkingen als gevolg van peilverhoging en natuur, net als de bedrijfssystemen 2 en 3. Maar het kiest er voor om te blijven boeren met een relatief hoge intensiteit. Het bedrijf is gericht op een efficiënte en duurzame productie: hoge melkproductie per koe, per ha en per arbeidskracht, en lage emissies per kg melk. Er wordt niet of beperkt geweid. Een klein deel van de grond (tot maximaal 10 procent) kan in gebruik zijn voor natuurbeheer.

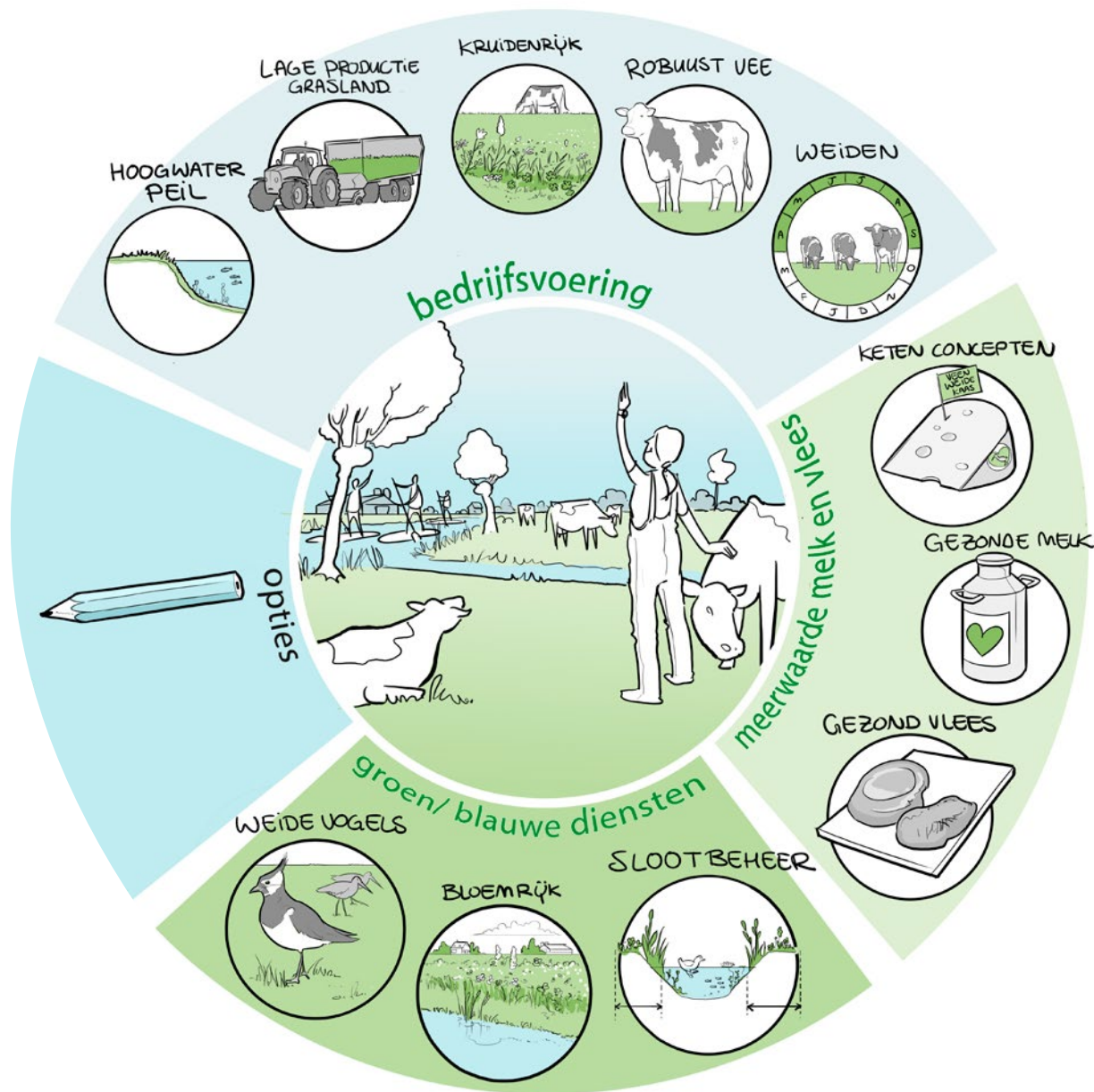

2. Extensief met 30% land met beperkingen

Dit bedrijfssysteem is een tussenvorm van de bedrijfssystemen 1 en 3. De term 'beperkingen' heeft betrekking op peilverhoging en natuurbeheer op het bedrijf. Twee zaken die beperkend zijn voor het grondgebruik. Bij dit systeem leidt dat tot een intensiteit tussen ongeveer 12.000 en 14.00 kg melk per ha. Het bedrijf ontvangt vergoedingen voor natuurbeheer op 20 tot 40 procent van de grond die in gebruik is.

3. Extensief met 70% land met beperkingen

De beperkingen rond peilverhoging en natuur zijn op dit bedrijf nog groter. Dat resulteert op deze bedrijven in een melkproductie per ha tussen 8.000 en 12.000 kg. Het bedrijf ontvangt vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer op ca. 50 procent van het land dat in gebruik is. De bedrijfsstrategie is erop gericht om het bedrijf zo in te richten, dat er ondanks de beperkingen een goed inkomen is te behalen: bijv. lagere inputs aan kunstmest en krachtvoer, veel weiden en robuuste koeien. Opties zijn hier o.a. biologische bedrijfsvoering, samenwerking met natuurterreinbeheerder(s) en neventakken.

Meer informatie:
 Deze bedrijfssystemen zijn in 2022 uitgebreider beschreven in deze brochure:
[Bedrijfssystemen melkveehouderij Noord-Nederland 2030.](#)

Welke veehouder heeft welk bedrijfssysteem?

Tijdens de werving bij de start van het project is voor alle acht deelnemende melkveehouders ingeschat welk bedrijfssysteem ze hebben, of willen hebben in 2030. In de tabel hieronder is dat voor elke melkveehouder, in de drie meest rechtse kolommen, aangegeven door middel van de witte kruisjes. Na het maken van de bedrijfsplannen, bleven vrijwel alle bedrijven nog binnen het bedrijfssysteem van hun uitgangssituatie. Zoals de donkerblauwe pijl laat zien, verschuift alleen bedrijf Boon door het plan voor 2030, van extensief met 30% land met beperkingen, naar extensief met 70% land met beperkingen. In de kolommen 2 t/m 4 zijn indicatoren weergegeven voor de intensiteit en de beperkingen in grondgebruik. In de tweede kolom is die beperking het percentage grond met ANLb en natuurgasland. Zowel voor 2022 als voor 2030 (het bedrijfsplan) is aangegeven welk aandeel van de grond hiervoor wordt gebruikt. In de derde kolom is aangegeven wat het geschatte water-

peil in 2030 is, na peilverhoging volgens de inzichten van Wetterskip Fryslân. Ook dat is een indicator voor de mate waarin de bedrijfsvoering beperkt wordt, omdat peilverhoging leidt tot lagere gewasopbrengsten per ha en een lagere voederwaarde van het geoogste gewas. Omdat de verwachting is dat alle bedrijven in het planjaar 2030 met beperkingen door hoger waterpeil te maken hebben, is dit meegenomen in dit rapport. In de vierde kolom is de intensiteit in kg melk per ha aangegeven voor de beide jaren. De zwaarte van de verwachte beperkingen in 2030 en de intensiteit in 2022, zijn bij de start gebruikt als indicatoren voor de indeling van een bedrijf in een bedrijfssysteem-groep. Het bedrijf van Van der Werf-Westra heeft voor 2030 een plan gemaakt waarin het extensiever wordt, maar het deel van het land met beperkingen blijft relatief klein. Daarom staat het in de tabel voor beide jaren in de groep intensief.

	% ANLb + natuurgas-land 2022 / 2030	Waterpeil in cm onder maaiveld 2030	Intensiteit 2022/ Intensiteit 2030 in kg melk per ha**	Intensief	Extensief, 30% land met beperkingen	Extensief, 70% land met beperkingen
Lenes Bekijk bedrijfsplan	10% / 17%	-35	27.570 / 16.570	x		
Minima Bekijk bedrijfsplan	10% / 9%	-39	16.940 / 14.020	x		
Ketelaar Bekijk bedrijfsplan	0% / 0%	-33	16.400 / 14.650	x		
Van der Werf-Westra Bekijk bedrijfsplan	9 / 8%	-36	14.960 / 12.650	x		
Visser Bekijk bedrijfsplan	39% / 34%	-33	13.640 / 12.770		x	
Boon* Bekijk bedrijfsplan	39% / 41%	-47	12.100 / 8.160		● →	x
Veldman Bekijk bedrijfsplan	51% / 51%	-33	11.330 / 12.350			x
Van der Bij* Bekijk bedrijfsplan	49% / 49%	-32	10.600 / 9.860			x

* Biologisch bedrijf. Bedrijf Boon is in 2022 gangbaar, in 2030 biologisch

** Intensiteit voor 2030, behorend bij plan 1 in dat jaar

Toelichting op landbouwkundige kengetallen

Om een beeld te geven van de landbouwkundige situatie op de deelnemende bedrijven, is voor iedere bedrijfsbeschrijving en de plannen voor 2030, ook een tabel met enkele landbouwkundige gegevens opgenomen. Daarin staan gegevens over de omvang van het bedrijf: aantallen ha, melkkoeien en de totale melkproductie. Aanvullend daarop ook nog een aantal kengetallen over o.a. voeding, bemesting en de melkproductie per koe en gewasopbrengsten per ha.

De opgenomen kengetallen zijn afkomstig uit de KringloopWijzer 2022, tenzij anders is aangegeven. Omdat we voor deze kengetallen de meest actuele situatie wilden aangeven, zijn hiervoor gegevens gebruikt over het kalenderjaar 2022 in plaats van driejaarsgemiddelden.

Hieronder een overzicht van deze kengetallen en een toelichting.

Aandachtspunten bij interpretatie van landbouwkundige kengetallen

- Bij de kengetallen die de N-bemesting uit kunstmest weergeven, dient rekening gehouden te worden met de verwachting dat de getallen voor 2030 op de meeste bedrijven hoger zijn dan die voor 2022. Reden hiervoor is het wegvallen van de derogatie waardoor in 2030 minder stikstof uit dierlijke mest mag worden aangewend: op klei- en veengrond nog 170 kg stikstof in plaats van 250 die gold in 2022. Met als gevolg dat melkveehouders er in veel gevallen voor zullen kiezen dat verlies aan stikstof te compenseren met extra stikstof uit kunstmest. Daardoor is de stikstofbemesting uit kunstmest in de meeste gevallen in 2030 40 kg hoger dan in 2022. De eerder genoemde 170 kg uit dierlijke mest is een vaste norm en is daarom niet vermeld in de tabel.
- Kengetallen worden alleen vermeld wanneer ze relevant zijn. Daardoor ontbreken sommige kengetallen bij sommige bedrijven.

Landbouwkundig kengetal	Toelichting
Bedrijfsoppervlakte (ha)	Omvang van het bedrijf in ha cultuurgrond
waarvan ha productiegrasland	Ha grasland bestemd voor productie
waarvan ha natuurgrasland	Ha grasland met een natuurfunctie
waarvan ha snijmaïs	Ha snijmaïs
waarvan ha akkerbouw	Ha akkerbouwgewassen
% veen/klei/zand	Aandeel van de grondsoorten veen/klei/zand
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	Totale hoeveelheid melk die jaarlijks wordt geleverd of verwerkt
Melkkoeien	Totaal aantal koeien dat melk produceert
Melkproductie per koe	Gemiddelde melkproductie per koe per jaar
Melkproductie per ha	Dit is een maatstaf voor intensiteit van de melkproductie per ha: hoe hoger het getal des te intensiever het bedrijf wordt genoemd
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	Kg krachtvoer en bijproducten gevoerd per kg melk
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	Kg krachtvoer en bijproducten gevoerd per koe
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	Stikstofbemesting uit kunstmest in kg per ha productiegrasland
N-bemesting uit kunstmest per ha natuurgrasland	Stikstofbemesting uit kunstmest in kg per ha natuurgrasland
N-bemesting uit kunstmest per ha snijmaïs	Stikstofbemesting uit kunstmest in kg per ha snijmaïs
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	Kg droge-stof-grasopbrengst per ha die gemiddeld wordt geproduceerd op het productiegrasland. Deze opbrengst wordt voor 2022 weergegeven op basis van de berekening in de KringloopWijzer (KLW) en daarnaast ook op basis van de berekening in de Waterwijzer Landbouw (WWL). De schatting van de graslandopbrengst in 2030 gebeurt uitsluitend op basis van de berekening in de WWL. Zie "Toelichting op Compensatie Systematiek Veenweide" voor meer info over de WWL.
Opbrengst snijmaïs kg ds per ha	Kg droge stof maisopbrengst per ha dat gemiddeld wordt geproduceerd op percelen met maïs

*Uitgedrukt op basis van 88% droge stof. Dit is op basis van het droge-stof-aandeel van krachtvoer dat gemiddeld 88% bedraagt.

Toelichting op bedrijfseconomische kengetallen

Het bedrijfseconomisch perspectief van de bedrijfssystemen wordt voor ieder bedrijfsplan gepresenteerd in de vorm van een aantal kengetallen. Deze kengetallen belichten de opbrengsten, de uitgaven en het uiteindelijke financiële eindresultaat. Het meest gebruikte eindresultaat in dit rapport is absolute mutatie van de liquiditeit. Dit is wat er jaarlijks overblijft nadat alle rekeningen zijn betaald en de privé-uitgaven zijn gedaan. Daarnaast worden ook nog een aantal andere resultaat-kengetallen

gepresenteerd die vaak gebruikt worden door melkveehouders, hun adviseurs en banken. Hieronder wordt de betekenis en de berekening omschreven van alle gebruikte kengetallen.

Deze kengetallen zijn berekend met een speciaal voor dit doel gemaakte spreadsheet. Deze spreadsheet is gemaakt door de auteurs van dit rapport, in samenwerking met Jaap Gielen van Countus Accountants en adviseurs.

Bedrijfseconomisch kengetal	Toelichting
Opbrengsten	
Melkgeld	Inkomsten uit de verkoop van melk
Omzet en aanwas	Inkomsten uit de verkoop van vee
Overige opbrengsten	Inkomsten uit overige opbrengsten: vergoedingen natuurbeheer, akkerbouw, werk voor derden, GLB-gelden, nevenactiviteiten en overige bronnen
Uitgaven	
Toegerekende uitgaven	Uitgaven voor veevoer, diergezondheid, fokkerij, bemesting, gewasbescherming, zaaizaden, mestafzet, strooisel, gas/water/elektrisch
Niet-toegerekende uitgaven	Alle uitgaven voor arbeid, werk door derden, machines en installaties, gebouwen, grond, productierechten en overige uitgaven. Het betreft hier uitsluitend uitgaven. De kosten van afschrijvingen vallen daar buiten. De uitgaven voor rente, aflossingen, privé, belastingen en vervangingsinvesteringen vallen er ook buiten.
Schuld per kg melk	De som van alle langlopende schulden, uitgedrukt per kg melk. De schuld is geen uitgave. Deze wordt hier vermeld als indicator voor de financiering en voor een beter inzicht in de uitgaven voor rente en aflossing.
Betaalde rente	Rente betaald voor geleend geld
Aflossingen	Aflossing van leningen
Resultaat-kengetallen	
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	Het verschil tussen de som van alle opbrengsten en de toegerekende uitgaven. Wordt soms ook wel bruto-marge genoemd.
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	Het verschil tussen alle opbrengsten en alle toegerekende en niet-toegerekende uitgaven
Mutatie liquiditeit absoluut in €	Het bedrag dat overblijft wanneer, naast alle uitgaven die hierboven zijn genoemd, ook de uitgaven voor rente, verplichte aflossingen, privé, belastingen en noodzakelijke vervangingsinvesteringen zijn gedaan. In dit rapport wordt dit kengetal vaak aangeduid met de term mutatie liquide middelen.
Mutatie liquiditeit per kg melk	Idem maar dan per kg melk. Wordt soms ook marge genoemd. Een positief getal geeft aan dat de prognose-melkprijs hoger is dan de kritieke. Bij een negatief getal is de prognose-melkprijs lager dan de kritieke. In dat geval zal een bedrijf niet alle noodzakelijke uitgaven die hierboven zijn genoemd, kunnen betalen.
Liquiditeitsmarge (in % van opbrengsten)	De liquiditeit in procenten van de totale opbrengsten. Dit is een indicator voor de marge die op de verkopen wordt gerealiseerd. Financiers streven vaak naar minimaal 5 à 10% als buffer voor tegenslagen.
Kritieke melkprijs per kg melk	Dit is de melkprijs die nodig is om alle uitgaven (inclusief rente, verplichte aflossingen, privé, belastingen en noodzakelijke vervangingsinvesteringen) te kunnen betalen. Dit komt overeen met een mutatie liquiditeit (zowel absoluut als per kg melk) van nul.

Jaap Gielen heeft ook de koppeling met de gegevens uit WaterWijzer Landbouw, en het werken volgens de binnen dit project gehanteerde spelregels van de Compensatie Systematiek Veenweide (CSV) verzorgd.

Toelichting op de berekening van economische resultaten

De resultaten in het **lichtblauwe deel** van het overzicht hiervoor komen uit de bedrijfsplannen van iedere melkveehouder. Het productieresultaat is hiervan het eindresultaat. Dat is het resultaat zonder de uitgaven voor rente, aflossing, privé-uitgaven, belastingen en noodzakelijke jaarlijkse vervangingsinvesteringen. De resultaten in het **lichtgroene deel** geven het resultaat weer na aftrek van alle hiervoor genoemde posten. Wat er dan overblijft is de mutatie liquiditeit. Die wordt hier zowel als absoluut getal als per kg melk weergegeven. Al deze posten samen bepalen ook hoe hoog de melkprijs moet zijn om alle uitgaven te kunnen betalen. Bij die melkprijs is mutatie liquide middelen precies nul. Dan kunnen precies alle rekeningen en noodzakelijke uitgaven betaald worden. Dat wordt daarom de kritieke melkprijs genoemd.

De lichtblauwe getallen zijn dus de werkelijke cijfers uit het bedrijfsplan. De lichtgroene cijfers zijn de verdere doorrekening van die cijfers, maar dan berekend met gestandaardiseerde cijfers voor wat betreft schuld per kg melk, rente, privé-uitgaven en vervangingsinvesteringen. Die gestandaardiseerde cijfers betreffen uniforme normen voor de schuld per kg melk en de andere hiervoor genoemde uitgaven.

Uitgangspunten die zijn gebruikt bij het vaststellen van de bedrijfsplannen voor 2030

- Uitgangspunt is dat de melkprijs in 2030 7,0 cent hoger zal zijn dan in kalenderjaar 2021. Deze stijging is gebaseerd op trendcijfers uit KWIN 2024 en de EU-Agricultural Outlook 2023-2035. Bij het inschatten van de bedrijfseconomische resultaten voor 2030 vormden de resultaten over het zogenoemde gebroken boekjaar 1 mei 2021 tot en met 31 april 2022 (aangeduid als: 2021/'22) het uitgangspunt. Dit boekjaar is gekozen als basis voor het maken van het bedrijfsplan. Voor de bedrijven van Visser en Van der Werf-Westra was 2022 het eerste jaar waarover zij financiële gegevens hadden, daarom is bij hen het kalenderjaar 2022 als basis genomen. Omdat dit boekjaar een veel hogere melkprijs kende dan het jaar 2021/'22, is de melkprijs voor deze beide bedrijven in de uitgangssituatie gecorrigeerd naar het boekjaar 2021/'22. Daarvoor is de melkprijs verminderd met 13,7 cent per kg melk. Voor alle bedrijven is vervolgens de melkprijs voor 2030

berekend, door bij de melkprijs van het boekjaar 2021/'22 3,3 cent op te tellen. Dit is een lagere stijging dan de eerder genoemde 7,0 cent, omdat de prijs in het boekjaar 2021/'22 reeds hoger was dan in het kalenderjaar 2021. De genoemde correcties om prijzen om te rekenen zijn gebaseerd op de FrieslandCampina garantieprijzen voor de verschillende maanden in 2021 en 2022. Bedrijven die er voor kiezen om melk anders te verwaarden, bepalen zelf welke melkprijs zij in 2030 verwachten voor hun bedrijf.

- De toegerekende en niet-toegerekende uitgaven zullen bij ongewijzigde bedrijfsvoering in 2030, 10% hoger zijn dan in 2021/'22. Dit geldt ook voor de omzet en aanwas.
- De schuld (vreemd vermogen) per kg meetmelk³ is in de uitgangssituatie € 1,15. Dit is de gemiddelde langlopende schuld per kg melk op Nederlandse melkveebedrijven op basis van data uit het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research. Dit gemiddelde is hier gehanteerd als het gemiddelde per kg meetmelk. Omdat meetmelk uitgaat van lagere gehalten dan gemiddeld, betekent het dat de resulterende gemiddelde schuld per kg melk met ca. € 1,20 iets hoger zal worden dan € 1,15. Volgens de bij het project betrokken bedrijfsadviseurs is € 1,20 ook ongeveer de gemiddelde schuld per kg melk voor melkveebedrijven in Noord-Nederland.
- Op deze wijze wordt de schuld in de uitgangssituatie vastgesteld. Vervolgens wordt de schuld voor het bedrijfsplan 2030 berekend door die in de uitgangssituatie te verhogen met de investeringen die nodig zijn om het plan voor 2030 te realiseren. In de bedrijfsplannen wordt de schuld ook deels afgelost met gelden die beschikbaar komen uit de compensatieregeling voor vermogens- en inkomensschade bij peilverhoging. Zie pagina 22 voor de uitgangspunten die betrekking hebben op gevolgen van peilverhoging.
- Alle schuld wordt in 25 jaar afgelost.
- Het rentepercentage dat geldt voor de schuld is 2% in 2021/'22 en 5% in 2030.
- De privé-uitgaven per gezin zijn in 2021 € 35.000 en in 2030 10% hoger.
- De betaalde belastingen worden berekend met een rekenmodule die gebaseerd is op een vereenvoudigde versie van de berekening van de inkomstenbelasting.
- De jaarlijkse vervangingsinvesteringen zijn 2,5 eurocent per kg melk.
- In de uitgangssituatie 2021/'22 was er nog derogatie. In 2030 is deze volledig afgebouwd naar 170 kg N per ha. Voor de kosten van de mestafvoer is gerekend met € 20 per kubieke meter.

³ Meetmelk is een de melkproductie waarbij is gecorrigeerd voor het vet- en eiwitgehalte van de melk naar een niveau van 4,00% vet en 3,30% eiwit. Deze melkproductie wordt berekend met de formule: kg meetmelk = $(0,337 + 0,116 \times \% \text{vet} + 0,06 \times \% \text{eiwit}) \times \text{kg melk}$.

Door het gebruik van de gestandaardiseerde gegevens, wordt voorkomen dat privacy-gevoelige informatie over de hoogte van bedrijfsschulden, privé-uitgaven, betaalde belastingen, rente, aflossingen en vervangingsinvesteringen van de deelnemende bedrijven openbaar wordt gemaakt.

De standaardisatie zorgt er voor dat de werkelijke mutatie liquide middelen voor de lichtgroene kengetallen van de deelnemende bedrijven, gunstiger of ongunstiger kan zijn dan die welke in de tabel voor een bedrijf worden getoond. Ongunstiger zal met name het geval zijn bij de volgende afwijking van de uitgangspunten: hogere schuld in de uitgangssituatie, kortere aflossingstermijnen, hogere rentetarieven, hogere uitgaven voor privé en belastingen en hogere vervangingsinvesteringen. De werkelijke resultaten kunnen gunstiger zijn dan die in de tabellen bij lagere schuld, langere aflossingstermijnen, lagere rentetarieven, lagere uitgaven voor privé en belastingen en lagere vervangingsinvesteringen.

Voor 2030 wordt uitgegaan van de bedrijfs- en marktomstandigheden zoals die worden verwacht door de melkveehouder die het plan maakt. In alle plannen is uitgegaan van het volledig vervallen van de derogatieregeling met ingang van 2026. Bij groei van de melkproductie bepaalt de veehouder of dit zonder of met investering in fosfaatrechten gepaard gaat. Dit in verband met onduidelijkheid over continuering van de fosfaatrechten na 2027.

Om de gevolgen van peilverhoging in het Friese Veenweidegebied te verkennen, is in alle bedrijfsplannen ook uitgegaan van een verhoging van het waterpeil, tot een gemiddeld niveau van -30 in de sloot en -40 onder het maaiveld. Deze peilverhoging is een onderdeel van het Veenweideprogramma 2021-2030 van Provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân dat gericht is op het verminderen van de bodemdaling en de uitstoot van broeikasgassen. Op pagina's 21 en 22 wordt de werkwijze toegelicht die binnen het project is gebruikt voor het vaststellen van de gevolgen van peilverhoging op gewasopbrengsten en op het bedrijfseconomisch resultaat.

Inkomsten uit andere agrarische takken of nevenactiviteiten worden niet meegenomen in de overzichten met economische kengetallen, tenzij ze verweven zijn met de melkveehouderijtak of moeilijk zijn te scheiden van deze tak. In het laatste geval zijn de opbrengsten wel afzonderlijk vermeld onder de kop "overige opbrengsten". Vanwege de verwevenheid worden in dat geval de uitgaven die nodig zijn om die overige opbrengsten te genereren, niet apart vermeld.

Toelichting op de interpretatie van de bedrijfseconomische kengetallen in de resultaatoverzichten

In alle tabellen met resultaatoverzichten staan:

- **Resultaten boekjaar 2021 of 2021/'22**

Deze resultaten zijn gebaseerd op de fiscale boekhouding van 2021/'22 of gegevens van 2022 die door een melkprijscorrectie zijn gecorrigeerd naar 2021/'22. Dit is het referentiejaar waarmee de resultaten van het bedrijfsplan voor 2030 worden vergeleken.

- **Resultaten in 2030**

Dit zijn de resultaten op basis van de uitgangspunten die zijn gebruikt in het bedrijfsplan 2030. In deze resultaten zijn de aanpassingen tussen de uitgangssituatie en 2030 verwerkt die in ieder bedrijfsplan zijn aangegeven.

In deze resultaten is gewerkt met een langlopende schuld die is gebaseerd op de schuld in de uitgangssituatie, die vervolgens is vermeerderd met het bedrag van de investeringen die nodig zijn om het plan 2030 te realiseren. In de berekeningen is geen rekening gehouden met aflossingen in de tussenliggende jaren tot en met 2030. Voor bedrijven die in de tussenliggende wel aflossen en zich met de investeringen houden aan de planning, zal de werkelijke schuld voor 2030 lager zijn dan de inschatting die in dit rapport is weergegeven. Die weergegeven schuld is in feite de verwachte maximale schuld bij de geplande investeringen

- **Het verschil tussen 2030 en 2021/'22**

Dit verschil geeft aan of het bedrijfsresultaat verbetert of verslechtert. Het streven van de deelnemers is uiteraard gericht op verbetering van het bedrijfsresultaat. Verbeteringen van resultaten (hogere opbrengsten en lagere uitgaven) in deze kolom, zijn groen gemarkeerd. Verslechtingen (lagere opbrengsten en hogere uitgaven) zijn rood gemarkeerd. Voor de kritieke melkprijs geldt dat deze groen gemarkeerd wordt, wanneer die lager is dan de verwachte melkprijs. Wanneer de verwachte melkprijs lager is dan de kritieke, is de markering rood.

- **Belangrijkste resultaatkengetal: mutatie liquiditeit absoluut in €**

Wanneer dit kengetal positief is, kunnen alle noodzakelijke uitgaven gedaan worden: het plan is haalbaar. Is het kengetal negatief, dan is het plan niet haalbaar. Dan zullen eerst de inkomsten verhoogd of de uitgaven verlaagd moeten worden. De verandering in dit kengetal in 2030 ten opzichte van de uitgangssituatie, geeft aan of er in 2030 meer of minder geld overblijft dan in het referentiejaar na betaling van alle noodzakelijke uitgaven. Bij een positief verschil blijft er meer over, bij een negatief verschil minder.

Toelichting op kengetallen duurzaamheid

Om inzicht te geven in de huidige en de verwachte effecten van de bedrijfssystemen voor duurzaamheidsprestaties wordt in dit rapport gebruik gemaakt van kengetallen uit de zogenoemde Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij. Dit betreft de kengetallen 1 tot en met 6 in het overzicht hiernaast. Ze zijn afkomstig uit het KringloopWijzer-overzicht "Milieu en Klimaat: Zuivere melkveetak". Deze 6 kengetallen worden ook vaak aangeduid als Krtitieke Prestatie Indicatoren (KPI's). De KringloopWijzer (KLW) is een rekenmethode die wordt gebruikt door vrijwel alle zuivelondernemingen in Nederland om inzicht te geven in duurzaamheidsprestaties van een melkveebedrijf.

De KPI "% ANLb beheersgrond" in het overzicht vervangt de officiële KPI "% natuur- en landschapsbeheer". Beide indicatoren komen vrij sterk overeen met elkaar, maar omdat het aantal ha ANLb beheersgrond eenvoudiger is te berekenen, is gekozen voor deze KPI in dit project.

De KPI percentage kruidenrijk grasland – dat ook een onderdeel is van de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij – ontbreekt in het overzicht. Dit omdat er binnen het project geen gegevens beschikbaar waren om deze KPI vast te stellen, maar ook omdat dit percentage op een groot aantal bedrijven veel overeenkomst vertoont met de indicator % ANLb beheersgrond. De meerderheid van de deelnemers heeft aangegeven in de komende jaren meer grasland in te zaaien met kruidenrijke mengsels.

Voor iedere KPI is de waarde in de huidige situatie weergegeven met de resultaten over de driejaarsperiode 2020 tot en met 2022. Wanneer het niveau van de KPI in deze periode gunstiger is dan dat van de referentiegroep uit de KringloopWijzer waar het bedrijf in zit, wordt de cel waar het getal in staat groen gearceerd. Bij een niet gearceerde cel gaat het om een waarde die ongunstiger is dan die van de referentiegroep. Daarnaast heeft de melkveehouder samen met een adviseur een inschatting gemaakt van de waarde van de KPI in 2030. Wanneer de verwachte waarde in 2030 hoger is, staat er in het betreffende vakje een +teken; bij een lagere waarde een -teken. Wanneer de waarde + of – gunstig is voor de duurzaamheid wordt het vakje groen gearceerd;

Nr	KPI	Toelichting
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	De emissie van de broeikasgassen methaan (CH ₄), kooldioxide (CO ₂) en lachgas (N ₂ O). De emissies van methaan en lachgas worden omgerekend naar CO ₂ -equivalenten (eq) met factoren die rekening houden met de bijdrage van deze beide gassen aan de opwarming van de aarde. Deze emissie wordt uitgedrukt in grammen per kg meetmelk. Meetmelk is de melkproductie, gecorrigeerd voor het vet- en eiwitgehalte van de melk naar een niveau van 4,00% vet en 3,30% eiwit. Het betreft hier uitsluitend emissie die wordt toegerekend aan de melkproductie.
2	N-bodemoverschot per ha	Het N-bodemoverschot is het verschil tussen de aanvoer en afvoer van stikstof op de bodem van het bedrijf. Dit wordt uitgedrukt in kg per ha. De aanvoer bestaat uit stikstof uit mest, vastlegging van stikstof uit de lucht en stikstof die beschikbaar komt door mineralisatie in de bodem. De afvoer bestaat uit afvoer van stikstof via het geogoste gewas.
3	NH ₃ emissie per ha	Emissie van het gas ammoniak (NH ₃) vanuit stallen, opslagen, weilanden en akkers bij toediening van meststoffen op het bedrijf, uitgedrukt in kg per ha.
4	% eiwit van eigen land	Het percentage eiwit van eigen land geeft aan welk percentage van alle eiwit in het melkveerantsoen, afkomstig is van voer dat op eigen land is verbouwd.
5	% blijvend grasland	Het percentage van het totale bedrijfsoppervlak met blijvend grasland. Blijvend grasland is grasland dat tenminste 5 jaar voortdurend grasland is geweest en niet is geploegd.
6	% ANLb beheersgrond	Het percentage van het totale bedrijfsoppervlak waarop natuur- en landschapsbeheer binnen de ANLb-regeling plaatsvindt, plus ha natuurgrasland dat eigendom is van terreinbeherende organisaties of onder particulier natuurbeheer valt. Deze vormen van beheer zijn gericht op het beschermen en stimuleren van soorten planten en dieren en het in stand houden van landschappen.
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	Het aantal uren per jaar waarin de melkveestapel wordt geweid. Dit aantal uren is een indicator voor dierenwelzijn.
8	CO ₂ -eq per ha	De emissie van broeikasgasemissies per ha, uitgedrukt in CO ₂ -equivalenten per ha. Deze broeikasgasemissie is gebaseerd op het gehele bedrijf en hierin zijn dus de emissies van zowel de melk- en vleesproductie gecombineerd. Dit in tegenstelling tot KPI nummer 1 die uitsluitend betrekking heeft op de melkproductie. Deze emissie is berekend door de "Emissie bedrijf specifiek totaal (incl. LUC)" te delen door het "Areaal gewassen totaal (ha)". Beide getallen komen uit de KLW. <i>[Deze emissie betreft de broeikasgassen die zijn benoemd onder 1 en is exclusief de CO₂-emissie die ontstaat door de afbraak van het veen.]</i>

zo niet dan ontbreekt de arcering. Niet iedere + is gunstig en niet iedere – is ongunstig. Bij broeikasgassen, N-bodemoverschot en NH₃-emissie is een + ongunstig en een – gunstig. Bij de overige indicatoren is een + gunstig en een – ongunstig. Wanneer geen of nauwelijks verandering in de indicator wordt verwacht in 2030, wordt daarvoor het =teken gebruikt.

De KPI % ANLb-beheersgrond komt niet voor in de KringloopWijzer en voor deze KPI bestaat ook geen algemeen gehanteerde referentiewaarde. In dit rapport wordt daarom de referentiewaarde voor 2022 gebruikt, ontleend aan het certificeringsschema van On the way to Planet Proof. Die hanteert voor deze KPI een referentiewaarde van 10% van het areaal grond.

Voor de KPI CO₂-eq per ha is evenmin een referentiemaatstaf beschikbaar. Daarom krijgt dit resultaat ook geen kleur-waardering in de kolom met resultaten 2022. De resultaten binnen de groep variëren tussen 18.000 en 40.000 kg CO₂-eq per ha en zijn sterk gerelateerd aan de hoeveelheid melk per ha.

Aan de tabel met KPI's is ook het kengetal aantal uren beweiding melkvee toegevoegd. Dit kengetal heeft uitsluitend betrekking op het jaar 2022 en is dus geen driejaarsgemiddelde. Dit om zodoende de meest recente gegevens over beweiding op te nemen. Dit kengetal is geen onderdeel van de KPI's binnen de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.

Definitie natuurinclusief

Voor het begrip natuurinclusief wordt gewerkt met een ruime definitie. Daaronder vallen zowel het beperken van schade aan natuur en het werken aan behoud van bestaande natuur, als het bevorderen van de toepassing van natuurlijke processen binnen het bedrijf. Het bevorderen van natuurlijke processen heeft vooral betrekking op het vee, planten en het functioneren van de bodem. Iedere maatregel die bijdraagt aan deze doelen kan in principe worden gezien als natuurinclusieve maatregel.

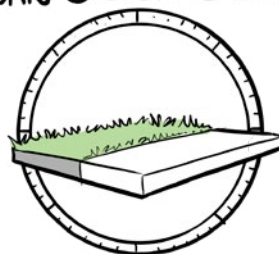
AFVANG EMISSIES

KUNSTMEST/ha ↓

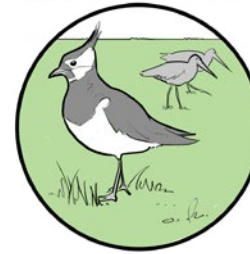
AANDEEL VOER VAN EIGEN LAND

BLIJVEND GRASLAND

WEIDEVOGELS

AANTREKKELIJK LANDSCHAP

Toelichting op Compensatie Systematiek Veenweide (CSV)

In het kader van het Veenweideprogramma 2021-2030 van de provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân, wordt gewerkt aan een Compensatie Systematiek Veenweide (CSV). Dit is een combinatie van een rekensystematiek voor het berekenen van de nadelige effecten van peilverhoging, en een set met spelregels om schadeberekeningen toe te passen, bijvoorbeeld binnen een gebiedsproces. Kortgezegd: spelregels voor een soort ruilverkavelingsproces. Doel van het CSV is om agrariërs duidelijkheid te geven over wat zij kunnen verwachten aan schadevergoeding bij peilverhoging. In dit project is door de deelnemende melkveehouders en hun bedrijfsadviseurs een concept-versie (uit januari 2024) van de CSV gebruikt, om een inschatting te maken van mogelijke schadebedragen en compensatie in de vorm van grond.

Binnen de CSV wordt onderscheid gemaakt tussen **vermogensschade** en **inkomensschade**. Vermogensschade ontstaat wanneer het verhogen van het waterpeil een daling van de grondprijs veroorzaakt. De waardedaling wordt vastgesteld op basis van zowel marktanalyses uit 2022, als de opbrengstpotentie van grasland bij een hoger waterpeil. In het project is hiervoor gebruik gemaakt van een indicatieve grondwaardecurve waarmee de waardedaling van grond geschat kan worden. Inkomensschade ontstaat door lagere gewasopbrengsten vanwege het hogere waterpeil. Daarnaast neemt over het algemeen ook de kwaliteit van het gras af door lagere energie- en eiwitwaarden.

Onderstaand een korte samenvatting van de wijze waarop met de concept-CSV, schadebedragen en grondcompensatie zijn vastgesteld bij het opstellen van bedrijfsplannen van de deelnemers.

Vermogensschadecompensatie

Uitgangspunt van de CSV is dat de vermogensschade wordt gecompenseerd. Dat kan in de vorm van geld en in de vorm van grond. Op basis van de gebruikte concept-CSV was de compensatie in grond gemaximeerd. Na peilverhoging kan de melkveehouder maximaal in de vorm van grond gecompenseerd worden, tot het punt waarop de ruwvoeropbrengst in de uitgangssituatie weer wordt behaald. Die ruwvoeropbrengst wordt bepaald door het ruwvoer op basis van energie (VEM) en eiwit (DVE) om te rekenen tot een economische waarde van het gewas. Die gewas-

waarde bepaalt dus hoeveel ha grond een ondernemer maximaal krijgt als compensatie. De resterende compensatie wordt uitgekeerd in geld.

Inkomenscompensatie

De CSV gaat er vanuit dat de melkveehouder over de eerste 10 jaar (voor pacht 8 jaar) na peilverhoging een vergoeding ontvangt voor de jaarlijkse inkomensschade. Deze inkomensschade wordt berekend via een vaste rekensystematiek die rekening houdt met de volgende schademogelijkheden bij peilverhoging:

- 1 Lagere gewasopbrengst met lagere voederwaarde per kg voer.
- 2 Lagere melkproductie van het vee door de lagere voederwaarde.
- 3 Noodzaak voor extra mestopslag omdat er bij een hoger waterpeil in het voorjaar minder mogelijkheden zijn om mest uit te rijden vanwege de grotere kans op beschadiging van de zode door het mest uitrijden.
- 4 Extra kosten voor teelt en bewerking van het grasland door (a) vernatting en door (b) de eventuele extra kosten voor compensatiegrond die nodig is om de zelfde hoeveelheid ruwvoer te winnen.
- 5 Extra waterschapslasten in geval van compensatie in de vorm van grond.
- 6 Voordeel van extra mestplaatsingsruimte en extra GLB-betalingen bij compensatie in de vorm van grond. Dit is geen schade maar een voordeel, dat van de berekende schade afgetrokken wordt bij het vaststellen van de inkomensschade.

Voor het berekenen van de CSV-inkomensschade is gebruik gemaakt van actuele prijzen uit KWIN. De inkomensschade wordt ineens uitgekeerd samen met de vermogensschade. Op beide schadebedragen is een korting van 2% in rekening gebracht als normaal maatschappelijk risico. Dit is het eigen risico voor de ondernemer; vanuit de gedachte dat wie bezit heeft, ook altijd risico's loopt. Zonder deze korting zou sprake zijn van staatsteun. De uit te keren schadebedragen zijn vrij van belasting.

Gewasopbrengsten voor en na peilverhoging

Voor het berekenen van de daling in opbrengst en kwaliteit van gras na peilverhoging, is door WUR een softwareapplicatie ontwikkeld met de naam Waterwijzer Landbouw (WWL). Met dit programma kan een normatieve grasopbrengst worden

berekend. Het houdt bij de berekening van de grasopbrengst rekening met het bodemprofiel en het verloop van de grondwaterstand tijdens het jaar (via hoogteligging en peilvak), van ieder perceel op het bedrijf. Ook de voederwaarde van het gras wordt ermee berekend.

Voor ieder van de acht deelnemende bedrijven zijn deze berekeningen uitgevoerd. Zowel voor de huidige situatie, als voor de situatie na verhoging van het waterpeil tot 40 cm beneden het maaiveld in de percelen. Dat peil komt overeen met een waterpeil van 30 cm beneden het maaiveld in de sloten. De berekende grasopbrengst is de gemiddelde grasopbrengst voor een gemiddeld weerjaar. Dit gemiddeld weerjaar is gebaseerd op de gemiddelde weerresultaten over de afgelopen 30 jaar (periode 1991- 2021). De grasopbrengst bij een hoger waterpeil houdt niet alleen rekening met opbrengstverlaging als gevolg van de peilverhoging, maar ook met een vermindering van de droogteschade in droge jaren. Ook dat kwam voor tijdens droge jaren in de periode 1991-2021.

In de tabel hieronder zijn de resultaten van de berekeningen van de grasopbrengsten vóór en na peilverhoging weergegeven.

Tabel. Waterpeil en grasproductie op de bedrijven van de deelnemers vóór en na peilverhoging

Bedrijf	Drooglegging in cm onder maaiveld			Kg ds gras per ha		
	Vóór peilverh.	Na peilverh.	Verschil	Vóór peilverh.	Na peilverh.	Na/voor in %
Lenes	102	35	-67	12.068	10.596	88%
Minnema	98	39	-59	12.110	10.867	90%
Ketelaar	109	33	-76	11.945	10.276	86%
Van der Werf-Westra	88	36	-52	11.503	10.331	90%
Visser	85	33	-52	11.469	10.206	89%
Boon	104	47	-57	11.776	9.817	83%
Veldman	57	33	-24	11.334	10.729	95%
Van der Bij	75	32	-43	9.037	8.039	89%
Gemiddeld	82	35	-47	11.405	10.108	89%

De aangegeven grasopbrengsten zijn het gewogen gemiddelde, voor alle percelen van het bedrijf. De weging is gebaseerd op de grootte van ieder perceel, uitgedrukt in hectares. Het gemiddelde waterpeil stijgt voor deze groep bedrijven met 47 cm en de droge stof (ds)-opbrengst daalt gemiddeld met 11%. Deze getallen kunnen niet worden gezien als representatief voor het gehele Veenweidegebied, ook al zijn de deelnemers verspreid over dat gebied. Deze bedrijven zijn in het project betrokken omdat ze passen in één van de drie bedrijfssystemen die naar verwachting de belangrijkste strategische ontwikkelrichtingen vormen voor melkveebedrijven in het Veenweidegebied.

In dit rapport worden de gegevens uit het programma WWL gebruikt voor het inschatten van de effecten van peilverhoging op ruwvoeropbrengst en kwaliteit. Dit is nuttige informatie voor de melkveehouder voor keuzes rond melkproductie per koe en voeding. In de tabellen met bedrijfsgegevens komen de getallen ook voor. Daar worden ze geplaatst naast de bedrijfseigen gegevens uit de KringloopWijzer (KLW) 2022. De WWL-gegevens betreffen dus een gemiddelde over 20 jaar, de KLW-gegevens gaan over één specifiek jaar. Het jaar 2022 leverde in Noord-Nederland redelijk gemiddelde grasopbrengsten op. Die waren 5 à 10% lager dan in het gunstige groeijaar 2021⁴. Februari was een zeer natte maand, maart zeer droog, mei en juni vrij gemiddeld, juli en augustus weer droog, september weer zeer nat en oktober redelijk droog. Qua verdeling van de regen over de maanden dus geen gemiddeld jaar, maar wel qua grasopbrengst.

De grasopbrengsten uit de WWL zijn gemiddelde opbrengsten voor -naar keuze- gangbare of biologische melkveebedrijven. Bij aangepaste bedrijfsvoering kunnen andere opbrengsten gelden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de grasproductie bij het gebruik van grasland voor natuurbeheer. De gebruiker moet dan zelf de grasopbrengsten schatten op basis van de eigen kennis.

⁴ Op basis van gegevens van 2 bedrijven die meedoen in het project Koeien en Kansen en die in 2022 een resp. 4 en 8 procent lagere grasopbrengst hadden dan in 2021; een jaar met gunstige groei-omstandigheden.

Herman en Rudolf Lenes: “Extensiveren en aanpassen aan hoger waterpeil.”

Motivatie en visie

Sterke interesse voor nieuwe ontwikkelingen in de sector en daarop inspelen op het eigen bedrijf. Dat houdt Herman Lenes (50 jaar) scherp en zorgt voor de motivatie om te blijven boeren. Broer Rudolf Lenes (46 jaar) noemt het uitdagingen die hij constant nodig heeft. “We willen in dit project verkennen wat toekomstbeelden voor de melkveehouderij zijn en inspiratie opdoen voor hoe we ons bedrijf verder kunnen ontwikkelen. Door alle onzekerheden rond vergunningen en beleidsplannen voelt het nu alsof alles op de rem staat, maar je wilt ook dóór.”

Voor hun toekomstplan is de keuze gemaakt om het huidige intensieve bedrijf met meer dan 27.000 kg melk per ha te extensiveren, door extra grond van de buurman aan te kopen. Belangrijke reden hiervoor is de maatschappelijke druk richting extensivering, door o.a. peilverhoging en toenemende aandacht voor meer biodiversiteit en lagere emissies van stikstof, ammoniak en broeikasgassen per ha.

Voorwaarde voor de broers is, dat alles goed valt te organiseren en efficiënt werkt. “Dat zorgt voor rust in de stal, in het veld en in het hoofd!”

Meer over de broers Lenes

- Herman besteedt een deel van zijn tijd aan de rol van gebiedscoördinator voor collectief It Lege Midden. Rudolf richt zich vooral op het veldwerk en de machines.
- Opzet en inrichten van gebouwen en samenwerking tussen de broers is sterk gericht op efficiëntie, moderne bedrijfsvoering en goede zorg voor het vee.
- Veel aandacht voor weidevogelbeheer en kruidenrijk grasland: 7 ha ANLb.
- Marktconcept: weidemelk, incl. VLOG-certificering, melkleverantie aan DOC.
- Het grootste deel van de veengrond betreft 20-25 cm knipklei op veen. Het zand onder de veenlaag zit op een diepte die varieert van 0-200 cm. Er is ook veel variatie (plus of min één meter) in hoogteligging van de percelen.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Plan: Aankoop van extra grond voorafgaand aan peilverhoging

- **Aankoop van 40 ha naburige grond.** Dit vraagt een investering van 1,9 miljoen euro. Op 12 ha van deze grond wordt ANLb-beheer toegepast waardoor de vergoedingen hiervoor stijgen met € 17.000.
- **Stijging mestafzetkosten door verlies derogatie.** Door vervallen derogatie zullen de kosten voor mestafvoer stijgen met € 26.000 ten opzichte van 2021/'22 tot een bedrag van € 42.000.
- **Lagere ruwvoerkosten.** Door de aankoop van grond, dalen de uitgaven voor aankoop van ruwvoer ten opzichte van 2021/'22 met € 56.000.
- **Verbouwen van mais op 17 ha van de aangekochte grond.** De uitbreiding in areaal in combinatie met het hogere waterpeil en de teelt van maïs zal leiden tot:
 - Meer loonwerk: + € 14.000 voor oogst maïs en + € 17.000 voor mest uitrijden met sleepslang;
 - Extra inhuur medewerker voor extra veldwerkzaamheden: + € 10.000;
 - Investering in bredere banden op trekker en 8-wielig tandemstel onder de ladewagen: investering van resp. € 10.000 en € 40.000.
- **Aanleg extra kavelpad, o.a. vanwege het hogere waterpeil.** Dit vraagt een investering van € 91.000.
- **Behoud van de melkproductie per koe op het huidige niveau.** Omdat de kwaliteit van het gras iets daalt (vanwege peilverhoging), is voor handhaving van de melkproductie een iets hoger krachtvoerconsumptie nodig. In de afgelopen 3 jaar was dit gemiddeld 34 kg krachtvoer en vochtrijke bijproducten per 100 kg melk. Dit zal stijgen naar 36 kg.

- **Vermogens- en inkomensschade bij peilverhoging laten uitkeren in de vorm van geld.** Dit betreft een bedrag van 1,7 miljoen euro. Uitgangspunt is dat deze compensatie uitsluitend betrekking heeft op de grond in eigendom, die al aanwezig was vóór de aankoop van de extra 40 ha. Dit omdat de aangekochte grond waarschijnlijk niet valt onder het Veenweidegebied en -programma. Het genoemde bedrag wordt gebruikt voor aanvullende investeringen (zie hierboven) en voor aflossing van de langlopende schuld die stijgt door de grondaankoop van 40 ha.

Aanvullende plannen

De volgende plannen worden overwogen, maar zijn nu niet opgenomen in het plan voor 2030:

- **Deelname aan duurzaamheidsprogramma "Tuurlijk" van DOC, Jumbo en Uniekaas.** Omdat het bedrijf al gunstige scores heeft voor de indicatoren van de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij en omdat er veel natuurbeheer wordt uitgevoerd, zal naar verwachting deelname aan een duurzaamheidsconcept geen hoge meerkosten geven. Deelname levert 5 cent extra per kg geleverde melk op.
- **Windmolen benutten.** Op de nieuw gekochte locatie staat een windmolen. Die wordt nu nog niet goed benut. Mogelijk zou aanleg van een stroomkabel tussen beide locaties aantrekkelijk zijn om de energiekosten van het bedrijf (met 3 melkrobots) te verlagen.
- **Mestvergisting.** Samen met collega-melkveehouders wordt gewerkt aan de ontwikkeling van biogasinstallaties, in combinatie met een meststripper en opwerking van gas naar groen gas, dat aan het gasnet wordt geleverd. Dit zou naast opbrengsten uit gas, ook kunnen leiden tot lagere mestafzetkosten. De haalbaarheid hiervan wordt onderzocht door de groep van betrokken veehouders.
- **Samenwerking met akkerbouwer.** Samenwerking met een akkerbouwer zou mogelijkheden kunnen bieden voor een groter aandeel eigen (kracht)voer en gebruik van mest op de grond van de akkerbouwer.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Aanleg kavelpaden
- Trekker en ladewagen op bredere banden zetten
- Meer loonwerk vanwege overgang naar sleepslangbemesting
- Hogere krachtvoergiften om melkproductie per koe op niveau te houden
- Minder weidegang in verband met meer risico op natte perioden waarin niet geweid kan worden

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Veel weidevogelbeheer: 0,7 ha plas-dras, 16 ha kruidenrijk, 2 ha randenbeheer
- Hoger waterpeil
- Weidegang
- Erfmaatregelen om biodiversiteit te verhogen

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 2030
Bedrijfsoppervlakte (ha)	71	115
waarvan grasland	71	98
Waarvan maïsland	0	17
waarvan %veen/%klei/%zand	100 / 0 / 0	85 / 0 / 15
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.964	1.897
Melkkoeien	192	190
Melkproductie per koe	10.259	10.000
Melkproductie per ha	27.570	16.570
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	34**	36
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	3.490**	3.600
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	100	140
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	11.960 / 12.070	10.600

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

**Het driejarig gemiddelde voor dit kengetal is 34. In 2022 mogelijk een hoge waarde door onjuiste inschatting van voorraden. Bij 34 hoort een verbruik van krachtvoer plus bijproducten per koe van 3.490 kg.

ONDERNEMERSCHAP

MASSA = KASSA

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 2030	Vershil	Toelichting op resultaten
Melkgeld	44,7	48,0	+3,3	
Omzet en aanwas	3,2	3,5	+0,3	
Overige opbrengsten totaal	3,5	5,3	+1,8	
- w.v. natuurbeheer	0,6	1,6	+1,0	Hoger aandeel grond met ANLb
- w.v. ganzenschade	0,4	0,5	+0,1	
- w.v. werk voor derden	0,9	0,9	+0,1	
- w.v. GLB-gelden	1,3	2,0	+0,7	Extra vergoedingen GLB door meer ha
- w.v. overig/nevenactiviteiten	0,2	0,2	+0,0	
Uitgaven				
Toegerekende uitgaven	19,3	20,5	+1,2	Extra uitgaven door de hogere krachtvoergift en de extra mestafzet. Die uitgaven zijn hoger dan de besparing op ruwvoeraankoop.
Niet-toegerekende uitgaven	6,6	11,2	+4,5	In plan hogere uitgaven voor arbeid veldwerk, loonwerk en machinekosten
Schuld per kg melk	1,24	1,41	+0,18	Extra financieringslasten doordat investeringen hoger zijn dan vermogens- en inkomensschadevergoedingen CSV
Betaalde rente	2,5	7,1	+4,6	Idem
Aflossingen	4,9	5,7	+0,7	Idem
Resultaat-kengetallen				
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	32,0	36,2	+4,2	Stijging opbrengsten is hoger dan stijging variabele uitgaven
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	25,4	25,1	-0,3	De stijging in de niet-toegerekende uitgaven is hoger dan die van het saldo
Mutatie liquiditeit absoluut in €	128.000	41.000	-87.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	6,9	2,2	-4,7	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	13%	4%	-9%	
Kritieke melkprijs per kg melk	37,9	45,8	+8,0	Verwachte melkprijs is hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

Het absolute productieresultaat blijft vrijwel gelijk, maar de financieringslasten stijgen vrij sterk door de hogere schuld en het hogere rentetarief in 2030. Hierdoor daalt de mutatie liquide middelen ten opzichte van 2021/'22. De extensivering van 28.000 naar 17.000 kg melk per ha levert wel een flinke besparing aan ruwvoerkosten op. Daarnaast zorgt ook de hogere melkprijs voor een gunstig effect. Daar staan echter voor bijna hetzelfde totaalbedrag hogere krachtvoerkosten en extra uitgaven voor mestafvoer en veldwerk tegenover. Vervolgens zorgen de extra financieringslasten ervoor dat de mutatie liquide middelen daalt.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.175	=	Meer krachtvoer en meer maïs, maar met lagere kwaliteit eigen ruwvoer + extensivering
2	N-bodemoverschot per ha	255	-	Drijfmest vervangen door kunstmest; extensivering
3	NH ₃ emissie per ha	61	-	Minder drijfmest en extensivering verlagen emissie
4	% eiwit van eigen land	54	+	Extensivering verhoogt aandeel eigen voer
5	% blijvend grasland	97	-	Deels maisteelt verlaagt KPI
6	% ANLb beheersgrond	10%	17%	Hoog aandeel ANLb in plan 2030
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	744	-	Minder door meer risico op vertrapping in natte perioden
8	CO ₂ -eq per ha	39.200	-	Extensivering verlaagt emissie per ha

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Conclusies duurzaamheid

Door de extensivering zullen de meeste KPI's zich positief ontwikkelen. Dat geldt voor de ammoniakemissie, eiwit van eigen land en CO₂-eq per ha. De KPI CO₂-eq per ha zal gunstig beïnvloed worden door een hoger aandeel snijmaïs in het rantsoen, maar tegelijk ongunstig door meer krachtvoer en een lagere kwaliteit van het ruwvoer. Per saldo zal deze dus gelijk blijven. Het N-bodemoverschot zal lager worden, omdat drijfmest door kunstmest wordt vervangen en bemesting bij extensivering iets lager is.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Verkennen deelname aan marktconcept voor duurzame melk	Zuivelfabriek
2	Verkennen betere inzet van de windmolen	Adviseur
3	Haalbaarheid gemeenschappelijk biogas-initiatief (inclusief stikstofkraker) onderzoeken	Collega's, adviseurs, potentiële gasafnemers
4	Verkennen opties om samen te werken met akkerbouwer voor verbouwen krachtvoervangers en mestafvoer	Geïnteresseerde akkerbouwers

Sjoerd Minnema: “Doorgaan met uitgebalanceerd groeien.”

Motivatie en visie

Sjoerd (52) en Antsje (40) Minnema willen verkennen hoe hun bedrijfsopzet in 2030 maximaal kan inspelen op de toekomst. “Meebewegen met maatschappelijke ontwikkelingen hoort daar ook bij. Dat is een van de redenen waarom we weer zijn gaan weiden en ook meedoen aan het duurzaamheidsprogramma van Albert Heijn en A-ware.”

“We streven naar balans binnen het bedrijf: maatschappelijke wensen, natuur en een zelfvoorzienende bedrijfsvoering, zijn onderdelen van die balans. We willen het bedrijf continu verbeteren, zodat we een goed lopend bedrijf kunnen overdragen aan de volgende generatie.”

Voor Sjoerd en Antsje zijn arbeidsgeluk en enthousiasme een belangrijke voorwaarde om te blijven boeren. “We staan altijd open voor nieuwe dingen waarvan we kunnen leren en die inspireren. Dat is belangrijk om het plezier er in te houden. Want als je alleen maar bezig bent met alle onzekerheden die er nu zijn, raak je dat kwijt.”

Meer over Minnema

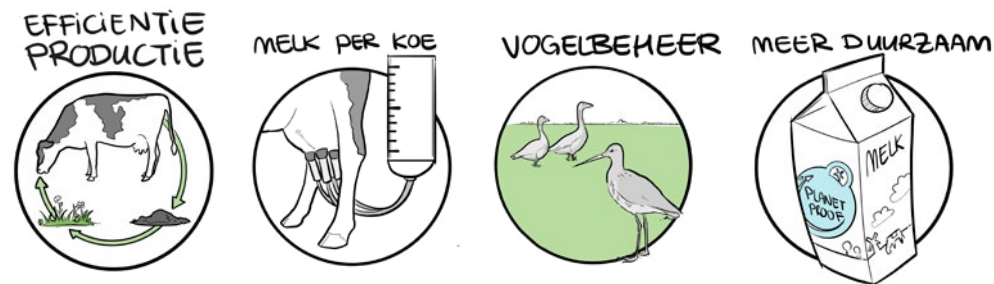
- Deelnemer aan duurzaamheidsprogramma Beter voor Koe, Natuur en Boer van Albert Heijn en A-ware. Daardoor een plus op de melkprijs.
- Veldkavel van 17 ha op 4 km afstand van de huis-kavel; grondsoort: 30 cm veen op zand. Wordt alleen gebruikt om te maaien.
- 8 ha ANLb-beheer.
- Hoog productieve veestapel met bewust hogere krachtvoerinput.
- Ruwvoerterlies door ganzenschade is mede oorzaak voor de hoge krachtvoerkosten.
- Deelnemer aan Agricycling voor compostproductie voor het eigen bedrijf.
- Ruim 600 zonnepanelen op de daken.
- Veengrond met een kleidek van ca. 20-30 cm.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Minnema richt zich voor 2030 op plan 1, maar vindt voor de langere termijn plan 2 ook waardevol om te verkennen.

Plan 1: Extra grond uit compensatieregeling toevoegen

- **11 ha grond toevoegen vanuit grondcompensatie.** Bij volledige benutting van de grondcompensatie kan het bedrijf 11 ha toevoegen. Dit past goed in de verwachting van Minnema dat peilverhoging zal leiden tot extensivering. Voor de extra grond worden ook GLB-betalingen ontvangen (+ € 4.000). De uitgaven voor loonwerk en machines stijgen door de extra ha's met € 15.000.
- **Hogere krachtvoergift.** Door extra krachtvoer te voeren, blijft de melkproductie –ondanks de lagere kwaliteit van het ruwvoer– op hetzelfde niveau als in de uitgangssituatie.
- **Compensatie voor vermogens- en inkomensschade in de vorm van geld.** Na aftrek van de waarde van de extra grond, resteert er nog een bedrag van € 871.000 aan vermogens- en inkomensschade. Dit bedrag wordt gebruikt voor extra aflossing. De lasten voor rente en aflossing dalen hierdoor.
- **Mestafzetkosten.** Door het vervallen van de derogatie stijgen de mestafzetkosten ten opzichte van 2021/'22 met € 23.000.
- **Extra uitgaven voor loonwerk en machines.** Door de extra hectares nemen de loonwerk- en machinekosten toe met € 15.000.

Plan 2: Schaalvergroting

Reden om plan 2 (schaalvergroting) te verkennen, is een goed inkomen op langere termijn. Vanwege de grote onzekerheden rond mestafzetkosten en ander beleid verwacht Minnema niet dat dit plan vóór 2030 haalbaar is. Dit plan moet daarom ook uitsluitend worden gezien als een verkenning van perspectief op langere termijn. Behalve de aanpassingen uit plan 1 kent plan 2 de volgende aanpassingen met consequenties:

- **Stal uitbreiden tot 180 melkkoeien en bijbehorend jongvee.** Belangrijke redenen daarvoor zijn een verbetering van looplijnen en het efficiënter kunnen managen van het bedrijf. Het investeringsbedrag hiervoor wordt geschat op € 500.000. De jaarlijkse uitgaven voor de gebouwen nemen toe met € 13.000 per jaar.
- **Aankoop 10 ha grond.** Binnen de randvoorwaarden van het A-ware ketenconcept mag maximaal 18.000 kg melk per ha grasland worden geproduceerd. Om dit te realiseren in combinatie met de twee voorgaande aanpassingen is 10 ha extra grond nodig (investering van € 550.000). Op 5 ha daarvan zal ook ANLb toegepast worden. Samen met extra GLB-betalingen en compensatie van ganzenschade, levert dat een extra opbrengstenpost op van ca. € 13.000.
- **Extra melkrobot en extra voeropslag.** Deze investeringen zijn nodig voor het grotere aantal koeien. De totale investering hiervoor wordt geschat op € 220.000.
- **Extra arbeid voor werk aan melkvee en veldwerk.** Hiervoor wordt arbeid ingehuurd voor € 20.000 per jaar.
- **Extra uitgaven loonwerk en machines.** Ten opzichte van plan 1 nemen de uitgaven voor loonwerk toe met € 7.000 en die voor machines met € 15.000.
- **Hogere mestafzetkosten door hogere intensiteit.** Deze stijgen met € 33.000 ten opzichte van plan 1.

Het totaalbedrag van de investeringen in dit plan bedraagt € 1.270.000.

Aanvullende plannen

De volgende plannen worden overwogen, maar zijn nu niet opgenomen in het plan voor 2030:

- **Bouw van een monomestvergister.** Het doel is om samen met een groep melkveehouders uit de Haskerveenpolder monomestvergisters voor ieder bedrijf aan te schaffen. Het geproduceerde gas zal via een centrale reinigingsinstallatie worden opgewerkt tot groen gas, dat aan het gasnet wordt geleverd. De investering voor deze installatie bedraagt € 375.000.
- **Aanschaf van een meststripper.** Het digestaat dat uit de biogasinstallatie komt, wordt gescheiden in een dunne en een dikke fractie. De dunne fractie gaat door de meststripper, die de ammoniakale stikstof in de mest vastlegt in ammoniumsulfaat. Dit kan gebruikt worden als kunstmest. De overige waardevolle stoffen in de natte fractie (organische stof, fosfaat en kali) kunnen als basismeststof worden gebruikt. De aanschaf van de stripper kost € 275.000.

De biogasinstallatie levert opbrengsten in de vorm van gas. De stripper beperkt de mestafvoeruitgaven. Deze investeringen wil Minnema alleen doen, wanneer verwacht wordt dat ze bijdragen aan een beter rendement van het totale bedrijf.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Uitbreiden in koeien en hectares om bedrijf toekomstbestendig te maken
- Extra krachtvoer en/of bijproducten voeren om de productie per koe op peil te houden

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Weidegang
- Kruidenrijk grasland
- Klaver in grasland
- Plas-dras aanleggen
- Natuurbeheer via ANLb: uitgestelde maaidatum
- Ganzenopvang
- Hoger waterpeil
- Organische mest, ruige mest en compost
- Middelengebruik beperken

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 1 2030 Extra grond	Plan 2 2030 Schaalvergroting
Bedrijfsoppervlakte (ha)	77	91	101
waarvan grasland	77	91	101
waarvan %veen/%klei/%zand	98 / 0 / 2	98 / 0 / 2	98 / 0 / 2
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.310	1.270	1.800
Melkkoeien	126	127	180
Melkproductie per koe	10.400	10.000	10.000
Melkproductie per ha	16.940	14.020	17.890
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	36**	38	38
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	3.750	3.820	4.000
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	102	140	140
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	11.200 / 12.100	10.900	10.900

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

**in 2020 en 2021 was dit 36. Dat is ook gebruikt als uitgangssituatie in 2021. De KLW 2022 gaf een veel hogere waarde; waarschijnlijk op basis van onjuiste invoer.

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 1 2030 Extra grond	Verschil 2030 t.o.v. 2021	Plan 2 2030 Schaal- vergroting	Verschil 2030 t.o.v. 2021	Toelichting op resultaten
Melkgeld	46,2	49,5	+3,3	49,5	+3,3	
Omzet en aanwas	3,2	3,5	+0,3	3,5	+0,3	
Overige opbrengsten totaal	5,7	6,2	+0,6	5,1	-0,5	
- w.v. natuurbeheer	0,6	0,7	+0,1	0,9	+0,3	In plan 2 hoger door toename ha ANLb
- w.v. ganzenschade	1,2	1,5	+0,3	1,2	-0,0	
- w.v. GLB-gelden	2,4	2,5	+0,1	1,9	-0,5	
- w.v. overig/nevenactiviteiten	1,4	1,5	+0,1	1,1	-0,3	
Uitgaven						
Toegerekende uitgaven	18,3	22,9	+4,6	26,2	+7,9	In beide plannen extra kosten voor mestafzet en krachtvoer. In plan 2 ook extra kosten voor ruwvoer.
Niet-toegerekende uitgaven	13,9	16,6	+2,7	14,7	+0,8	Extra uitgaven voor loonwerk en machines. In plan 2 extra inhuur arbeid i.v.m. meer koeien
Schuld per kg melk	1,20	0,52	-0,68	1,08	-0,12	Door extra aflossingen neemt de schuld in plan 1 af. Door meer melk neemt de schuld per kg melk ook in plan 2 af, ondanks de extra investeringen.
Betaalde rente	2,4	2,6	+0,2	5,4	+3,0	Hogere rente-uitgaven door hoger rentetarief in 2030
Aflossingen	4,8	2,1	-2,7	4,3	-0,5	Idem
Resultaat-kengetallen						
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	36,7	36,3	-0,4	31,9	-4,8	Saldo per kg melk daalt in beide plannen door hogere uitgaven voor mestafzet. In plan 2 komen daar ook nog hogere ruwvoerkosten bij.
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	22,8	19,7	-3,1	17,2	-5,7	Productieresultaat daalt in plan 1 doordat alle uitgaven meer toenemen dan de opbrengsten. In plan 2 is dit effect sterker door het lagere saldo in dat plan.
Mutatie liquiditeit absoluut in €	121.000	118.000	-3.000	51.000	-70.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	9,5	9,3	-0,2	2,9	-6,7	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	17%	16%	-2%	5%	-12%	
Kritieke melkprijs per kg melk	36,7	40,3	+3,5	46,7	+10,0	Verwachte melkprijzen zijn hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

In plan 1 stijgen de toegerekende en niet-toegerekende uitgaven ten opzichte van 2021/'22 sterker dan de opbrengsten. Het absolute productieresultaat daalt daardoor. De daling van de financieringslasten in plan 1 door extra aflossingen met compensatiegelden, dempt het effect van die daling. Daardoor is de mutatie liquide middelen in plan 1 maar iets lager dan die in 2021/'22. In plan 2 is meer geïnvesteerd dan de vergoeding voor de vermogens- en inkomensschade, waardoor de absolute schuld stijgt. De stijging van uitgaven voor rente, aflossing en vervangingsinvesteringen is in dat geval groter dan de toename in productie-resultaat. Daardoor ontstaat een lagere mutatie liquide middelen dan in plan 1. Minnema ziet dit plan echter als een strategische keuze voor de langere termijn en verwacht dat na een aantal jaren aflossen, dit plan een beter resultaat zal opleveren. En bij verkoop of opvolging zal het bedrijf dat ontstaat in dit plan, een hogere waarde hebben. Ook mede door de extra grond.

Kengetallen duurzaamheid

De invloed van de plannen op duurzaamheid is hieronder alleen voor plan 1 weergegeven (als beoogd plan voor 2030).

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 1 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.331	-	Meer krachtvoer per koe
2	N-bodemoverschot per ha	393	-	Drijfmest vervangen door kunstmest; extensivering
3	NH ₃ emissie per ha	69	-	Minder drijfmest en extensivering verlagen emissie
4	% eiwit van eigen land	61%	+	Extensivering
5	% blijvend grasland	88%	=	
6	% ANLb beheersgrond	10%	9%	
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	720	=	
8	CO ₂ -eq per ha	25.200	-	Extensivering

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Conclusies duurzaamheid

Voor CO₂-eq en % blijvend grasland scoort het bedrijf beter dan de referentiegroep. Voor % ha ANLb scoort het bedrijf op de norm van 10%. Voor de overige KPI's is die score ongunstiger dan het gemiddelde van de referentiegroep. Bij uitvoering van plan 1 wordt verwacht dat de scores zich gunstig zullen ontwikkelen. De vervanging van drijfmest door kunstmest als gevolg van het vervallen van derogatie, en de daling van de intensiteit in plan 1, zullen gunstig zijn voor het N-bodemoverschot en de NH₃-emissie.

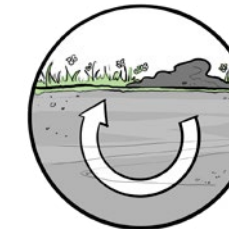
WEIDEVOGELS

BIOGAS

GEZONDE BODEM

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Verkenning en besluitvorming rond aanschaf monovergister en meststripper	Leveranciers, adviseurs
2	Overleg met groep collega's in de buurt over gezamenlijke opwerking van biogas ten behoeve van levering groen gas aan het gasnet	Melkveehouders in de buurt, Gasunie, leveranciers
3	Verkenning uitbreiding stal	Leveranciers, adviseur
4	Duidelijkheid krijgen over vergunningen voor houden van meer vee	Gemeente, adviseur
5	Werken aan gunstiger randvoorwaarden voor realisatie plan 2	Overheden, mestafnemers

Haye Ketelaar: “Extra grond inzetten om de stal volledig te benutten.”

Motivatie en visie

Ketelaar (55) voelt zich maatschappelijk betrokken. “Maatschappelijke ontwikkelingen vertalen naar mijn eigen bedrijf, zie ik als logisch onderdeel van ondernemerschap. Door mijn opleiding, maar ook door vorige en huidige bestuursfuncties in landbouworganisaties en gemeenteraad, ben ik altijd op zoek naar die verbinding. Dat is ook mede bepalend voor de keuzes die ik maak voor mijn bedrijf. Dan gaat het om in balans zijn met de omgeving en in balans met de tijdgeest. Voor de toekomst betekent dat kort gezegd: grondgebonden, energieneutraal en duurzaam produceren.”

Op dit moment is Ketelaar actief met natuurbeheer, energievoorziening via een eigen molen en deelname aan Coöperatie Agricycling. In de toekomst volgen wellicht ook nog opslag van koolstof in de bodem en mogelijk biogasproductie. Tenminste, als duidelijk is dat het werkt en dat het wat oplevert. Niet in de experimenteerfase. Hij is er van overtuigd dat de melkveehouder een belangrijke spil kan zijn in het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. “Daar moeten we als sector op inspelen en stappen zetten, zodat een mogelijke bedrijfsopvolger een goede start kan maken!”

Meer over Ketelaar

- In 2000 verplaatst naar nieuwe locatie in het kader van een ruilverkaveling, waarvoor Ketelaar nog 8 jaar ruilverkavelingslasten moet betalen.
- Huurt arbeid in, o.a. voor 5 à 6 avondmelkingen per week.
- Heeft sinds 2023 een EAZ-windmolen.
- Is deelnemer aan Agricycling voor compostproductie op het eigen bedrijf.
- De veengrond heeft een kleidek van ca. 40 cm

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Plan 1: 17 ha extra grond en stal volledig benutten

- **17 ha grond toevoegen vanuit vermogenscompensatie.** Bij vermogenscompensatie in de vorm van grond, kan het bedrijf maximaal 17 ha grond toevoegen. Ketelaar maakt gebruik van deze optie omdat die prima aansluit bij zijn visie: verder groeien in grond en koeien, ook als de bedrijfsvoering extensiever zal worden door peilverhoging of meer natuurbeheer. Voor de extra grond wordt gerekend met de zelfde gemiddelde vergoeding per ha voor ganzenschade, als die voor de huidige hectares. De resterende vermogens- en inkomenscompensatie bedraagt 1,5 miljoen euro en dat bedrag wordt gebruikt voor een extra aflossing van de langlopende schuld.
- **Uitbreiding met 30 extra koeien.** In 2030 wil Ketelaar de aanwezige stalcapaciteit van 180 stuks melkvee geheel benutten. Dit betekent 30 extra koeien binnen de bestaande vergunning. Het jongvee kan dan opgefokt worden op een externe locatie. Dat is mogelijk omdat steeds meer stallen leeg komen te staan. De combinatie van 30 extra koeien en 17 ha extra grond, leidt in 2030 ten opzichte van 2021/'22 tot € 39.000 extra uitgaven voor kracht- en ruwvoer en € 9.000 extra mestafzetkosten. Daarnaast wordt voor de huur van een jongveestal in de buurt € 12.000 in het plan opgenomen.
- **Extra melkgeld voor duurzamere productie.** Ketelaar verwacht dat hij in 2030 vanwege zijn inspanningen voor duurzaamheid een bonus op de melkprijs zal ontvangen van 1,5 cent per kg melk.
- **Meerkosten voor veldwerk door extra grond.** Hierdoor nemen de uitgaven voor loonwerk en werktuigen toe met € 20.000.

- **Extra arbeid door bedrijfsuitbreiding.** Daarin wordt voorzien door 0,35 extra arbeidskracht (+ € 10.000).
- **Kavelpaden aanleggen.** Het hogere waterpeil, meer land en meer vee maken het nodig om de ontsluiting te verbeteren via het aanleggen van kavelpaden. De geschatte investering hiervoor is € 85.000.
- **Greppels aanbrengen.** De aanleg van deze greppels is –naar verwachting – een onderdeel van de inrichtingskosten die het gebiedsontwikkelingsproces met zich mee brengt. Dit vraagt dus geen investering van de melkveehouder.

Plan 2: 10 ha extra grond en stal volledig benutten

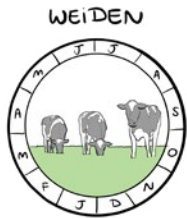
Gelijk aan 1, maar op onderdelen aangepast:

- **10 ha grond toevoegen vanuit vermogenscompensatie.** In plaats van maximale vermogenscompensatie in de vorm van grond, bestaat de compensatie nu uit 10 ha grond en de rest uit compensatie in geld. Deze keuze kan relevant zijn wanneer blijkt dat er onvoldoende grond is om alle boeren die dat willen, te compenseren in grond.
- **Meerkosten voor veldwerk.** Door minder extra grond t.o.v. plan 1, nemen de uitgaven voor loonwerk en mechanisatie nu toe met € 12.000.
- **Intensiteit gelijk aan huidige situatie.** De veebezetting per ha is in dit plan vrijwel gelijk aan die in 2021/'22. Ten opzichte van toen nemen de mestafzetkosten nu toe met € 16.000.
- **Verlaging schuld vanuit vermogenscompensatie.** De in dit plan resterende vermogens- en inkomenscompensatie is met 1,8 miljoen euro hoger dan in plan 1, omdat er minder grond wordt verkregen. Hierdoor kan er extra afgelost worden.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Bedrijf vergroten om inkomen op peil te houden
- Bereikbaarheid percelen verbeteren door kavelpad
- Krachtvoer per koe verhogen om melkproductie op peil te houden
- Greppels aanbrengen voor ontwatering en greppelinfiltratie

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Weidegang
- Natuurbeheer
- Akkerranden
- Slootbeheer
- Mestmanagement
- Kringlooplandbouw
- Bodembeheer

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 1 2030 17 ha extra grond	Plan 2 2030 10 ha extra grond
Bedrijfsoppervlakte (ha)	74**	104	96
waarvan grasland	74**	104	96
waarvan %veen/%klei/%zand	97 / 3 / 0	97 / 3 / 0	97 / 3 / 0
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.214	1.516	1.516
Melkkoeien	151	180	180
Melkproductie per koe	8.040	8.420	8.420
Melkproductie per ha	16.400	14.650	15.780
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	31	32	32
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	2.490	2.690	2.690
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	150	190	190
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	10.950 / 11.950	10.280	10.280

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

**door aankoop van 12 ha grond in voorjaar 2023 is er in de huidige situatie (2023) 86 ha aanwezig.

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 1 2030 17 ha extra grond	Verschil 2030 t.o.v. 2021	Plan 2 2030 10 ha extra grond	Verschil 2030 t.o.v. 2021	Toelichting op resultaten
Melkgeld	43,8	48,6	+4,8	48,6	+4,8	Hogere melkprijs en extra bonus voor duurzaamheid
Omzet en aanwas	2,3	2,7	+0,4	2,7	+0,4	
Overige opbrengsten totaal	3,7	4,2	+0,5	4,0	+0,3	
- w.v. natuurbeheer	0,2	0,2	-0,0	0,2	-0,0	
- w.v. ganzenschade	0,7	0,9	+0,1	0,8	+0,1	Ganzenschade stijgt door extra land waar ook ganzen grazen
- w.v. GLB-gelden	1,9	2,3	+0,4	2,2	+0,2	GLB-betalingen stijgt in plan 1 door extra grond
Uitgaven						
Toegerekende uitgaven	17,5	22,2	+4,7	23,5	+5,9	Hogere uitgaven per kg melk voor met name ruwvoer en mestafzet. Beide zijn in plan 2 hoger dan in plan 1 door de hogere intensiteit in plan 2.
Niet-toegerekende uitgaven	12,3	14,9	+2,5	14,3	+2,0	Hogere uitgaven voor met name inhuur arbeid, loonwerk, machines en huur jongveestal
Schuld per kg melk	1,23	0,13	-1,10	-0,01	-1,25	Veel lagere schuld per kg melk door meer vermogenscompensatie in cash in plaats van grond. In plan 2 is schuld afwezig.
Betaalde rente	2,5	0,3	-2,2	0,0	-2,5	Lagere rente door lagere schuld
Aflossingen	4,9	0,5	-4,4	-0,1	-5,0	Lagere aflossingen door lagere schuld
Resultaat-kengetallen						
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	32,2	33,3	+1,0	31,8	-0,4	Saldo plan 1 hoger doordat opbrengsten meer stijgen dan toegerekende uitgaven. In plan 2 zijn die toegerekende uitgaven hoger.
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	19,9	18,4	-1,5	17,5	-2,4	Niet-toegerekende uitgaven drukken resultaat per kg melk
Mutatie liquiditeit absoluut in €	72.000	136.000	+64.000	136.000	+64.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	5,3	9,0	+3,7	9,0	+3,7	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	11%	16%	+5%	16%	+6%	
Kritieke melkprijs per kg melk	38,5	39,6	+1,1	39,6	+1,1	Verwachte melkrijzen zijn hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

De sterke stijging in de mutatie liquide middelen in beide plannen wordt grotendeels veroorzaakt door de aflossing van de langlopende schuld. Daardoor dalen de uitgaven voor rente en aflossingen sterk. Het absolute productieresultaat in plan 1 is iets hoger dan in 2021/'22 en in plan 2 iets lager. Dat betekent dat in plan 1 het productieresultaat verbetert door toevoeging van extra melkkoeien en grond, maar in plan 2 niet. Dat komt vooral door hogere uitgaven voor voer en mestafzet in het intensievere plan 2.

Plan 1 en 2 leveren dezelfde mutatie liquide middelen op. Hoewel het productie-resultaat in plan 1 hoger is, staan daar in plan 2 lagere financieringslasten tegenover door meer aflossing uit compensatiegelden. Aan het eind levert dat in beide plannen dezelfde mutatie liquiditeit op.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 1 2030 +/-	Plan 2 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.384	+	=	Plan 1 extensiever: hogere emissie; plan 2: gelijk aan KLW 2020 tm 2022
2	N-bodemoverschot per ha	373	-	=	Drijfmest vervangen door kunstmest; extensivering
3	NH ₃ -emissie per ha	61	-	=	Plan 1: extensiever: lagere emissie door minder drijfmest en extensivering; plan 2: intensiteit vrijwel gelijk aan KLW 2022
4	% eiwit van eigen land	61	+	=	Lagere aanvoer voer in plan 1
5	% blijvend grasland	93	=	=	
6	% ANLb-beheer	0	0	0	(Wel ganzenopvang)
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	730	=	=	
8	CO ₂ -eq per ha	27.000	-	=	Daling intensiteit plan 1 geeft lagere emissie per ha

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Conclusies duurzaamheid

Het bedrijf is iets intensiever dan de referentiegroep veenweidebedrijven en heeft daardoor minder gunstige scores voor de KPI's die afhankelijk zijn van de intensiteit: ammoniakemissie per ha, eiwit van eigen land, uren beweiding en broeikasgasemissie per ha. In plan 1 neemt de intensiteit iets af en in plan 2 beweegt deze weer in de richting van het gemiddelde over de periode 2020 tot en met 2022. Door het vervallen van derogatie en door de extensivering, is de verwachting dat N-bodemoverschot en NH₃-emissie in plan 1 iets naar beneden gaan. De extensivering leidt ook tot meer eiwit van eigen land.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Arbeidsvraagstukken oplossen: arbeidsefficiëntie verbeteren en arbeid inhuren. O.a. onderzoeken voor- en nadelen robotmelken	Zelf en medewerkers
2	Kringlopen in regio sluiten	Coöperatie Agricycling
3	CO ₂ -vastlegging in grasland	Carbon Coöperatie
4	Partnerschappen met slagerij en melkafnemer voor realisatie van vervolgstappen duurzaamheid en meerwaarde	Eigen netwerk, zuivelfabriek
5	Verdere vervanging van niet-elektrische apparaten door elektrische	Autodealer, bedrijfsbatterijdealer, enz.
6	Bedrijfsopvolging voorbereiden	Potentiële opvolger
7	Werken aan het voorkomen van fosfaattekorten die kunnen ontstaan door de lagere fosfaattoestand van de bodem	Dierenarts, voerleverancier, overheden

Gooitzen van der Werf & Jacoba Westra: “Pachtgrond kopen, extensiveren en synergie met neventakken benutten.”

Motivatie en visie

Gooitzen Van der Werf (41) en Jacoba Westra (36) zijn in 2009 gestart op een aangekochte tweede locatie van het ouderlijk bedrijf van Van der Werf. Vanaf die tijd hebben ze als ondernemend koppel de locatie ontwikkeld tot een volwaardig bedrijf met 150 melkkoeien en neventakken, zoals dagbesteding (sinds 2020) en een theeschenkerij (2023). “Dat ontwikkelingsproces is nog steeds gaande. We bekijken elke bedrijfstak in samenhang met de andere. Iedere nieuwe activiteit levert meerwaarde op voor de overige takken. Hulpboeren die zorg ontvangen, werken deels mee op de boerderij. Hierdoor is er extra arbeid beschikbaar voor bijvoorbeeld veeverzorging, natuurbeheer en de theeschenkerij.”

Er staan nog diverse optimalisatie-investeringen in de planning, bijvoorbeeld aan daken en erf. En ook qua plannen zitten ze niet stil. Zorgen voor synergie tussen de bedrijfstakken is de rode draad in de bedrijfsstrategie, die er op is gericht alle takken op het bedrijf verder te optimaliseren en uit te breiden. “Meerdere takken zien we ook als een vorm van risicospreiding, het maakt het bedrijf weerbaarder en flexibel om mee te bewegen met veranderingen.”

Dit bedrijfsplan heeft uitsluitend betrekking op de tak landbouw inclusief natuurbeheer.

Meer over Van der Werf & Westra

- Het bedrijf grenst aan open water “De Brekken”.
- Deelname aan project rond peilverhoging en natuurinclusieve landbouw met onder meer HAKLAM⁵-peilbeheer op 20 ha, onderwaterdrainage en meting van broeikasgassen.
- Jongvee-opfok gebeurt op een tweede locatie door de vader van Van der Werf.
- Natuurbeheer in nabijgelegen veenmoerasgebied (8 ha).
- Deelnemer aan duurzaamheidsprogramma “Beter voor Koe, Natuur en Boer” van Albert Hein en A-Ware.
- Neventak dagbesteding voor kinderen, jeugd en jongvolwassenen.
- Neventak theeschenkerij.
- Privé-uitgaven worden gedeeld door de melkveetak en de zorgtak.
- Veengrond met een kleidek van ca. 30 cm.

⁵ HAKLAM staat voor Hoog Als het Kan Laag Als het Moet: een vorm van dynamisch peilbeheer dat op diverse plaatsen in veengebieden in Nederland wordt getest.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Plan: Aankoop pachtgrond en aankoop tweede locatie

Dit plan bevat de volgende aanpassingen:

- **Aankoop van pachtgrond.** Over enkele jaren loopt het pachtcontract af en kan het land misschien gekocht worden. Dit vraagt een geschatte investering van € 680.000. De jaarlijkse uitgaven voor pacht dalen hierdoor met € 16.000.
- **11 ha extra grond uit vermogenscompensatie.** Hierdoor extensiveert het bedrijf. De mestafzetkosten zijn dan in 2030 € 14.000. In de uitgangssituatie (2022) waren er geen mestafzetkosten.
- **Daling melkproductie per koe.** Door de lagere kwaliteit van het ruwvoer daalt de melkproductie met 400 kg per koe per jaar naar 8.000. Daardoor daalt ook de totale bedrijfsproductie met 59.000 kg.
- **De resterende vermogens- en inkomensschade** op basis van de CSV (€ 562.000) wordt benut voor het aflossen van de langlopende schuld.
- **Aankoop tweede locatie in de buurt.** De jongvee-opfok kan dan dichterbij de boerderij plaatsvinden en biedt ook ruimte voor eventueel extra vee in de toekomst. Dit is waarschijnlijk goedkoper en vergunningstechnisch makkelijker te realiseren dan nieuwbouw op het eigen erf. De geschatte investering is € 600.000. De jaarlijkse opbrengsten van verhuur van het woongedeelte worden geschat op € 25.000.
- **Investering in erfverharding** ter hoogte van € 30.000.
- **Extra opbrengsten uit kruidenrijk randenbeheer** van € 20.000. Dit zorgt voor een gewasopbrengstderiving die wordt gecompenseerd door de aankoop van extra ruwvoer ter waarde van € 6.000,-
- **Vergoeding voor zorgtaken.** Van der Werf krijgt jaarlijks een vergoeding van € 25.000 voor zijn inzet voor de zorgtak van het bedrijf.

Aanvullende plannen

Onderstaande plannen worden overwogen, maar zijn nu niet opgenomen in het plan voor 2030:

- Weidevogelbeheer wanneer de vogels weer in het gebied zijn (nu door o.a. aanwezigheid van predatoren weinig tot geen weidevogels meer in het gebied).
- Alle landerijen in randenbeheer t.b.v. verbeteren van waterkwaliteit.
- Investering in extra strohokken in de stal, waardoor koecomfort kan toenemen en er meer ruige mest beschikbaar komt, met een gunstige invloed op de bodem.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Experimenteren met HAKLAM, onderwaterdrainage en metingen naar broeikasgasemissies, om samen met provincie en waterschap meer inzicht te krijgen in gevolgen van peilverhoging.

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Niet meer ploegen
- Randenbeheer door kruidenrijke randen
- Weidegang

ONDERNEMERSCHAP

AANTREKKELIJK
LANDSCHAP

RECREATIE

HORECA

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022**	Plan 2030
Bedrijfsoppervlakte (ha)	84	95
waarvan %veen/%klei/%zand	100 / 0 / 0	100 / 0 / 0
Melkproductie bedrijf	1.256	1.197
Melkkoeien	150	150
Melkproductie per koe	8.380	7.980
Melkproductie per ha	14.960	12.650
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	32	34
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	2.680	2.680
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	- **	-
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	Onbekend / 11.500	9.800***

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

**gegevens gebaseerd op financieel verslag en schattingen. KringloopWijzer-gegevens van het bedrijf zijn niet beschikbaar voor 2022 omdat het bedrijf toen nog geen zelfstandige eenheid was; gegevens over N-bemesting uit kunstmest ontbreken

***dit is lager dan de geschatte ds-opbrengst van 10.330 na peilverhoging, vanwege extra verwachte opbrengstderiving door 5 m randenbeheer op alle percelen

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 2030	Vershil	Toelichting op resultaten
Melkgeld	42,7	46,0	+3,3	
Omzet en aanwas	3,8	3,8	+0,0	
Overige opbrengsten totaal	3,2	9,5	+6,3	
- w.v. natuurbeheer	0,6	1,7	+1,0	Extra randenbeheer
- w.v. ganzenschade	0,6	0,8	+0,2	Extra uitkering ganzenschade
- w.v. GLB-gelden	1,8	2,7	+0,9	
- w.v. overig/nevenactiviteiten	0,1	4,3	+4,2	Vergoeding voor arbeid binnen zorgtak en verhuur woonhuis 2e locatie
Uitgaven				
Toegerekende uitgaven	20,4	24,6	+4,2	Extra uitgaven voor mestafzet en voer
Niet-toegerekende uitgaven	14,0	16,0	+1,9	Extra uitgaven voor loonwerk en machines door extra ha. Pacht valt weg.
Schuld per kg melk	1,18	1,86	+0,68	Hogere schuld door investeringen
Betaalde rente	2,4	9,3	+6,9	Idem, mede door hoger rentetarief in 2030
Aflossingen	4,7	7,4	+2,7	Extra aflossingen door hogere schuld
Resultaat-kengetallen				
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	29,4	34,8	+5,4	Extra opbrengsten uit melk en nevenactiviteiten zijn hoger dan stijging uitgaven voor voer en mestafzet
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	15,3	18,9	+3,5	Stijging niet-toegerekende uitgaven (zie boven), daardoor stijging productieresultaat iets lager dan de stijging saldo
Mutatie liquiditeit absoluut in €	16.000	-43.000	-59.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	1,3	-3,6	-4,8	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	3%	-6%	-9%	
Kritieke melkprijs per kg melk	41,5	49,6	+8,1	Verwachte melkprijs is lager dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

De aanpassingen die zijn gedaan leiden tot een afname van de mutatie liquide middelen met € 59.000 ten opzichte van het resultaat in 2021/'22. Het productieresultaat van het bedrijf stijgt wel. Dit komt doordat de stijging in totaal opbrengsten hoger is dan die in de uitgaven (exclusief financiering, privé, belastingen en vervangingsinvesteringen). De lagere mutatie liquide middelen wordt vooral veroorzaakt door hogere financieringslasten. Die zijn het gevolg van investeringen en van een hoger rentetarief in 2030. De negatieve mutatie liquide middelen die het eindresultaat is, betekent dat het plan bij de veronderstelde (gestandaardiseerde) schuld per kg melk, niet haalbaar is. Omdat de werkelijke schuld in de uitgangspositie lager is dan de gestandaardiseerde schuld, is het plan voor dit bedrijf wel haalbaar.

MEER DUURZAAM

Conclusies duurzaamheid

De KPI's in de huidige situatie zijn niet te beoordelen omdat deze voor dit bedrijf ontbreken. Door de verwachte extensivering zullen het N-bodemoverschot per ha, de NH₃-emissie per ha en ook de broeikasgasemissie per ha dalen. Voor de overige KPI's wordt verwacht dat ze niet of nauwelijks zullen veranderen.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk		+	Toename door lagere productie per koe en extensivering
2	N-bodemoverschot per ha		-	Drijfmest vervangen door kunstmest; extensivering
3	NH ₃ emissie per ha		-	Minder drijfmest en extensivering verlagen emissie
4	% eiwit van eigen land		=	Voeraankopen stijgen licht en melk per ha wordt iets lager
5	% blijvend grasland		=	
6	% ANLb beheersgrond	9%	8%	Natuurbeheer in veenmoerasgebied Banco-polder (8 ha)
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	720	720	
8	CO ₂ -eq per ha		-	Extensivering

*KringloopWijzer-gegevens over 2022 niet beschikbaar omdat het bedrijf toen nog onderdeel was van een groter bedrijf. In 2023 is het afgesplitst.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Onderwaterdrainage aanleggen	Wetterskip/ provincie
2	Asbest vervangen en saneren	Asbest-verwijderaar
3	Randenbeheer op het volledige bedrijf organiseren	Collectief / loonwerker
4	Verbetering van de bedrijfsresultaten door meer aandacht voor planning en monitoring	Adviseur

Anne-Pieter Visser: “Extra grond verwerven en land en machines klaar maken voor hoger peil.”

Motivatie en visie

Blijven inspelen op nieuwe ontwikkelingen via de weg van de geleidelijkheid. Dat is de rode lijn in de strategie van Anne-Pieter Visser (36) uit Gaastmeer. “In 2022 heb ik het bedrijf met drie neventakken overgenomen van mijn ouders: 130 melkkoeien, appartementenverhuur, bed & breakfast en een jachthaven. Die meerdere takken zorgen voor risicospreiding. En dat is prima natuurlijk. Maar mijn hart ligt bij de melkveehouderij en gezond ondernemen met een goed producerende veestapel.”

Visser wil alle bedrijfstakken evenwichtig verder ontwikkelen, hoewel tijdens de gesprekken over de planvorming duidelijk de meeste aandacht naar de ontwikkeling van de melkveehouderij gaat. Hij hecht er aan alles binnen het bedrijf, onder controle te hebben. En goed zicht te hebben op de risico's, zoals hoge financieringslasten, de noodzaak tot mestafvoer en muizenschade, waar zijn veengrond gevoelig voor is. “Als ondernemer ben je steeds bezig toekomstkansen te verkennen. Niet door een roze bril, maar met realiteitszin; het moet bij je passen en financieel haalbaar zijn.”

Meer over Visser

- Gelegen in het centrum van het Friese merengebied
- Neventakken: appartementenverhuur, bed & breakfast en jachthaven
- Extra arbeidskrachten naast Visser: ouders en twee losse medewerkers
- 15 ha pachtgrond van Stichting Rijke Weide Vogelfonds (RWV), waarop weidevogelvriendelijk beheer (valt binnen ANLb) wordt toegepast
- 15 ha pachtgrond van Staatsbosbeheer (SBB) met weidevogelbeheer
- 5 ha ANLb-beheer op overige deel van het bedrijf
- Ervaring met hoger waterpeil op 30 ha het land van SBB en RWV.
- Veengrond met een kleidek dat varieert tussen 5 en 15 cm.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Plan: Extra grond bij hoger peil

- **Grondcompensatie.** Uitgangspunt is dat de grondcompensatieregeling binnen CSV maximaal wordt gebruikt: dit levert 13,5 extra ha grasland op. Voor deze extra ha's ontvangt het bedrijf ook ganzenschade en GLB-betalingen.
- **Extra kosten mestafzet door verlies van derogatie.** Ondanks extra grond en de iets lagere intensiteit, zal in 2030 voor € 17.000 mest afgevoerd moeten worden. In 2021/'22 was er geen mestafvoer nodig.
- **Uitbreiding van de melkveestapel van 124 naar 140 melkkoeien.** Na peilverhoging zal de melkproductie per koe dalen met ca. 400 kg door de lagere kwaliteit van het ruwvoer. Dit ondanks een kleine verhoging van de krachtvoergift.
- **Uitbreiding inhuur arbeid.** De extra grond en extra koeien maken het nodig € 10.000 uit te geven voor extra inhuur van arbeid.
- **Investerings in bereikbaarheid land en machines** om in te spelen op hoger waterpeil:
 - 720 m extra kavel pad: € 113.400
 - Tandemonderstel ladewagen: € 30.000
 - Extra brede banden voor de 3 trekkers: € 42.000
 - Meerprijs van zwaardere hoofdtrekker: € 100.000
 Het totaalbedrag van deze investeringen is € 285.400
- **Vermogens- en inkomensschade bij peilverhoging in de vorm van geld.** Na aftrek van de waarde van de extra grond resteert er nog een bedrag van € 708.000 aan inkomens- en vermogensschade. Van dit bedrag worden de hierboven genoemde investeringen betaald. Het daarna nog resterende deel wordt gebruikt voor extra aflossing.

WEIDEVOGELS

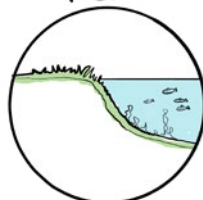
WEIDEN

BLIJVENDE GRASLAND

HOOGWATER PEIL

Aanvullende plannen

De volgende plannen worden overwogen, maar zijn nu niet opgenomen in het plan voor 2030:

- **Deelname aan duurzame melkstroom.** Melkafnemer DOC introduceert samen met Jumbo en Uniekaas het duurzaamheidsprogramma "Tuurlijk" waarbij melkveehouders voor het leveren van melk die voldoet aan duurzaamheidscriteria, een meerprijs van 5 eurocent per kg melk krijgen. Omdat het bedrijf al gunstig scoort voor de indicatoren van de Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij én omdat er veel natuurbeheer wordt uitgevoerd, zal Visser naar verwachting met relatief geringe extra inspanningen aan de criteria kunnen voldoen.
- **Aanhouden en mesten van de eigen Belgische Blauwe kruislingkalveren.** Wanneer jaarlijks 10 kalveren zouden worden aangehouden en afgemest, zou dit € 2.000 aan extra saldo per jaar opleveren. Het rendement van deze tak is daarmee beperkt. Dit komt vooral omdat het bedrijf in Plan 2030 niet zelfvoorzienend is voor ruwvoer en mest moet afvoeren. De vleesveetak zorgt dan voor extra uitgaven voor aankoop van ruwvoer en voor afzet van mest.
- **Investerings in de neventakken.** Deze zijn buiten plan 2030 gehouden. Dat plan gaat uitsluitend over de melkveetak. Mogelijk leveren investeringen in de neventakken wel een hoger rendement op.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Extra grond verwerven om gewasopbrengstderving te compenseren
- Machinepark aanpassen zodat het klaar is voor veldwerk onder iets nattere omstandigheden
- Bedrijfsvoering aanpassen aan gevolgen van het hogere waterpeil

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- 15 ha ANLb-weidevogelbeheer
- 15 ha weidevogelbeheer op pachtgrond van Stichting Rijke Weide Vogelfonds
- Bufferstroken
- Biodiverse grasmatten met klaver, andere grassoorten en mogelijk hennep

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 2030
Bedrijfsoppervlakte (ha)	90	104
waarvan productiegrasland	75	89
waarvan natuurgrasland	15	15
waarvan %veen/%klei/%zand	100 / 0 / 0	100 / 0 / 0
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.222	1.323
Melkkoeien	124	140
Melkproductie per koe	9.870	9.450
Melkproductie per ha	13.640	12.770
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	32	33
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoel	3.160	3.120
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	81	120
N-bemesting uit kunstmest per ha natuurgrasland	0	0
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	11.120 / 11.470	10.210
Opbrengst natuurgrasland kg ds per ha bruto	4.590	4.590

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

VOGELBEHEER

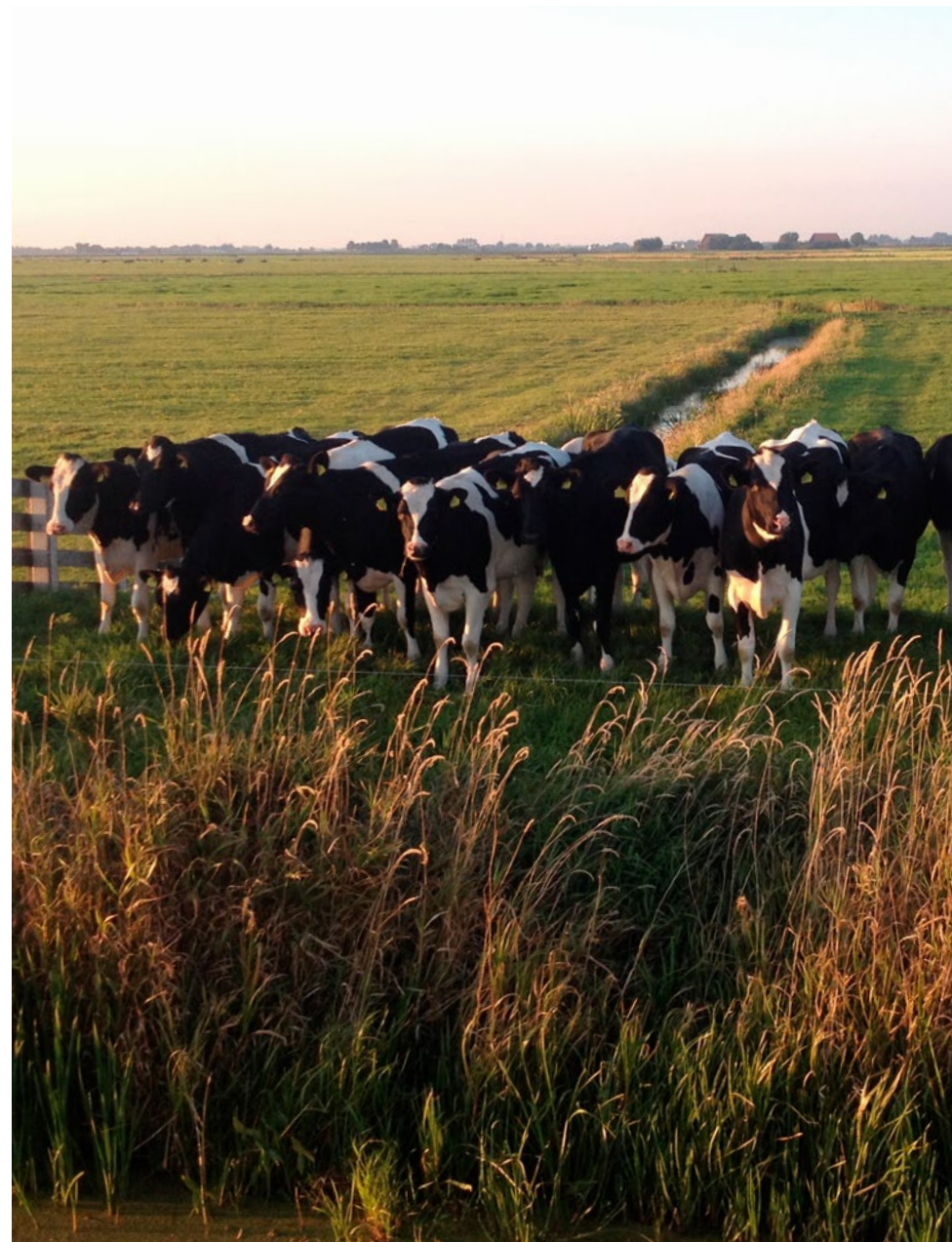
AANTREKKELIJK
LANDSCHAP

RECREATIE

VERHUUR

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 2030	Vershil	Toelichting op resultaten
Melkgeld	44,0	47,4	+3,3	
Omzet en aanwas	4,3	4,5	+0,2	
Overige opbrengsten totaal	5,5	5,7	+0,3	Absoluut iets hogere bedragen, maar per kg melk vrijwel gelijk aan uitgangssituatie in 2021/'22
- w.v. natuurbeheer	1,2	1,2	+0,0	
- w.v. ganzenschade	1,1	1,2	+0,2	
- w.v. GLB-gelden	2,6	2,7	+0,0	
- w.v. overig/nevenactiviteiten	0,6	0,6	+0,0	
Uitgaven				
Toegerekende uitgaven	21,9	25,0	+3,1	Hogere kosten voor krachtvoer, ruwvoer en mestafzet
Niet-toegerekende uitgaven	13,1	14,7	+1,5	Hogere uitgaven voor arbeid, loonwerk en machines door extra land
Schuld per kg melk	1,19	0,78	-0,41	Lagere schuld door aflossing met CSV-compensatiegelden
Betaalde rente	2,4	3,9	+1,5	Hoger door hoger rentetarief
Aflossingen	4,8	3,1	-1,6	Lager door lagere schuld
Resultaat-kengetallen				
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	31,9	32,6	+0,7	Hoger doordat opbrengsten meer stijgen dan toegerekende uitgaven
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	18,7	17,9	-0,8	Niet-toegerekende uitgaven stijgen sterker dan saldo
Mutatie liquiditeit absoluut in €	76.000	72.000	-4.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	6,2	5,5	-0,7	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	12%	10%	-2%	
Kritieke melkprijs per kg melk	37,8	41,9	+4,1	Verwachte melkprijs is hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

De aanpassingen die zijn gedaan in plan 2030 leiden tot een afname van de liquide middelen met € 4.000 ten opzichte van het resultaat in 2021/22. Dit komt vooral door hogere voerkosten en extra uitgaven voor mestafzet, arbeid, loonwerk en machines. De aflossing van schuld met geld dat beschikbaar komt uit de vermogens- en inkomenscompensatieregeling van de CSV, leidt niet tot lagere financieringslasten. De absolute stijging in rente-uitgaven is namelijk groter dan de daling in aflossingen. Per saldo stijgen de financieringslasten in de situatie met gestandaardiseerde schuld daardoor met € 6.000. De mutatie liquide middelen zou bij deelname aan het duurzaamheidsprogramma van de melkafnemer nog verder kunnen stijgen.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.403	+	Lagere productie per koe
2	N-bodemoverschot per ha	340	-	Drijfmest vervangen door kunstmest; extensivering
3	NH ₃ -emissie per ha	46	-	Minder drijfmest en extensivering verlagen emissie
4		63%	+	Samenwerking met akkerbouwer
5	% eiwit van eigen land	66	-	Aankopen van ruw- en krachtvoer nemen toe
6	% blijvend grasland	100	=	
7	% ANLb beheersgrond	39	34	Pachtgrond van Staatsbosbeheer en Rijke Weide Vogelfonds zorgen voor hoge scores. Neemt iets af door extra grond.
8	Aantal uren beweiding melkvee 2022	1.600	+	Zou toe kunnen nemen door extensivering
	CO ₂ -eq per ha	21.100	+	Extensivering

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Conclusies duurzaamheid

Door de extensivering zullen de KPI's NH₃-emissie per ha en CO₂-eq per ha waarschijnlijk dalen. Daar staat tegenover dat die voor CO₂-eq per kg meetmelk waarschijnlijk stijgt, door de daling van de melkproductie per koe. Door de toename van de voeraankopen zal ook het percentage eiwit van eigen land waarschijnlijk dalen.

Deelname aan het duurzaamheidsprogramma van de melkafnemer zou extra stimulansen kunnen geven voor het verbeteren van de scores op KPI's. Deze stap zit nu nog niet in het plan, maar lijkt wel kansrijk op grond van de scores in deze tabel.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Oriëntatie op grondmarkt om te zorgen voor verdere groei in de toekomst	Makelaar, stoppende boeren
2	Nagaan of deelname aan duurzaamheidsprogramma DOC aantrekkelijk en haalbaar is	Melkafnemer DOC
3	Overleg met Staatsbosbeheer over langjarige pacht of verlenging van pachtcontract	Staatsbosbeheer
4	Aanleg kavelpad	Betonleveranciers
5	Aanpassingen aan machinepark in verband met hoger waterpeil	Machinedealers
6	Verder uitwerken opties voor rendement van inpassing vleesvee	Adviseurs, veehandelaars, slagers
7	Afweging investeringen in neventakken	Adviseurs, leveranciers

Kees Boon:

“Overschakeling naar biologisch in combinatie met natuurbeheer.”

Motivatie en visie

Volgens Kees Boon (42) bieden de productieomstandigheden in het Veenweidegebied kansen voor toekomstgericht ondernemerschap met duurzame productie. “Deze regio heeft een goede naam op het gebied van natuur, water en recreatie. Regionale productie en duurzame streekproducten passen daarbij en die kansen wil ik benutten. Ook mijn afnemer Henri Willig denkt daar graag over mee. ”

Boon is zeer geïnteresseerd in trends en toekomstbeelden en hoe hij daar met zijn bedrijf op in kan spelen. Dat brengt hem nu richting een extensief bedrijfssysteem met veel weiden en veel aandacht voor natuur en biodiversiteit.

Het melkveebedrijf dat Boon samen met zijn vader runt heeft als naam “Boon-Apart”: daarin klinkt al door dat zij graag buiten gebaande paden gaan. “Ik ben altijd geïnteresseerd in het opdoen van nieuwe inzichten en het toepassen daarvan. In dit project kan ik mijn ideeën vertalen naar een bedrijfsplan voor 2030.”

Meer over Boon

- Groot areaal natuurbeheer: 48 ha ANLb (uitgestelde maaidatum, verhoogd waterpeil, extensief weiden en randenbeheer), 9 ha pachtgrond van Staatsbosbeheer en 2 ha eigen rietland.
- Verbouw van voedergewassen maïs, gerst en voederbieten op zandgrond in de buurt.
- Deelnemer aan Agricycling voor compostproductie voor het eigen bedrijf.
- Fokbeleid gericht op robuuste koeien o.a. door te kruisen met meerdere rassen. Veel aandacht voor beenwerk, bespiering en koeien die “niet alleen aan de boer denken maar ook aan zichzelf”. De gemiddelde levensduur van het aanwezige melkvee is 7 jaar en 7 maanden.
- Zonnepanelen op daken en EAZ-windmolens
- Biodiverse erfbeplanting aangelegd in samenwerking met Landschapsbeheer Friesland.
- Gemiddeld veenpakket van ca. 1,5 - 2,5 meter. Enkele percelen rond zandkop met zandbodem aan het oppervlak.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

Plan: Overschakeling op biologisch

In onderstaande gegevens wordt uitgegaan van de biologische productiewijze na afloop van de omschakelperiode.

- **Overschakeling op biologische productiewijze.** Deze manier van produceren past bij de extensievere productie-omstandigheden die ontstaan door zowel peilverhoging als meer natuurgrond van SBB.
- **Gebruik van extra SBB-grond.** Het bedrijf wordt uitgebreid met 30 ha SBB-pachtgrond. De pachtuitgaven nemen hierdoor toe met € 8.000. De verwachting is dat de gewasopbrengst van de SBB-grond gemiddeld 7.300 kg ds per ha zal zijn.
- **Grondcompensatie.** Uitgangspunt is dat de grondcompensatieregeling binnen CSV maximaal wordt gebruikt: dit levert 29 extra ha grasland op. Voor deze extra ha's worden ook ganzenschadevergoedingen en GLB-betalingen ontvangen.
- **Vermogens- en inkomenscompensatie.** Na aftrek van de compensatie in grond resteert een bedrag van € 780.000 voor vermogens- en inkomenscompensatie. Dit wordt gebruikt voor aflossing van de langlopende leningen.
- **Iets lagere productie per koe.** Door de overschakeling naar biologisch is de verwachting dat de productie daalt met 350 kg naar 7.000 kg melk per koe per jaar.
- **Verbouw van voedergewassen.** Op 14 ha van het areaal (zandgrond) zullen biologische voedergewassen worden verbouwd.
- **Lage bemestingskosten.** In de huidige situatie zijn deze al laag. Verwacht wordt dat deze niet wijzigen door de overschakeling.
- **Arbeid voor extra veldwerk.** In 2030 zullen er geen inkomsten meer zijn voor werk voor derden. In plaats daarvan zal extra arbeid ingehuurd moeten worden, vooral voor extra veldwerk door uitbreiding grond. De uitgaven daarvoor bedragen € 10.000.
- **Loonwerk en machines.** Door meer weiden en een lagere gewasproductie nemen de loonwerkkosten per ha af. Het grote aantal extra hectares zorgt er echter voor dat de loonwerkkosten per saldo toenemen met € 26.000. Aan brandstof voor de eigen trekkers wordt € 6.000 extra uitgegeven en aan onderhoud van het eigen machinepark € 12.000.
- **Kavelpad aanleg.** Er wordt geïnvesteerd in 600 m extra kavelpad, om de bereikbaarheid van percelen bij hoog waterpeil te verbeteren: € 95.000.
- **Virtual fence.** Om het weiden te vergemakkelijken wordt € 80.000 geïnvesteerd in virtual fence. Dit is draadloos systeem van afrastering. De jaarlijkse uitgaven voor dit systeem zijn € 10.000.
- **Opslag vaste mest.** Voor de opslag van extra vaste mest wordt € 20.000 geïnvesteerd in een vaste-mest-silo. Deze silo kan ook gebruikt worden voor organische meststoffen als bokashi en compost.
- **Drijfmestopslag.** Voor het langer kunnen opslaan van 2.000 m³ extra drijfmest wordt € 80.000 geïnvesteerd in extra opslagcapaciteit.
- **Kosten SKAL-keuringen:** € 2.000 per jaar.
- **Vermogens- en inkomensschade bij peilverhoging in de vorm van geld.** Na aftrek van de waarde van de extra grond resteert er nog een bedrag van € 784.000 aan inkomens- en vermogensschade. Van dit bedrag worden alle hierboven genoemde investeringen betaald. Het daarna nog resterende bedrag wordt gebruikt voor extra aflossing.

ONDERNEMERSCHAP

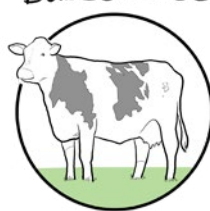
WEIDEVOGELS

WEIDEN

DUBBELDOEL

Aanvullende plannen

De volgende plannen worden overwogen, maar zijn nu niet opgenomen in het plan voor 2030:

- **Krachtvoer zelf telen.** Op basis van een globale berekening zouden naar schatting in samenwerking met een akkerbouwer (uit bijvoorbeeld Noordoost-polder) de volgende gewassen verbouwd zouden kunnen worden: 20 ha tarwe of gerst, 10 ha veldbonen en 10 ha luzerne. Bij opbrengsten per ha van resp. 6 ton, 4 ton en 10 ton zou dit ongeveer 1.350 kg krachtvoer per koe kunnen vervangen. De genoemde gewassen kunnen nuttige rustgewassen zijn voor een bio-akkerbouwer. Voor verdere uitwerking hiervan is overleg met een geïnteresseerde akkerbouwer nodig.
- **Eigen kalveren afmesten.** Afmesten van kalveren op het eigen bedrijf of op een gespecialiseerd bedrijf, zijn mogelijke opties om meerwaarde uit kalververkoop te realiseren.
- **Kruislingkalveren voor vleesproductie op basis van de marktvraag.** Uit verkennende gesprekken blijkt bijvoorbeeld dat de ene afnemer voorkeur heeft voor Angus en een andere voor Hereford.
- **Deelname aan Bio-Plus-keten voor extra meerwaarde.** Bijvoorbeeld door de eigen melk te laten verwerken voor verkoop van zuivel onder eigen merk, of binnen een meerwaarde-keten. Met als doel een hogere marge per kg geproduceerde melk.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Extensivering en overschakeling naar biologische melkveehouderij
- Meer weiden en aanschaf virtual fence
- Extra mestopslag
- Pacht van extra ha natuurgrasland van SBB

De overgang naar een hoger waterpeil wordt hier gecombineerd met de overschakeling naar biologisch. Het is lastig om van alle aanpassingen aan te geven of ze sec het gevolg zijn van 'hogere waterpeil' of van 'overschakeling naar biologisch'.

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Pacht natuurgrasland
- Overschakeling naar bio-melkveehouderij
- Meer weiden
- Meer gebruik van organische meststoffen: compost en bokashi
- Overgang naar krachtvoer dat geteeld is in de regio

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 2030
Bedrijfsoppervlakte (ha)	147	189
waarvan productiegrasland	118	137
waarvan natuurgrasland	9	38
waarvan maïsland	11	7
waarvan akkerbouw	9	7
waarvan %veen/%klei/%zand	90 / 1 / 9	90 / 1 / 9
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.774	1.540
Melkkoeien	242	220
Melkproductie per koe	7.350	7.000
Melkproductie per ha	12.100	8.160
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	33	25
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	2.430	1.750
N-bemesting totaal per ha productiegrasland	10	0
N-bemesting totaal per ha natuurgrasland	0	0
N-bemesting totaal per ha maïsland	482	170
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	11.210 / 11.780	8.800
Opbrengst natuurgrasland kg ds per ha bruto	8.640	7.300
Opbrengst maïsland kg ds per ha bruto	12.540	11.000

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021	Plan 2030	Vershil	Toelichting op resultaten
Melkgeld	44,2	59,0	+14,8	Hogere melkprijs door overgang naar biologisch
Omzet en aanwas	2,1	2,5	+0,4	Iets hogere omzet en aanwas door overgang naar biologisch
Overige opbrengsten totaal	7,0	11,0	+4,1	
- w.v. natuurbeheer	1,8	2,6	+0,8	Extra ha's waarvoor ook extra ANLb-vergoedingen
- w.v. ganzenschade	1,1	2,9	+1,8	Extra ha's leveren extra ganzenschade op
- w.v. werk voor derden	0,9	0,6	-0,3	Daling door minder inzet externe arbeid door Boon senior
- w.v. GLB-gelden	3,0	4,7	+1,7	Overgang naar biologisch levert hogere GLB-betalingen per ha
- w.v. overig/nevenactiviteiten	0,2	0,3	+0,0	
Uitgaven				
Toegerekende uitgaven	18,0	25,5	+7,5	Hogere uitgaven voor krachtvoer door hogere prijs bio-krachtvoer
Niet-toegerekende uitgaven	15,2	23,4	+8,2	Hogere uitgaven voor arbeid, loonwerk, eigen machines en pacht door meer ha's
Schuld per kg melk	1,21	0,97	-0,23	Lagere schuld door extra aflossing met compensatiegelden
Betaalde rente	2,4	4,9	+2,5	Hoger door hoger rentetarief
Aflossingen	4,8	3,9	-0,9	Lager door lagere schuld
Resultaat-kengetallen				
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	35,3	47,1	+11,8	Extra opbrengsten zijn hoger dan extra toegerekende uitgaven
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	20,1	23,7	+3,6	Extra niet-toegerekende uitgaven zorgen voor lagere stijging productieresultaat per kg melk dan bij saldo, maar nog steeds wel positief
Mutatie liquiditeit absoluut in €	83.000	85.000	+ 2.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	5,0	5,5	+0,5	
Liquideitsmarge (in % van opbr.)	9%	8%	-2%	
Kritieke melkprijs per kg melk	39,2	53,5	+14,3	Verwachte melkprijs is hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

De overschakeling naar biologische melkveehouderij in combinatie met alle andere aanpassingen, leidt tot een iets hogere mutatie liquide middelen in 2030 ten opzichte van 2021/'22. De hogere melkopbrengsten en de extra opbrengsten uit natuurbeheerdiensten en GLB zijn de belangrijkste factoren onder deze verhoging. Die stijgen sterker dan de financieringslasten en de toegerekende en niet-toegerekende uitgaven. Uiteraard zijn de vele uitgangspunten die gekozen moesten worden om dit plan door te kunnen rekenen, ook bepalend voor het resultaat. Het bedrijfsplan bevat veel aanpassingen en de effecten daarvan zijn niet altijd exact in te schatten. Veel hangt af van de wijze waarop die aanpassingen in de toekomst worden uitgevoerd.

Het nog uit te werken plan om via de samenwerking met één of meer akkerbouwers uit de regio eigen krachtvoer te telen zou kunnen bijdragen aan een verdere verbetering van het bedrijfseconomisch resultaat. Datzelfde geldt ook voor het nog beter verwaarden van de melk en het vlees van het bedrijf.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.378	+	Meer ruwvoer en lagere melkproductie per koe
2	N-bodemoverschot per ha	232	-	Extensivering en stoppen met kunstmest
3	NH ₃ -emissie per ha	48**	-	Extensivering geeft minder emissie per ha
4	% eiwit van eigen land	63	+	Extensivering en minder krachtvoer per 100 kg melk
5	% blijvend grasland	67	+	% blijvend grasland stijgt door toename grasland
6	% ANLb beheersgrond	39%	41%	Groot aandeel ha's ANLb en natuurland
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	2.014	+	Meer weiden bij overgang naar bio
8	CO ₂ -eq per ha	19.000	-	Extensivering

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

**gemiddelde van 2021 en 2022 en exclusief extreem hoge waarde 2020, die waarschijnlijk berust op onjuist ingevulde info

Conclusies duurzaamheid

Door de extensivering en de overgang naar biologisch, zullen vrijwel alle KPI's zich ontwikkelen in de gunstige richting, met uitzondering van de broeikasgasemissie per kg meetmelk. Het grote aandeel grond met ANLb- en SBB-doelen leidt tot hoge scores voor de KPI's kruidenrijk grasland en % ANLb.

Het gebruik van een deel van het land (op zandgrond) voor de teelt van snijmaïs en krachtvoervervangers zorgt er voor dat het percentage blijvend grasland lager blijft dan binnen de referentiegroep van bedrijven met een zeer hoog aandeel veengrond.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Overleg met zuivelverwerker over omschakeling naar biologisch	Afnemer Henri Willig
2	Overleg met SBB over randvoorwaarden voor pacht van grasland voor weidevogelbeheer	SBB
3	Onderzoeken mogelijkheden voor samenwerking met akkerbouwer voor de teelt van eigen krachtvoer	Bio-akkerbouwers in de regio
4	Verkennen mogelijkheden voor betere verwaarding van nuchtere bio-kalveren die niet worden gebruikt voor de vervanging van melkvee	Bio-kalvermester Slager Slachterij
5	Verkennen mogelijkheden voor inscharen kruisling-jongvee in natuurgebieden	Terreinbeheerders in de regio
6	Verkennen mogelijkheden om extra meerwaarde aan melk te geven: zelf zuivel verkopen, kalf bij de koe en duurmelken	Collega's, adviseurs, themabijeenkomsten, vakbladen en cursussen

Jan Veldman: “Vergelijken van optimaliseren en extensiveren met omschakeling naar biologisch.”

Motivatie en visie

Het bedrijf van Jan (54) en Marieke (46) Veldman ligt aan de rand van het natuurgebied De Deelen. “We zijn ons er van bewust dat dit veel invloed zal hebben op onze ontwikkelingsmogelijkheden en zijn alert op de kansen die er liggen of voorbijkomen. Belangrijk daarbij is ook dat we kunnen werken en ondernemen op een manier die bij ons past.” Jan haalt voldoening uit zijn gezonde veestapel met een hoge levensduur en uit het zelf uitvoeren van een groot deel van de veldwerkzaamheden met drie eigen ladewagens. Binnen de bestaande bedrijfssituatie ziet Marieke mogelijkheden voor resultaatverbetering door een planmatiger en efficiëntere bedrijfsvoering.

De polders rond het natuurgebied zijn een pilotgebied voor het implementeren van peilverhoging en toepassing van de Compensatie Systematiek Veenweide (CSV), waarbij melkveehouders gecompenseerd worden voor de effecten van peilverhoging op vermogen en inkomen. “Om die reden verkennen we al langere tijd verschillende opties: extensiveren, grondruil binnen het gebied en grond aankopen buiten het gebied, komen allemaal voorbij. Maar bij alles is ook meteen de vraag: wat zijn dan de gevolgen voor het inkomen en het toekomstperspectief van het bedrijf?”

Meer over Veldman

- Bedrijf aan de rand van het natuurgebied De Deelen, een complex van laagveenmoerassen.
- 20 ha grond met hoog waterpeil gepacht van Staatsbosbeheer.
- 11 ha ANLb: kruidenrijk grasland en weidevogelbeheer (incl. 2 plasdrasplekken).
- 15 ha grond die in aanmerking komt voor functieverandering van agrarisch naar natuur (is Natura 2000-gebied).
- Part-time wajong-medewerker als waardevolle extra arbeidskracht in dienst.
- Ca. 8 ha veengrond met een kleidek van ca. 20-30 cm. De rest van het areaal is puur veen.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

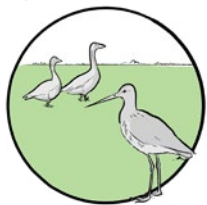
Uit de vele opties die de Veldmans hebben verkend, komen er twee tevoorschijn als reële opties voor de middellange termijn: het bestaande bedrijf optimaliseren en extensiveren. De tweede optie speelt in op perspectieven en toekomstbeelden zoals die binnen het gebied vaak worden genoemd, maar meestal zonder details over het verdienvermogen. Daarom verkent Veldman het spoor van extensivering in combinatie met omschakeling naar biologisch.

Plan 1: Optimalisatie van het bestaande bedrijf en van de privé-werkbalans

Voor veel bedrijfsonderdelen zien de Veldmans mogelijkheden om het bedrijf te optimaliseren en efficiënter te laten draaien dan in de bestaande situatie:

- **6,1 ha extra grond uit vermogenscompensatie.** Dit is de maximaal beschikbare compensatie in grond op basis van de CSV. De uitgaven voor loonwerk en werktuigen stijgen hierdoor met € 7.000.
- **Stijging melkproductie per koe.** Deze stijgt met ca. 550 kg naar 8.000 kg melk per koe per jaar
- **7% minder krachtvoerverbruik.** De combinatie van lager krachtvoerverbruik en hoger melkproductie per koe is uitdagend. Dit vraagt om scherp(er) voermanagement en aanpassingen in de ruwvoerderwinning: bijvoorbeeld jonger maaien, kortere veldperiode, hakselaar inzetten, enz. De hogere kwaliteit van het ruwvoer leidt tot een hogere melkproductie per koe.
- **Optimalisatie van jongvee-opfok.** Minder jongvee aanhouden, dus 5 in plaats van 7,5 stuks jongvee per melkkoe. Onderdeel hiervan is meer inseminaties met vleesstieren zodat de verkochte kalveren een hogere waarde hebben.
- **Groei naar 150 melkkoeien.** Door de voorgaande aanpassingen komt er in de stal ruimte voor 150 melkkoeien in plaats van het huidige aantal van ca.

VOGELBEHEER

BLIJVENDE GRASLAND

WEIDEN

WEIDEVOGELS

140. Door deze toename in koeien, stijgt ook de intensiteit in melk per ha. Dit in combinatie met het vervallen van de derogatie, levert in 2030 mestafzetkosten op van € 23.000. In 2021/'22 waren er geen kosten voor mestafvoer.

- **Lease van fosfaatrechten door toename van melkvee.** Extra fosfaatrechten worden geleased voor € 5.000 per jaar.
- **Bedrijfsbegeleiding om doelen te halen.** Binnen dit ambitieuze optimalisatietraject heeft het meerwaarde om een bedrijfsadviseur in te schakelen voor advies over de aanpak en de monitoring van de voortgang. De uitgaven hiervoor zijn € 5.000.
- **Inhuur arbeid voor 3 melkbeurten per week.** Voor een betere werk-privé-balans wordt voor 3 melkingen per week een melker ingehuurd. De uitgaven hiervoor zijn € 10.000 per jaar.

Plan 2: Extensiveren plus overschakeling naar biologisch

Hieronder zijn de aanpassingen weergegeven t.o.v. de bestaande situatie.

- **6,1 ha extra grond uit vermogenscompensatie.** Dit is de maximaal beschikbare compensatie in grond op basis van de CSV. De uitgaven voor loonwerk en werktuigen stijgen hierdoor met € 5.000.
- **Aantal koeien op basis van biologische bedrijfsvoering.** Bij het uitgangspunt van 170 kg N per ha, ziet de veestapel er als volgt uit: 120 melkkoeien, 34 pinken en 34 kalveren. Dit zijn 5,6 stuks jongvee per 10 melkkoeien.
- **Ruwvoeropbrengst per ha: 8.000 kg ds.** Geschat wordt dat de ruwvoeropbrengst per ha ca. 20% daalt. Jaarlijks zal hierdoor voor ca. € 10.000 extra aan ruwvoer aangekocht moeten worden ten opzichte van de situatie in 2021/'22.
- **Lager krachtvoerverbruik per koe.** Door de hoge prijs van bio-krachtvoer is de optimale krachtvoergift lager. In de berekening is deze vastgesteld op 34 kg krachtvoer per 100 kg melk.
- **Daling van melkproductie per koe.** Door de combinatie van duurder biologisch krachtvoer en een lagere kwaliteit van het biologisch gewonnen ruwvoer, ligt de verwachte melkproductie per koe per jaar op 7.300 kg.
- **Melkprijs krijgt een plus van 10 cent.** De melkgeldopbrengsten stijgen met € 65.000 per jaar ten opzichte van de uitgangssituatie in 2021/'22.
- **Status goud binnen GLB-eco-regelingen.** Dit leidt tot een toename van de GLB-toeslag met ca. € 12.000.

- **Verleasen van fosfaatrechten.** Door afname van het melkvee kan een deel van de aanwezige fosfaatrechten worden verleased. Dit levert jaarlijks € 3.500 aan opbrengst per jaar op.

Aanvullende plannen

- Overwogen wordt ook nog om extra melkvee in de bestaande stal te combineren met het uitbesteden van de jongvee-opfok.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Optimalisering in plan 1 om inkomen te verhogen
- Extensivering in plan 2 om in te spelen op verwachte toekomstige suboptimale productie-omstandigheden en om zo goed mogelijk voordelen van extensive-ten te benutten

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- ANLb
- Beheer Staatsbosbeheer-grond
- Beheer eigen natuurland
- Weiden
- Kruidenrijk grasland

Door vernatting wordt de botanische samenstelling van de grasmat ook anders.

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 1 2030 Optimalisatie	Plan 2 2030 Biologisch
Bedrijfsoppervlakte (ha)	90	97	97
waarvan productiegrasland	68	97	97
waarvan natuurgrasland	22	22	22
waarvan %veen/%klei/%zand	75 / 4 / 20	75 / 4 / 20	75 / 4 / 20
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	1.019	1.200	875
Melkkoeien	139	150	120
Melkproductie per koe	7.320	8.000	7.300
Melkproductie per ha	11.330	12.350	9.010
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	40	37	34
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	2.930	2.980	2.500
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	96	140	0
N-bemesting uit kunstmest per ha natuurgrasland	0	0	0
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto (KLW / WWL)	11.000 / 11.300	10.700	8.000
Opbrengst natuurgrasland	2.200	2.200	2.200

*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 1 2030 Optimalisatie	Vershil 2030 t.o.v. 2021/'22	Plan 2 2030 Biologisch	Vershil 2030 t.o.v. 2021/'22	Toelichting op resultaten
Melkgeld	42,9	46,2	+3,3	56,2	+13,3	In plan 2 hogere melkprijs i.v.m. overschakeling op biologisch
Omzet en aanwas	5,5	4,6	-0,8	5,3	-0,2	Daling jongveebezetting zorgt voor lagere omzet en aanwas
Overige opbrengsten totaal	9,2	7,8	-1,4	11,8	+2,6	
- w.v. natuurbeheer	1,8	1,5	-0,3	2,0	+0,3	Melkplas in plan 1 hoger en in plan 2 lager dan in 2021/'22, daardoor andere bedragen per kg melk
- w.v. ganzenschade	3,6	3,3	-0,3	4,5	+0,9	Idem
- w.v. GLB-gelden	3,5	2,8	-0,7	4,9	+1,4	Hogere GLB-betalingen in plan 2, door overschakeling op biologisch
- w.v. overig/nevenactiviteiten	0,3	0,2	-0,0	0,3	+0,0	
Uitgaven						
Toegerekende uitgaven	25,6	28,9	+3,2	31,9	+6,3	In plan 1 vooral extra uitgaven voor mestafzet. In plan 2 hogere krachtvoerkosten per kg melk doordat bio-krachtvoer per kg duurder is
Niet-toegerekende uitgaven	16,6	16,4	-0,3	19,5	+2,9	Hogere uitgaven in plan 1 voor veldwerk, inhuur arbeid en lease fosfaatrechten. In plan 1 is dat niet zichtbaar door meer kg melk. In plan 2 geen extra uitgaven, maar wel minder kg melk; daardoor hogere uitgaven per kg melk.
Schuld per kg melk	1,26	0,70	-0,56	0,96	-0,30	In plan 2 hogere schuld per kg melk dan in plan 1 door minder melk. Absolute schuld verschilt niet tussen beide plannen
Betaalde rente	2,5	3,5	+1,0	4,8	+2,3	Hoger rentetarief in 2030 zorgt voor extra rente-uitgaven
Aflossingen	5,0	2,8	-2,2	3,8	-1,2	Lagere aflossingen door gebruik compensatiegelden CSV voor aflossing
Resultaat-kengetallen						
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	31,9	29,7	-2,2	41,3	+9,4	In plan 1 lager saldo door vooral mestafzetkosten. In plan 2 hoger saldo door hogere prijs voor bio-melk
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	15,3	13,4	-1,9	21,7	+6,5	In plan 1: lager saldo, extra inhuur arbeid lease fosfaatquotum en advies. Plan 2: hoger saldo dempt negatief effect van hogere niet-toegerekende uitgaven per kg melk
Mutatie liquiditeit absoluut in €	13.000	1.000	-12.000	26.000	+13.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	1,4	0,1	-1,4	3,0	+1,5	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	2%	0%	-2%	4%	+2%	
Kritieke melkprijs per kg melk	41,4	46,1	+4,7	53,2	+11,8	Verwachte melkprijzen zijn hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

Plan 2 levert een hogere mutatie liquide middelen op dan plan 1. Door de grotere veestapel in plan 1 zijn de opbrengsten in dat plan ook hoger. Maar dat opbrengstenvoordeel wordt teniet gedaan door de hogere uitgaven. Allereerst extra toegerekende uitgaven voor de grotere veestapel, waaronder € 23.000 voor mestafzet. Daarnaast ook extra uitgaven voor arbeid en lease van fosfaatrechten.

De uitvoering van plan 1 vraagt om veel kennis rond voeren, voederwinning en veemanagement, plus een consequente uitvoering van het ambitieuze plan. Voor plan 2 is kennis nodig over het optimaal runnen van een biologisch melkveebedrijf. Op basis van de uitgangspunten biedt plan 2 meer perspectief dan plan 1. Belangrijke vraag is welk plan het beste aansluit bij de visie van de beide ondernemers. En ook welk plan in hun ogen het meest haalbaar is en/of de minste risico's oplevert.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Keuze maken over de kavel van 15 ha eigen natuurland: wel of niet inbrengen in regeling voor schadecompensatie?	Provincie en gebiedscommissie
2	Keus maken tussen plan 1 en plan 2 en/of alternatieve plannen	Adviseur(s)
3	Verkennen mogelijkheden voor uitbreiding grondareaal	Makelaar en gebiedscommissie
4	Organiseren melker in plan 1	AB Vakwerk
5	Verkennen afnemer bio-melk in plan 2	Zuivelondernemingen

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 1 2030 Optimalisatie	Plan 2 2030 Biologisch	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.561	-	+	Gunstig in plan 1 door hogere productie per koe bij lagere krachtvoergift. In plan 2 lagere productie per koe.
2	N-bodemoverschot per ha	267	-	-	In plan 1 lager door minder drijfmest en meer kunstmest. In plan 2 valt wordt geen kunstmest meer gebruikt
3	NH ₃ -emissie per ha	48	=	-	In plan 1 onveranderd door minder drijfmest maar hogere intensiteit. In plan 2 daling door lagere intensiteit per ha
4	% eiwit van eigen land	62%	=	=	In beide plannen wordt nog ruwvoer aangekocht, m.n. ook door ganzenschade
5	% blijvend grasland	100	=	=	Is reeds 100%
6	% ANLb beheersgrond	51%	51%	+	Incl. ANLb, SBB en Natura2000 grond
7	Aantal uren beweiding melkvee 2022	1.440	=	+	In plan 2 extensiever dus meer beweidingmogelijkheden
8	CO ₂ -eq per ha	23.200	+	-	In plan 1 stijgt en in plan 2 daalt intensiteit in melk per ha

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Door de verhoging van de intensiteit in plan 1 bewegen enkele indicatoren die afhankelijk zijn van de intensiteit, in de ongunstige richting: meer druk op milieu en natuur. Bij plan 2 is dat vanwege de lagere intensiteit juist omgekeerd. De meeste indicatoren zullen zich in dat plan naar verwachting ontwikkelen in de gunstige richting. Dat geldt niet voor de hoeveelheid CO₂-eq per kg meetmelk; wel voor de hoeveelheid CO₂-eq per ha.

Jacob van der Bij: “Meerwaarde produceren door biologisch en weidevogelbeheer.”

Motivatie en visie

De bedrijfsstrategie van Van der Bij (38) is bewust en overtuigd gericht op productie van melk en vlees met meerwaarde. Voor het melkveebedrijf betekent dat biologische productie, veel zorg voor weidevogels - met op 70% van het areaal een vorm van ANLb-weidevogelbeheer - en veel aandacht voor natuur en bodem binnen de bedrijfsvoering. “Ik zou graag werken aan intensievere vormen van natuurbeheer op percelen die zich daarvoor lenen. Tegelijkertijd speelt daarbij mijn ambitie om meer balans aan te brengen tussen doelgericht weidevogelbeheer en het handhaven van voldoende kwaliteitsgras om de melkproductie op niveau te houden. Dat vraagt wat mij betreft om nieuwe concepten voor de financiering van weidevogelland. Bijvoorbeeld verlaagde pacht, herwaardering van grond met uitkering van waardedaling door de overheid of medefinanciering van weidevogelpercelen door belanghebbende partijen. Maar misschien dat deelname aan Aanvalsplan Grutto ook een concept kan opleveren dat natuurbeheer financieel beter mogelijk maakt.”

Het intensievere weidevogelbeheer zou goed passen bij een scheiding tussen meer op productie gericht grasland, en nattere, extensiever beheerde hooilanden die meer op afstand liggen en het ideale domein zijn voor weidevogels. “Ik ben nu twee jaar full time melkveehouder en volop bezig met de ontwikkeling van mijn bedrijf. De komende jaren wil ik meer focussen op veemanagement en bodemleven om opbrengsten daarvan te verhogen.”

Meer over Van der Bij

- Biologische productie.
- 44 ha ANLb-grond en gehele bedrijf is ganzengedoooggebied.
- Ervaring met hoger waterpeil binnen HAKLAM-project.
- Weiden in dienst van de weidevogels.
- Gestart met verkoop van vleespakketten.
- Deelnemer aan project van Vreugdenhil gericht op het beperken van broeikasgassen.
- Veengrond met een kleidek dat varieert tussen 0 en 90 cm. Veel hoogteverschillen tussen de percelen.

Plannen, voorwaarden en consequenties voor 2030

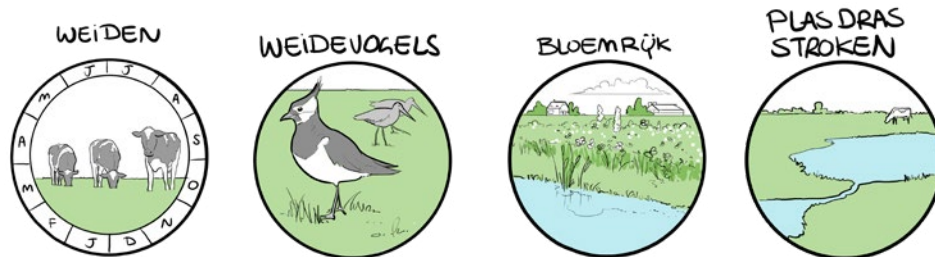
Plan 1: extra grond, meer melkkoeien en behoud productie per koe

- **14 ha extra grond** bij het bedrijf vanuit grondcompensatie. Op basis van maximale grondcompensatie kan Van der Bij 14 ha toevoegen aan zijn bedrijf. Voor de nieuwe ha's worden de zelfde vergoedingen voor ANLb en ganzen-schade verwacht als voor de bestaande.
- **Uitbreiding met 15 melkkoeien tot 120 stuks melkvee.** Door deze aanpassing daalt de intensiteit van 10.600 naar 9.800 kg melk per ha.
- **Melkproductie per koe op peil houden.** Door de verhoging van het waterpeil zal de kwaliteit van het ruwvoer afnemen. Daaraan gekoppeld is de verwachting dat de melkproductie per koe dan met ca. 300 kg melk per jaar daalt. Door beter gebruik van sensoren en veedata en het toepassen van nieuwe kennis, verwacht Van der Bij dat hij deze productiedaling kan voorkomen. De melkproductie per koe blijft dan gelijk.
- **Meer loonwerk- en machinekosten.** Door de extra ha's stijgen de uitgaven voor loonwerk met € 6.000 en die voor machinekosten met € 9.000.
- **Vermogens- en inkomensschade.** Na aftrek van de compensatie in grond resteert hiervoor een bedrag van € 910.000. Dit wordt gebruikt voor aflossing van de schuld, waardoor ook rente en aflossing dalen.

Plan 2: grond verkopen voor intensief weidevogelbeheer en terug pachten

Gelijk aan 1, maar op onderdelen aangepast:

- **Verkoop van 16 ha grond** aan provincie ten behoeve van intensief weidevogelbeheer. Dit betreft kerngebieden voor weidevogelbeheer waar veel vogels

nestelen. De opbrengst hiervan (uitgangspunt: € 45.000 per ha; in totaal € 720.000) wordt gebruikt voor extra aflossing van de schuld. Deze gewijzigde financiering is het grootste verschil tussen de plannen 1 en 2.

- **Pacht van de verkochte grond.** Deze grond wordt vervolgens weer gepacht van de provincie in ruil voor de inzet door Van der Bij voor het beheer van deze ha's. De pacht per ha wordt dan geschat op € 400,-.
- **Extra voeraankopen door opbrengstderving.** De percelen die betrokken zijn bij deze verkoop, zijn percelen die in de huidige situatie reeds een lagere grasopbrengst per ha hebben dan het bedrijfsgemiddelde. De opbrengst van die percelen is in de huidige situatie gemiddeld 8.000 kg ds per ha en wordt door de aanvullende eisen van de nieuwe eigenaar 5.500 kg ds per ha. Deze opbrengstderving leidt tot € 23.000 aan extra ruwvoeraankopen ten opzichte van plan 1 en tot € 25.000 aan extra krachtvoeraankopen.

Aanvullende plannen

- Verkennen van kansen voor meer en effectiever weidevogelbeheer, en waar mogelijk realiseren.
- Natuurontwikkeling door o.a. meer kruidenrijk grasland (zogenoemd saladebuffet voor het vee).
- Plaatsen van bijenvolken.

Toegepaste maatregelen vanwege peilverhoging

- Meer weidevogelbeheer
- Ha verkopen en terug pachten voor intensief weidevogelbeheer
- Veel maatregelen spelen in op zowel hoger waterpeil als wens tot intensiever weidevogelbeheer

Toegepaste natuurinclusieve maatregelen in 2030

- Meer kruidenrijk grasland
- Meer en effectiever weidevogelbeheer
- Bijenvolken plaatsen
- Ontwikkeling cultuurhistorisch landschap met greppelland en bol liggende ekers (grasstrook tussen 2 greppels) en bloemrijk grasland
- Plas-dras voorzieningen

Landbouwkundige kengetallen

Kengetal	KLW 2022	Plan 1 2030 Extra grond	Plan 2 2030 grond verkopen
Bedrijfsoppervlakte (ha)	89	102	102
waarvan grasland	89	102	102
waarvan %veen/%klei/%zand	68 / 32 / 0	70 / 30 / 0	70 / 30 / 0
Melkproductie bedrijf (in 1.000 kg)	940	1.000	1.000
Melkkoeien	114	120	120
Melkproductie per koe	8.270	8.270	8.270
Melkproductie per ha	10.600	9.860	9.860
Krachtvoer+bijproducten* per 100 kg melk	30**	32	32
Krachtvoer+bijproducten* per melkkoe	2.480	2.650	2.650
N-bemesting uit kunstmest per ha productiegrasland	0	0	0
Opbrengst productiegrasland kg ds per ha bruto KLW-bio / WWL-gangbaar	8.470 / 9.000	7.470 / 8.000	7.470 / 8.000
Opbrengst natuurgrasland kg ds per ha bruto	-	-	5.500
Opbrengst natuurgrasland	2.200	2.200	2.200

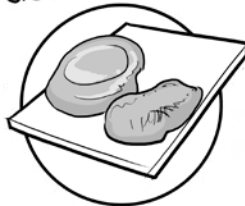
*op basis van 88% droge stof (= krachtvoerbasis)

** Vanwege schommelingen in dit kengetal wordt hier het driejaarsgemiddelde 2020 tot en met 2022 vermeld: 30 kg per 100 kg melk. Daar hoort een krachtvoerverbruik per koe bij van 2.480 kg.

GEZONDE MELK

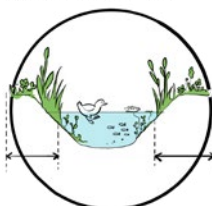
GEZOND VLEES

SENSOR INFO

NATUUR INCLUSIEF

Bedrijfseconomische kengetallen

Opbrengsten	2021/'22	Plan 1 2030 Extra grond	Vershil 2030 t.o.v. 2021/'22	Plan 2 2030 Grond verkopen	Vershil 2030 t.o.v. 2021/'22	Toelichting op resultaten
Melkgeld	54,1	57,4	+3,3	57,4	+3,3	
Omzet en aanwas	4,4	4,1	-0,3	4,1	-0,3	
Overige opbrengsten totaal	9,6	11,4	+1,7	10,7	+1,0	
- w.v. natuurbeheer	2,4	3,5	+1,1	3,0	+0,6	
- w.v. ganzenschade	1,5	1,7	+0,2	1,4	-0,1	
- w.v. werk voor derden	0,1	0,1	-0,0	0,1	-0,0	
- w.v. GLB-gelden	4,0	4,5	+0,5	4,5	+0,5	
- w.v. overig/nevenactiviteiten	1,7	1,6	-0,1	1,6	-0,1	
Uitgaven						
Toegerekende uitgaven	23,8	27,2	+3,5	28,2	+4,5	In plan 2 extra uitgaven voor aangekocht ruwvoer, door omzetting deel land in natuurland
Niet-toegerekende uitgaven	19,0	20,1	+1,1	20,8	+1,7	In plan 2 extra uitgaven voor grond die dan gepacht wordt
Schuld per kg melk	1,19	0,13	-1,06	-0,60	-1,79	Negatieve schuld: bij gestandaardiseerde schuld zijn alle schulden afgelost door omzetting eigen land in pachtland
Betaalde rente	2,4	0,6	-1,7	-3,0	-5,4	Rente daalt door aflossing van schuld vanuit compensatiegelden. In plan 2 extra aflossing na omzetting eigen land in pachtland.
Aflossingen	4,8	0,5	-4,3	-2,4	-7,1	
Resultaat-kengetallen						
Saldo (opbr. minus toegerek. uitgaven)	44,4	45,7	+1,2	44,0	-0,5	Hoger saldo in plan 1 ten opzichte van plan 2 door lagere ruwvoeraankopen
Productieresultaat (saldo minus niet-toegerek. uitgaven)	25,4	25,6	+0,1	23,2	-2,2	Idem voor productieresultaat. In plan 2 ook lager door extra uitgaven voor pacht
Mutatie liquiditeit absoluut in €	92.000	180.000	+88.000	221.000	+129.000	
Mutatie liquiditeit per kg melk	10,6	18,0	+7,4	22,2	+11,6	
Liquiditeitsmarge (in % van opbr.)	16%	25%	+9%	31%	+15%	
Kritieke melkprijs per kg melk	43,5	39,4	-4,1	35,2	-8,3	Verwachte melkprijzen zijn hoger dan de kritieke

Toelichting op de tabel: Groen gearceerde cellen = gunstig bedrijfseconomisch resultaat; rood gearceerde verschillen = ongunstig bedrijfseconomisch resultaat. Zie tekst op pag. 17 tot en met 19 voor nadere toelichting op de kengetallen in deze tabel.

Conclusies bedrijfseconomie

Hoewel plan 1 tot een hoger productieresultaat leidt dan plan 2, levert de laatste door de lagere financieringslasten uiteindelijk een hogere mutatie liquide middelen op. Door uitbetaling van vermogens- en inkomensschade in geld, waarmee de schuld wordt afgelost, leveren beide plannen een hogere mutatie liquide middelen op dan in de uitgangssituatie. Door de verkoop van grond in plan 2 is dat effect daar nog sterker.

Bij de berekening van de schuld en de lasten van rente en financiering, wordt op dit bedrijf uitgegaan van een gestandaardiseerde schuld van € 1,19 per kg melk in de uitgangssituatie. In de hier getoonde resultaten op basis van de gestandaardiseerde schuld, wordt in plan 2 meer afgelost dan de hoogte van de lening. Daardoor ontstaat een tegoed dat gebruikt zou kunnen worden voor sparen of investeren. De werkelijke schuld van dit bedrijf is echter hoger dan de gestandaardiseerde. Daardoor is er in werkelijkheid na de extra aflossingen nog steeds sprake van een schuld.

Kengetallen duurzaamheid

Nr	KPI	KLW 2022*	Plan 1 + 2 2030 +/-	Toelichting 2030
1	CO ₂ -eq per kg meetmelk	1.309	-	Deelname aan project voor verlaging
2	N-bodemoverschot per ha	149	-	Extensivering zorgt voor daling
3	NH ₃ -emissie per ha	40	-	Extensivering zorgt voor daling
4	% eiwit van eigen land	65	=	
5	% blijvend grasland	98	=	
6	% ANLb beheersgrond	49%	49%	Veel inzet voor weidevogelbeheer en kruidenrijk grasland. In plan 2 nog meer dan in plan 1
7	Aantal uren beweidings melkvee 2022	1.808	=	
8	CO ₂ -eq per ha	18.100	-	Extensivering

*driejaarsgemiddelde over de jaren 2020 tot en met 2022

Het bedrijf scoort hoog voor zowel areaal ANLb-grond als areaal blijvend grasland. Voor de bovenste twee indicatoren in de tabel scoort het bedrijf ten opzicht van de referentiegroep niet gunstiger. Dat ligt waarschijnlijk aan het feit dat het gemiddelde biologische bedrijf in de referentiegroep 24% veen heeft, terwijl dat bij Van der Bij 68% is. Die grondsoort leidt tot hogere broeikasgasemissies en een hoger N-bodemoverschot. De CO₂-eq emissie en het N-bodemoverschot zijn laag ten opzichte van gangbare melkveebedrijven op veen.

De uitvoering van de plannen zal voor deze twee KPI's en voor de ammoniakemissie per ha gunstig zijn. Voor de overige indicatoren worden nauwelijks veranderingen verwacht. Bij plan 2 zal het beheer nog intensiever worden en daardoor leiden tot extra meerwaarde voor weidevogels en biodiversiteit in het algemeen.

Belangrijkste nog uit te voeren actiepunten / op te lossen belemmeringen

Nr.	Actiepunt	Wie bij betrekken
1	Verkenning alternatieve mogelijkheden voor grondfinanciering voor percelen met intensief weidevogelbeheer	Provincie, grondfondsen, impact-beleggers, enz.
2	Verkennen mogelijkheid tot deelname aan Aanvalsplan Grutto	Collectief, provincie

Conclusies bedrijfsplannen op veen

In dit hoofdstuk zijn de conclusies beschreven die voortkomen uit het werken aan de acht bedrijfsplannen in projectverband. Deze conclusies zijn getrokken door de deskundigen die bij het project betrokken waren, met kennis en ervaring als het gaat om het verkennen van toekomstbeelden en planvorming. Tijdens een afsluitende bijeenkomst hebben ook de melkveehouders hun conclusies op basis van de projectperiode benoemd. Deze zijn apart beschreven in de groene tekstvakken. Hoewel soms anders geformuleerd, laten ze veel overlap zien met die van de deskundigen.

De conclusies worden weergegeven voor vier onderdelen:

- 1 Over het ondernemerschap en de plannen van de melkveehouders
- 2 Over bedrijfsstrategie, bedrijfssystemen en bedrijfsvoering
- 3 Over het verdienmodel onder de bedrijfsplannen
- 4 Over duurzaamheid en natuurinclusiviteit

In onderstaande conclusies doelt de term 'verduurzaming' op het werken aan de combinatie van duurzaamheidsdoelen rond veenaafbraak, bodemdaling, broeikasgasuitstoot, landschap, natuur en een robuust en klimaatbestendig watersysteem in het Veenweidegebied. Ook biodiversiteit en natuurinclusief boeren vallen daaronder.

Over het ondernemerschap en de plannen van de melkveehouders

- **Mindset en toekomstgerichtheid bepalen aanpassingsvermogen van melkveehouders**

Melkveehouders verschillen in hun oriëntatie op maatschappelijke thema's, marktontwikkelingen en ook in de gevolgen die ze daaraan verbinden voor de eigen bedrijfsstrategie en bedrijfsvoering. Binnen de groep deelnemers was dit merkbaar aan de diversiteit in het benoemen en omgaan met kansen, bedreigingen, risico's en afnemers. De één ziet bedreigingen, de ander kansen. De één ziet zichzelf als ontwikkelaar van een nieuw bedrijfssysteem. De ander wacht op betere condities vanuit markt en beleid om dat te doen. De meeste deelnemers zitten daar ergens tussenin.

- **Goede uitgangspositie voor de toekomst nog belangrijker dan toename liquiditeit**

Voor veel deelnemers geldt dat voldoende grond onder het bedrijf en voldoende omvang van de totale melkproductie in relatie tot de beschikbare grond en gebouwen, sterk bepalend zijn voor het toekomstperspectief van een bedrijf. Meerdere melkveehouders hebben keuzes gemaakt waardoor de toename liquide middelen op korte termijn wordt verlaagd, maar het perspectief voor het bedrijf op lange termijn – naar hun beoordeling - verbetert. Dit wordt gezien als een les uit de geschiedenis die diep is ingeprent in de ondernemersgeest: "wie niet door-investeert, die verdwijnt". Het steeds terugkerende ultieme lange termijn doel is een perspectiefvol bedrijf overdragen aan de opvolger.

- **Opgestelde plannen zijn zeer divers**

De plannen die de deelnemende melkveehouders hebben voor 2030 zijn zeer divers. Extra grond verwerven via de CSV of door de aankoop van grond in de buurt komt in alle plannen voor. Andere, vaker voorkomende aanpassingen zijn: (1) de bestaande stalplaatsen maximaal benutten, (2) trekkers en machines aanpassen aan werken op nattere bodem, (3) meer loonwerk i.v.m. peilverhoging, (4) kavelpaden aanleggen, (5) extra krachtvoer voeren om melkproductie op peil te houden, (6) tweede locatie kopen of huren voor jongvee (7) extra arbeid inhuren, (8) deelname aan marktconcept met meerwaarde (9) monomestvergister plaatsen, (10) overschakeling naar biologisch, (11) meer ha ANLb of natuurterreinbeheer, (12) samenwerking met akkerbouwer in de omgeving (13) bedrijfsresultaten gericht optimaliseren en (14) neventakken.

Enmalig gekozen aanpassingen zijn: (15) grond verkopen voor natuurdoelen en vervolgens terug pachten, (16) vleesvee houden, (17) voedergewassen verbouwen en (18) virtual fence voor arbeidsbesparend weiden. Van al deze plannen verwachten de melkveehouders dat ze meerwaarde hebben voor het bedrijfsecconomisch resultaat en/of de continuïteit van het bedrijf.

Over bedrijfsstrategie, bedrijfssystemen en bedrijfsvoering

Bedrijfsstrategie

- **Schaalvergroting blijft: groei in grond, koeien en melkleverantie**

Schaalvergroting wordt gezien als een doorgaande ontwikkeling: met groei in grond, koeien en melkleverantie. Het tempo zal afhankelijk zijn van ambitie, vergunningenbeleid, financiële mogelijkheden en het algemene ontwikkelingsperspectief. Markt en beleid hebben een grote invloed op schaalvergroting. Uit vrij recente grondaankopen van enkele projectdeelnemers blijkt dat groei in grond bewust wordt gecombineerd met extensivering. De rem op het afgeven van milieuvergunningen voor meer vee speelt hierbij ook een rol.

- **Hogere mestafzetkosten en hogere rente hebben veel invloed op plannen**

De afwezigheid van derogatie in 2030 leidt op alle zes gangbare bedrijven tot een stijging van de mestafzetkosten. De stijgingen zijn afhankelijk van de intensiteit. Ze variëren tussen € 9.000 en € 56.000, terwijl de intensiteit tegelijkertijd daalt. Op de drie gangbare bedrijven met de laagste intensiteit (ca. 12.500 kg melk per ha) stijgen ze van nul naar gemiddeld € 18.000. Alle bedrijfsplannen voor biologische bedrijfsvoering blijven onder de norm van 170 kg N per ha. De verwachte hogere rente (5%) voor langlopende schulden zal het bedrijfseconomisch resultaat ook verlagen, vooral voor bedrijven met een hoge schuld per kg melk. Beide factoren verlagen ook de rentabiliteit en haalbaarheid van schaalvergroting via investeringen in grond, gebouwen en vee en mogelijk ook investeringen in verduurzaming.

- **Optimaliseren huidige productiemiddelen: stal vullen en productie per koe verhogen**

Lege stalplaatsen opvullen en de productie per koe verhogen, zijn op korte termijn mogelijkheden om de beschikbare productiemiddelen zo goed mogelijk te benutten. De productie per koe verhogen tot het niveau in de uitgangssituatie leidt op gangbare bedrijven – bij goed management - bijna altijd tot een beter financieel resultaat. Vijf van de zes gangbare bedrijven kiezen hiervoor, door iets extra krachtvoer en bijproducten per koe te gaan voeren om de achteruitgang van de ruwvoer kwaliteit te compenseren. Op de biologische bedrijven wordt geen extra krachtvoer gevoerd, vooral door de hoge prijs van bio-krachtvoer.

- **Groei door aankoop en gebruik van extra locatie**

Omdat nieuwbouw- of uitbreidingsvergunningen minder makkelijk verkrijgbaar

zijn, zal meer en meer worden gekozen voor de aankoop of huur van een tweede locatie waar stalruimte en mest- en voeropslag beschikbaar zijn. Omdat er in de regio ook bedrijven stoppen, komen die locaties regelmatig beschikbaar. Jongvee-opfok op de tweede locatie is dan een voor de hand liggende optie.

- **Kavelpaden aanleggen en machines aanpassen**

Verharde kavelpaden en machines met minder bodemdruk, kunnen behulpzaam zijn bij het rijden op de nattere bodem en het zo veel mogelijk voorkomen van zode- en bodembeschadigingen. Bij machines gaat het vooral om brede banden, lagere bandendruk en het verdelen van het gewicht over extra banden door de aanschaf van achtwielige tandemonderstellen.

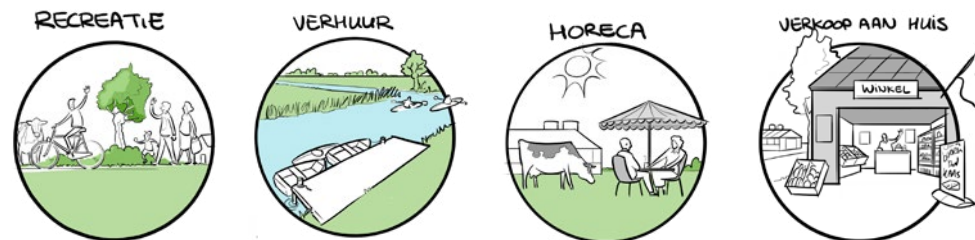
- **Greppels aanbrengen en ekers bol leggen**

Door greppels aan te brengen en ekers bol te leggen kunnen de wateraan- en afvoer, rijdbaarheid en de beweidbaarheid worden verbeterd. Deze aanpassingen roepen nog wel vragen op over de effecten daarvan op veenafbraak. Nader onderzoek en richtlijnen hiervoor zijn gewenst.

- **Rendabele neventak (verweven met melkveehouderij) starten en/of ontwikkelen**

De hoge waardering van de regio door toeristen, kan benut worden voor extra inkomsten uit neventakken zoals bijvoorbeeld verblijfsrecreatie, horeca en watersportactiviteiten. Eén van de deelnemers heeft dagbesteding als neventak, wat synergievoordelen oplevert met de takken melkvee en natuurbeheer op dit bedrijf. Wind- en zonne-energie zijn ook toegepaste of geplande neventakken.

[Binnen het project is onderscheid gemaakt tussen nevenactiviteiten die aan het houden van koeien gerelateerd zijn en activiteiten die daar los van staan. In het rapport zijn uitsluitend neveninkomsten meegenomen van activiteiten die onlosmakelijk verbonden zijn met het melkveebedrijf.]

Specifieke strategieën per bedrijfssysteem

- **Intensieve bedrijven met 15.000-20.000 kg melk per ha, in de huidige situatie:**
 - Blijvende focus op groei in zowel grond als aantal koeien, met een lichte daling van de hoeveelheid melk per ha.
 - Extensivering via aankoop grond, mede door gebruik te maken van de mogelijkheid tot grondcompensatie binnen CSV.
 - Aanschaf van monovergister en/of stikstofkraker voor het realiseren van extra opbrengsten uit biogas en het efficiënter benutten van de mineralen uit mest. Twee melkveehouders doen mee aan het ontwikkelen van een regionaal initiatief voor een centrale installatie voor de opwerking van gas naar aardgaskwaliteit en levering daarvan aan het aardgasnet.
- **Extensieve bedrijven met minder dan ca. 12.000 kg melk per ha en bedrijven met meer dan 30% land met beperkingen:**
 - Overschakeling naar biologische melkveehouderij, eventueel in combinatie met verkoop van eigen zuivel en vlees. Op extensieve bedrijven waar een deel van het grasland sterk beperkt wordt door natuurdoelen en/of hoog water kan overschakeling naar biologische melkveehouderij meerwaarde hebben voor zowel het bedrijfseconomisch resultaat als voor duurzaamheidsdoelen, inclusief natuurdoelen.
 - Zorgen voor voldoende ha productief land (hoge grasopbrengst en -kwaliteit) om productie op peil te houden en perspectiefvol bedrijf te blijven.
 - Extra inkomsten verwerven uit natuurbeheer door samenwerking met grondfinanciers en natuurterreinbeheerders. Op deze manier kunnen de financieringslasten van grond en de pachtuitgaven beperkt worden. Ook biedt het (meestal) extra ruimte voor mestplaatsing en winning van ruwvoer en eventueel strooisel.

Bedrijfsvoering

- **Compensatie van lagere voederwaarde met meer energierijk voer**

De lagere voederwaarde van het geogoste gras kan gecompenseerd worden door de aankoop van meer energierijke producten, bijvoorbeeld energierijk ruwvoer als snijmaïs, krachtvoerders en bijproducten uit de voedingsindustrie. Enkele veehouders zoeken hiervoor ook naar samenwerking met akkerbouwers in de omgeving. Eén melkveehouder koopt grond aan in de omgeving waarop maïs verbouwd kan worden.

- **Variatie in waterpeil en hoogteligging beter benutten**

Deze variatie zorgt voor verschillen tussen percelen. Meer oog daarvoor én voor het benutten van die verschillen in de planning van bemesten, beweiden en oogsten, bepalen mede de ruwvoeropbrengst en -kwaliteit. Dit vergt passende maatregelen om de ruwvoer kwaliteit te verhogen.

Conclusies melkveehouders

Onzekerheden rond regelgeving en toekomstige productie-omstandigheden meest belemmerende factoren voor plan en uitvoering.

De bedrijfsplannen zijn gemaakt in een tijd van veel onzekerheden. Die werken belemmerend. De afschaffing van de derogatie, de stortvloed van voorgenomen of al ingevoerde regelgeving rond de melkveehouderij en de onzekerheden over milieuvergunningen en compensatie bij peilverhoging (CSV), maken het opstellen en uitvoeren van plannen lastiger. Verder vormt ook de onzekerheid over de toekomstige productieomstandigheden op veengrond (m.n. grasopbrengst en kwaliteit) een belemmering om volop in te zetten op nieuwe plannen. De melkveehouders die kiezen voor biologische bedrijfsvoering ervaren deze belemmeringen minder sterk. Zij zien in de verduurzaming en peilverhoging ook kansen voor verdere bedrijfsontwikkeling.

Over het verdienmodel onder de bedrijfsplannen

Tenzij anders weergegeven, wordt hieronder met bedrijfseconomisch resultaat de mutatie in liquide middelen bedoeld. Zie "[Toelichting op de bedrijfseconomische resultaten](#)" voor uitleg over dit kengetal en de overige onderstaande bedrijfseconomische kengetallen.

- **Alle plannen leveren een financieel haalbaar verdienmodel op**

Op basis van de gestandaardiseerde financiering zijn de plannen op zeven van de acht bedrijven haalbaar. Dit is af te leiden uit de positieve getallen voor absolute mutatie liquiditeit in de overzichten met bedrijfseconomische kengetallen van alle bedrijven. Dat wil zeggen dat bij uitvoering van het plan in een situatie met een gemiddelde Nederlandse schuld, alle rekeningen betaald kunnen worden, inclusief de uitgaven voor privé, belastingen en vervangingsinvesteringen. Na die betaling van alle uitgaven blijft er - bij het uitgangspunt van de gemiddelde Nederlandse schuld - op alle bedrijven geld over voor aanvullende investeringen of andere uitgaven. Het ene bedrijf waarvan het plan niet haalbaar is heeft binnen het plan aanzienlijk geïnvesteerd in de aankoop van grond met geleend geld. Dat leidt tot hoge lasten voor rente en aflossing. Omdat het bedrijf in werkelijkheid een lagere schuld in de beginsituatie heeft dan de gestandaardiseerde, is het plan voor dit bedrijf in werkelijkheid wel haalbaar.

- **Niveau van de schuld per kg melk en het rentetarief hebben veel invloed op haalbaarheid van de plannen**

De vorige conclusie over de haalbaarheid van de plannen is gebaseerd op het uitgangspunt van een gestandaardiseerde schuld op het niveau van de gemiddelde Nederlandse schuld van ca. € 1,20 per kg melk. De werkelijke schuld per bedrijf in de uitgangssituatie verschilt echter sterk van bedrijf tot bedrijf. Twee bedrijven hebben in werkelijkheid een schuldniveau en financieringslasten (gegeven het uitgangspunt een rentetarief van 5% rente in 2030) waardoor het opgestelde plan in werkelijkheid niet haalbaar is; tenzij ze in de toekomst gunstiger financieringsvoorwaarden kunnen realiseren, zoals een lager rentetarief en/of lagere aflossingen. Zij zouden ook het plan kunnen aanpassen, zodat het rendement van het plan hoger wordt. Of het niveau van de investeringen - en daarmee de leningen - kunnen verlagen. Overigens hebben beide bedrijven ook nog een alternatief plan dat financieel wel haalbaar is, op basis van de werkelijke schuld.

Uiteraard is de haalbaarheid van plannen ook afhankelijk van de praktische realisatie van alle aanpassingen die in een plan zitten.

- **Een goed bedrijfsplan zorgt voor een beter productieresultaat**

De verbetering van de mutatie liquide middelen is op alle acht bedrijven mede het gevolg van een beter productieresultaat in euro's. Het productieresultaat gaat over het verschil tussen de opbrengsten en de uitgaven, exclusief de financieringslasten, privé, belastingen en vervangingsinvesteringen. Dit wordt ook wel het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering genoemd. Binnen deze plannen is de stijging van de opbrengsten groter dan de toename van de toegerekende en de niet-toegerekende kosten; ondanks de gedaalde kwaliteit van het ruwvoer en hogere kosten voor mestafzet, loonwerk, machines en grond. De extra opbrengsten uit melk, omzet en aanwas en overige opbrengsten, zorgen voor compensatie van de hogere kosten. Dit onderstreept hoe waardevol het is om bij het opstellen van een bedrijfsplan, aandacht te besteden aan het verhogen van het productieresultaat. Overigens hebben twee bedrijven ook nog een alternatief plan gemaakt waarbij het productieresultaat daalde. In het ene plan komt dat vooral door hogere kosten voor 30 extra koeien in combinatie met voer, mestafzet, loonwerk en machines bij gelijkblijvende melkleverantie. In het tweede plan door de keuze voor een lager dan maximaal mogelijke grondcompensatie, waardoor de kosten voor extra ruwvoer en mestafzet vrij sterk werden verhoogd.

- **Toepassing van vermogens- en inkomenscompensatie volgens Compensatiesystematiek Veenweide (CSV) leidt bij helft van de 12 gemaakte plannen tot lagere financieringslasten**

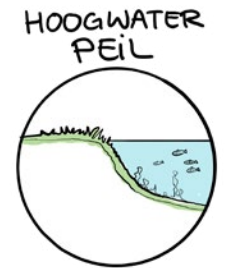
De CSV zorgt voor vermogen- en inkomenscompensatie bij peilverhoging. Dat verlaagt op zes van de acht bedrijven de schuld per kg melk, wat gunstig is voor de uitgaven voor rente en aflossing per kg melk. In alle plannen is er uitgegaan van een stijgend rentetarief: van 2% rente in 2021/'22 naar 5% in 2030. Deze hogere rente dempt het voordeel van de lagere schulden. Daarnaast doen de meeste bedrijven ook nog investeringen die het niveau van de schuld ook verhogen. Per saldo leidt dit bij zes van de 12 gemaakte plannen, tot lagere absolute financieringslasten en in de andere zes plannen tot hogere dan in de uitgangssituatie. Lagere financieringslasten leveren een hogere mutatie liquide middelen op en maken daarmee de plannen beter haalbaar. De twee bedrijven waarvan de schuld per kg melk na peilverhoging hoger is dan ervoor, zijn bedrijven die geïnvesteerd hebben in de aankoop grond.

- **Bedrijfseconomisch resultaat ten opzichte van uitgangssituatie 2021/'22 varieert sterk**

Voor de helft van de plannen is de mutatie liquide middelen hoger, op de andere helft lager dan in het uitgangsjaar 2021/'22. Het is vooral hoger op bedrijven die in hun plan een verhoging van het productieresultaat combineren met het verminderen van de schuld per kg melk. In de drie plannen waarin de mutatie liquide middelen daalt met meer dan € 50.000, is sprake van investeringen in grond en staluitbreiding. Overigens was het gemiddeld inkomen van Nederlandse melkvee-houders in het boekjaar 2021/'22 per full-time-ondernemer circa € 20.000 hoger dan het gemiddelde over de periode 2018 tot en met 2022. De uitgangssituatie 2021/'22 is dus een hoge referentiewaarde. Bij een referentiewaarde van € 20.000 lager, zouden negen van de 12 plannen in 2030 boven de referentiewaarde uitkomen. Alleen de drie plannen met investeringen in grond blijven er dan nog steeds onder.

- **Vermogensverlies door peilverhoging heeft gevolgen voor de waarde van grond en de financieringsruimte**

De afwaardering van veengrond bij verhoging van het waterpeil gebeurt omdat de marktprijs van die grond lager wordt. Dit is het vermogensverlies waarvoor de CSV compenseert. Omdat het onderpand minder waarde heeft en omdat naar verwachting niet alle vermogensschade met vervangende hectares grond kan worden gecompenseerd, neemt de leencapaciteit voor de toekomstige bedrijfsontwikkeling van het bedrijf af. Banken kunnen om die reden ook eisen dat een deel van het vermogenscompensatiegeld wordt gebruikt voor aflossing van de schuld. Ook kan het rentetarief dat de bank in rekening brengt hoger zijn door de lagere onderpandwaarde. Dit verlaagt ook de leencapaciteit en daarmee de ruimte om te investeren met geleend geld.

Schetst het rapport een realistisch beeld van de toekomst van de melkveehouderij in het Veenweidegebied?

11 van de 12 plannen zijn haalbaar en bij 6 van de 12 plannen is de mutatie liquide middelen in 2030 hoger dan die in het bedrijfseconomisch gunstige referentiejaar 2021/'22. Deze positieve uitkomsten komen in de eerste plaats doordat de veehouders plannen hebben bedacht die er voor zorgen dat het productieresultaat stijgt. Daarnaast vanwege het feit dat ze compensatiegeld kunnen gebruiken voor de aflossing van schulden. Dat is de positieve kant van de resultaatmedaille. De negatieve kant van die zelfde medaille, is dat door peilverhoging de waarde van de bezittingen daalt. Allereerst die van de grond, maar mogelijk ook wel die van de boerderij als geheel, omdat de ruwvoeropbrengsten en de kwaliteit van het ruwvoer dalen. Dit veroorzaakt onzekerheden over de toekomstige waarde van het totale bedrijf. Naar de toekomst toe zijn er ook nog diverse vragen die op korte termijn niet sluitend zijn te beantwoorden, maar die wel invloed zullen hebben op de waarde van het bedrijf.

Bijvoorbeeld:

- Zal de CSV waarmee in dit project is gewerkt ook daadwerkelijk de CSV zijn die straks wordt toegepast in de praktijk?
- Kan de grondwaarde in de toekomst mogelijk hoger of lager ingeschat worden, op grond van meer praktijkervaring met de verkoop van land waar het peil is verhoogd of gaat worden?
- Is de daling van de grasproductie en -kwaliteit en de daaruit volgende lagere melkproductie per koe, door de WWL wel juist ingeschat?
- Hoe goed zullen de beweidbaarheid en berijdbaarheid zijn, met name in voor- en najaar?

Allemaal vragen waar in de toekomst praktijkervaringen een antwoord op gaan geven. Dat antwoord kan anders zijn dan de uitkomsten uit WWL, waar de schadeberekeningen nu op worden gebaseerd. Het geld voor vermogens- en inkomenscompensatie moet ook worden gezien als een compensatie voor al deze extra onzekerheden over de toekomstige bedrijfsvoering. Mede daarom is het ook relevant om een plan te maken met enige veerkracht, dat ruimte laat om in te kunnen spelen op mogelijke tegenvallende productie-omstandigheden. In de gepresenteerde bedrijfsplannen zijn daarvoor ideeën te vinden.

De toekomst van de melkveehouderij in het Veenweidegebied volgens de melkveehouders

- **Compensatieregeling CSV is cruciaal voor de toekomst en een essentiële ondersteuning voor de start van boeren met een hoger waterpeil**

Bij peilverhoging is de CSV cruciaal voor het behoud van perspectief voor de melkveehouderij. Zowel de vermogens- als de inkomenscompensatie kunnen op korte termijn (eerste 10 jaar) de bedrijfseconomische schade van de peilverhoging opvangen.

- **Op langere termijn zijn er onzekerheden voor de melkveehouderij in het gebied**

Na peilverhoging zullen lagere gewasopbrengsten, lagere ruwvoer kwaliteit en hogere bewerkingskosten door aangepaste machines leiden tot stijgende productiekosten per kg melk. Hoe groot die stijging zal zijn, is vooraf moeilijk in te schatten. Het leidt wel tot onzekerheid over het toekomstperspectief. Na 10 jaar is er geen inkomenscompensatie meer. De verwachte lagere grondprijzen en het lagere inkomen, zijn tekenen van een verslechtering van de concurrentiepositie voor melkveehouderij ten opzichte van bijvoorbeeld die in het kleiweidegebied.

- **Grondcompensatie en autonome groei zullen leiden tot minder melkveehouders in het gebied**

De bestaande langjarige trend naar minder, maar wel grótere melkveebedrijven (meer grond en meer koeien) zal blijven. Een deel van de melkveehouders zal stoppen en hun land zal worden gebruikt door bedrijven die doorgaan.

- **Perspectief voor weidevogels, natuurinclusief boeren en neventakken**

Het gebied biedt perspectief voor melkveehouders die zich willen richten op extensievere bedrijfssystemen met aandacht voor weidevogels, natuurinclusieve landbouw en biologische landbouw. Uiteraard geldt daarbij wel als randvoorwaarde dat vergoedingen voor groenblauwe diensten, aantrekkelijk genoeg zijn en dat marktprijzen voor natuurinclusief en biologisch geproduceerde melk- en vleesproducten voldoende meerwaarde opleveren. Verwachtingen en zekerheden rond deze punten hebben veel invloed op de animo voor extensivering en meer duurzame bedrijfssystemen.

Over duurzaamheid en natuurinclusiviteit

- **Positieve impact op duurzaamheid met name door keuzes voor extensivering**

De combinatie van de eigen strategie en het inspelen op de CSV, leidt er toe dat binnen 10 van de 12 gemaakte bedrijfsplannen het bedrijf extensiever wordt. Daardoor zullen de indicatoren N-bodemoverschot, ammoniakemissie per ha en % eiwit van eigen land verbeteren. Dat geldt ook voor de broeikasgasemissie per ha, die overigens nog exclusief het effect is van het verminderen van de veenaafbraak bij een hoger waterpeil. Eén of misschien twee bedrijven schakelen over naar biologische melkveehouderij. Ook dat is positief voor de meeste duurzaamheidsindicatoren. De gemaakte plannen dragen op onderdelen bij aan de doelen zoals die worden nagestreefd binnen het Frysk Programma Landelijk Gebied (FPLG). De peilverhoging binnen het Veenweidegebied zal bijdragen aan het beperken van broeikasgasemissies die vrijkomen bij veenaafbraak. Het zal ook verdroging in aanpalende gebieden verminderen. De extensivering zal leiden tot minder vee in het Veenweidegebied en daarmee ook tot minder stikstofemissies.

- **Melkveehouders verwachten minimaal gelijkblijvend aandeel agrarisch natuurbeheer**

In combinatie met de toename van het aantal ha grond per bedrijf, verwachten de melkveehouders ook het aandeel ANLb-beheersgrond en het aandeel natuurgrasland minimaal gelijk te houden. In absolute termen zou dat aantal ha dan kunnen groeien. Drie melkveehouders werken samen met Staatsbosbeheer. Een vierde melkveehouder heeft veel belangstelling voor intensiever weidevogelbeheer op zijn grond. Eén melkveehouder beheert grond die in bezit is van het Rijkse Weide Vogelfonds, dat nauw samenwerkt met Vogelbescherming Nederland. Er is dus potentie voor meer ha ANLb binnen dit gebied waarin veel boerenlandvogels voorkomen. Dat sluit aan bij de ambitie van de provincie Fryslân om extra hectares ANLb te realiseren en de Fryske Gouzenoanpak te actualiseren. Natuurbeheer past met name goed bij de meer extensieve bedrijfssystemen die in dit rapport zijn beschreven.

- **Slechts beperkt bewuste keuzes voor meer natuurinclusieve bedrijfsvoering**

Een deel van de melkveehouders heeft interesse voor, of is bereid om extra ha ANLb te beheren. Tegelijkertijd worden ook belemmeringen gezien. De huidige ANLb keert uitsluitend vergoedingen uit voor de gewasopbrengstderiving die het

gevolg is van natuurbeheer op het bedrijf. Er wordt geen vergoeding betaald voor extra arbeid en andere meerkosten die aan het natuurbeheer verbonden zijn. Om die reden zijn de vergoedingen in de ogen van veel melkveehouders te laag. Een deel doet wel aan beheer omdat ze intrinsiek gemotiveerd zijn. Een ander deel vindt kwalitatief goed ruwvoer winnen in het voorjaar belangrijker.

- **Vergoedingen en subsidies voor groenblauwe diensten worden gezien als onzeker**

Het leveren van groenblauwe diensten als ANLb, het samenwerken met terreinbeheerders en het inspelen op GLB-eco-activiteiten, wordt door melkveehouders gezien als risicovol. Omdat het vergoedingen zijn die afhankelijk zijn van beleid en beschikbaarheid van fondsen. Ook betreft het vaak kortdurende contracten die onzeker zijn op de langere termijn. Dit is een van de belemmeringen voor de keuze voor een meer duurzame lange termijn bedrijfsstrategie.

De samenwerking met terreinbeheerders wordt ook gezien als onzeker door de rechterlijke uitspraak in het zogenoemde Didam-arrest dat luidt dat een overheidsinstantie (zoals o.a. provincie en Staatsbosbeheer) vanwege het gelijkheidsbeginsel, een selectieprocedure moet organiseren voor het selecteren van bijv. pachters van hun grond. Dit beperkt de mogelijkheden om in goed overleg tussen een overheidsinstantie en een boer, een maatwerkovereenkomst te sluiten over het beheer van grond.

- **Meerdere stimulansen voor natuurinclusieve en duurzaamheidsmaatregelen komen beschikbaar**

Zowel vanuit de markt als via beleid komen langzamerhand meer stimulansen voor verduurzaming beschikbaar: keteninitiatieven van zuivelverwerkers rond duurzame melkstromen, de beschikbaarheid van ANLb-pakketten in een gebied, de nieuwe invulling van het GLB, de meerprijs voor biologische melk, en samenwerkingsmogelijkheden met terreinbeheerders en fondsen voor de financiering van natuurinclusieve landbouwgrond. Onder andere deze factoren zijn drijfveren voor een toenemende intrinsieke motivatie voor duurzaamheidsdoelen en -maatregelen bij een deel van de melkveehouders. Zes van de acht bedrijven doen mee, of hebben reële kansen om in 2030 mee te doen aan duurzaamheidsprogramma's van de zuivelafnemer waar ze aan leveren.

- **De resultaten van bedrijfsplannen voor duurzaamheid in 2030 verdienen meer aandacht**

Zowel bij het opstellen van de plannen als bij het inschatten van de gevolgen van de plannen zou het waardevol zijn om meer aandacht te besteden aan duurzaamheidsmaatregelen en duurzaamheidsresultaten. Dat dit nu niet is gebeurd, komt deels door de algemene constatering dat de meeste plannen leiden tot extensivering, wat gunstig is voor de meeste duurzaamheidsthema's. De grote aandacht voor het inspelen op de peilverhoging, is ook ten koste gegaan van de aandacht voor duurzaamheidsdoelen. Overigens: op acht van de negen bedrijven vindt ANLb plaats. Op vier bedrijven zelfs op meer dan 30% van het bedrijfsareaal. Daarnaast zijn drie van de twaalf plannen gericht op biologische bedrijfsvoering.

Over de Compensatiesystematiek Veenweide (CSV)

- **Invulling Compensatiesystematiek Veenweide (CSV) heeft veel invloed op bedrijfseconomisch resultaat**

De spelregels die binnen de CSV worden gebruikt, zijn bepalend voor de vermogens- en de inkomenscompensatie bij peilverhoging. Een verandering in die spelregels heeft invloed op de bedrijfseconomische resultaten. Daarmee hebben ze ook veel invloed op de keuzes die melkveehouders maken rond het inspelen op peilverhoging. De belangrijkste onderdelen van de CSV die zorgen voor deze grote impact, zijn allereerst de ingeschatte waardedaling van de grond en de verwachte daling in inkomen in de eerste 10 jaar. Twee andere belangrijke onderdelen zijn: het maximum aantal ha compensatiegrond waar de grondeigenaar recht op heeft en de opbrengstdaling volgens de WWL. Deze vier punten zijn de hoekstenen van de CSV.

- **Meeste melkveehouders hebben voorkeur voor grond als compensatie boven geld**

Uit de gemaakte plannen blijkt dat zeven van de acht melkveehouders gebruik maken van de mogelijkheid om maximaal gecompenseerd te worden in grond. Uitbreiding in grond neemt een belangrijke plek in binnen de strategische agenda's van melkveehouders die in de toekomst melkveehouder willen blijven in het gebied. Grond wordt gezien als cruciale randvoorwaarde voor ontwikkeling. Daarnaast wordt het gezien als een relatief waardevaste vorm van bezit.

Aanbevelingen

Hieronder zijn twee groepen aanbevelingen weergegeven:

Aanbevelingen van melkveehouders voor:

- Wetterskip Fryslân
- Provincie Fryslân

Aanbevelingen van de deskundigen die betrokken waren bij het project voor vervolgstappen in verduurzaming melkveehouderij in het Veenweidegebied:

- specifiek voor melkveehouders
- specifiek voor regisseurs verduurzaming
- voor melkveehouders en regisseurs verduurzaming gezamenlijk

De onderstaande aanbevelingen komen voort uit het werken aan de bedrijfsplannen. Net als bij de conclusies, zijn de aanbevelingen die tijdens de afsluitende bijeenkomst door de melkveehouders zijn genoemd, beschreven in de groene tekstvakken. Alle overige conclusies zijn afkomstig van de deskundigen die bij het project betrokken waren. Alle aanbevelingen van de deskundigen zijn gekoppeld aan een doelgroep: melkveehouders en regisseurs verduurzaming. De laatste groep is apart benoemd omdat in het Veenweidegebied het integrale verduurzamingsproces van de landbouw een centrale rol speelt. De regisseurs zijn vooral werkzaam bij provincie en waterschap, maar onder deze groep vallen ook bestuurders en adviseurs die werken aan verduurzaming.

Aanbevelingen melkveehouders

Aanbevelingen voor Wetterskip Fryslân

- **Benut de initiatieven die er zijn in polders om samen met boeren aan de slag te gaan met peilverhoging en bedrijfsplannen**
Veel boeren zijn zich bewust van de urgentie en willen aan de slag om hun bedrijf klaar te maken voor de toekomst. Benut dit momentum, verken de kansen en ga samen met melkveehouders en andere stakeholders pro-actief aan de slag.
- **Werk meer samen met boeren aan beter waterbeheer:**
 - Peilbeheer via HAKLAM en stuwen. Door hulpmiddelen als HAKLAM en stuwen kunnen boeren en waterschap meer maatwerk leveren voor het optimaliseren van het voorkomen van veenafbraak.
 - Peilvakken verkleinen om meer maatwerk te bieden in gebieden met relatief grote hoogteverschillen.
 - Watersysteem aanpassen aan minder waterbufferfunctie in de sloten en overvloedige regenval in piekperioden.
 - Meer aandacht besteden aan tijdig en doelgericht ecologisch slootschonen.

Aanbevelingen voor Provincie Fryslân

- **Zorg voor pro-actief grondbeleid:**
 - Wees pro-actief bij de aankoop van voldoende agrarische grond ten behoeve van CSV-compensatiegrond.
 - Zorg er voor dat aangekochte grond een agrarische bestemming houdt. Benut aangekochte grond voor gebruik door boeren, eventueel in combinatie met opties voor particulier natuurbeheer of ANLb.
 - Let bij de uitgifte van grond ook op andere gebiedsdoelen, bijv. voldoende weidvogelgrond en -beheer.
 - Let bij uitgifte grond ook op de mogelijkheid om CSV-compensatiegrond zo dicht mogelijk bij de bestaande bedrijfslocatie aan te bieden.

Maak hiervoor zo nodig gebruik van kavelruil, zodat na afloop van de toedeling van grond de verkaveling ook is verbeterd.

- Faciliteer uitplaatsing. Grondcompensatie zal veel grond vragen. Uitplaatsing van boeren naar andere gebieden kan de gronddruk verlagen. Daarvoor zijn aanvullende spelregels over het faciliteren van uitplaatsing nodig.

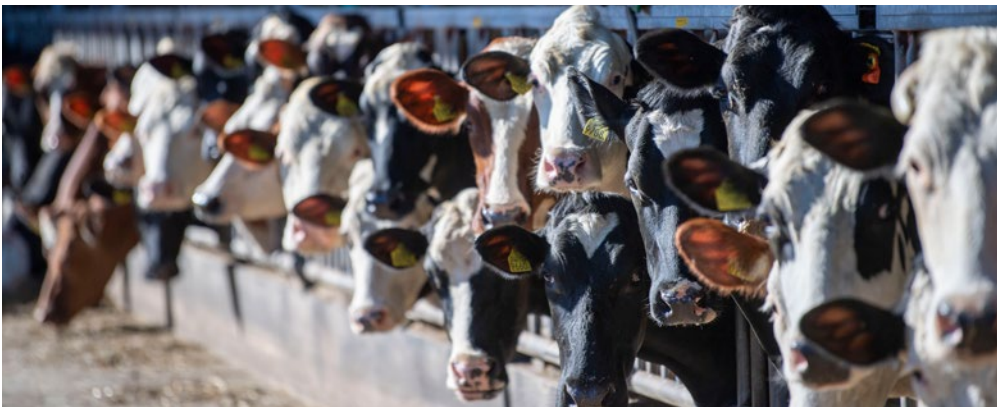
- **Werk samen met boeren aan gebiedsopgaven en bedrijfsplannen:**

- Stimuleer en faciliteer initiatieven van pioniers en voorlopers die actief in willen spelen op gebiedsdoelen. Dit kunnen zowel groepen boeren als individuele boeren zijn. Stimuleren van deze boeren heeft positief effect op anderen om ook in beweging te komen richting de gewenste ontwikkeling in het gebied.

- Ondersteun planvorming door boeren op gebiedsniveau en op bedrijfsniveau.

Binnen het gebied gaat het daarbij om realisatie van gebiedsopgaven, op bedrijfsniveau voor het ontwikkelen van bedrijfsplannen met perspectief. Op deze manier kan gewerkt worden aan draagvlak en daadkracht. Dit vraagt ook spelregels en middelen om doelgericht te kunnen werken aan opgaven.

- Bied subsidies aan voor kavelpaden en voor machines die geschikt zijn op minder draagkrachtige bodem. Onder machines vallen ook onderstellen van machines en banden die nodig zijn om veldwerk uit te voeren op nattere ondergrond.

Aanbevelingen voor vervolgstappen in verduurzaming melkveehouderij in het Veenweidegebied

Voor melkveehouders

- **Verken toekomstkansen en maak een eigen bedrijfsplan voor 2030**

Dit rapport bevat veel ideeën over hoe in te spelen op alle aspecten van de verduurzaming in het Veenweidegebied, inclusief de peilverhoging. Ondanks vele onzekerheden over de toekomst, is het aan te bevelen wel na te denken over het perspectief voor het eigen melkveebedrijf over 5 à 10 jaar. "Denken in toekomstbeelden en kansen is stimulerend om de lol in het boeren te houden", aldus de deelnemers aan het project, waar dit rapport het resultaat van is.

- **Extensivering is kans bij extra opbrengsten en lage grondkosten**

Extensivering als enkele maatregel, betekent òf minder koeien op de zelfde grond, òf meer grond voor de zelfde koeien. Beide leiden over het algemeen tot een lager rendement. Tenzij de melkveehouder in staat is om als gevolg van extensivering, hogere prijzen te krijgen voor melk en vlees en/of hogere vergoedingen voor diensten zoals o.a. ANLb-beheer en eco-activiteiten uit het GLB. Ook neveninkomsten kunnen bijdragen aan een beter verdienmodel. Bijvoorbeeld de verwerking en verkoop van eigen melk en vlees, of neventakken als recreatie en horeca. Die neventakken renderen eerder, wanneer het extensieve bedrijf er voor de buitenwereld aantrekkelijk uitziet. Ook alternatieve grondfinancieringsmogelijkheden bijv. afwaardering van grond, leningen met lage rente en langere aflossingstermijnen of lage pachtprijs, kunnen bijdragen aan een beter verdienmodel bij extensivering. Het optimaliseren van de bedrijfsvoering binnen de extensieve situatie kan daar ook aan bijdragen.

Aanbevelingen melkveehouders

De meerwaarde van een eigen bedrijfsplan maken volgens de melkveehouders

Onderstaand de ervaringen van de 8 melkveehouders die in een groep gezamenlijk toekomstverkenningen hebben uitgevoerd en elk een eigen bedrijfsplan hebben gemaakt.

- **Bredere blik op toekomst van melkveehouderij gekregen**

De visies op de toekomst, zoals deskundigen die hebben gepresenteerd en geschetst, en de discussies met de collega's en deskundigen daarover, zetten aan tot nadenken. De diversiteit en openheid binnen de groep stimuleert dit ook sterk.

- **Tijd nemen voor oriëntatie en planvorming**

Door de deelname aan het project is er tijd gecreëerd om gericht na te denken over de toekomst. Door het proces te spreiden over meerdere bijeenkomsten, is er tijd om toekomstbeelden en ideeën voor aanpassingen op je in te laten werken. En die tijd biedt ook de mogelijkheid om eigen visies en plannen zowel op te stellen, als aan te passen. Ook hierbij is de diversiteit van visies en plannen binnen de groep van grote meerwaarde.

Voor regisseurs verduurzaming

- **Ontwikkel actief een verandertraject rond verduurzaming melkveehouderij met diverse vormen van ondersteuning**

Voor het ondersteunen van melkveehouders bij de verduurzaming worden de volgende maatregelen aanbevolen:

- Communicatie over maatregelen rond verduurzaming en tijdspad. Hierbij kan gedacht worden aan groepsbijeenkomsten rond regionale plannen, de compensatieregelingen en excursies naar bedrijven die reeds ervaring hebben met verduurzaming.
- Ondersteuning bij het opstellen van bedrijfsplan verduurzaming. In de pilot is gebleken dat beeldvorming over het melkveebedrijf in de toekomst binnen groepen, een inspirerende setting biedt voor het maken van het eigen bedrijfsplan. Dit zou gecombineerd kunnen worden met een individueel traject met één of meer adviseurs om het bedrijfsplan verder te detailleren. Melkveehouders die al ervaring hebben met boeren bij een hoger peil of met vernieuwende bedrijfsstrategieën, kunnen hierbij ook ondersteunen.
- Ondernemerschapstrainingen. Een open mind, zelfreflectie, maatschappelijke oriëntatie en inzicht in beleid en marktkansen, zijn belangrijke voorwaarden voor het gevoel dat je grip hebt op de eigen toekomst en het herkennen van perspectieven. Trainingen hierin kunnen het proces van aanpassing aan veranderende omstandigheden versnellen. Daarbij is afstemming van de training op specifieke segmenten melkveehouders ook relevant: maatwerk.

- **Vorm een groep met pilotbedrijven voor kenniscreatie en kennisverspreiding**

Breng voorloperbedrijven bij elkaar om binnen een pilotproject kennis en ervaring op te doen met alle aspecten rond peilverhoging en verduurzaming. En laat hen ook fungeren als excursiebedrijven om op die manier de opgedane kennis te delen.

- **Meer stimulansen voor natuurinclusieve en duurzaamheidsmaatregelen nodig voor toepassing**

Indirect leidt de peilverhoging, en de extensivering die dit in gang lijkt te zetten, slechts beperkt tot een meer duurzame bedrijfsvoering op melkveebedrijven. Voor een sterkere verduurzaming zijn sterkere prikkels nodig. Die kunnen ontstaan vanuit keteninitiatieven rond duurzame melkstromen, de beschikbaarheid van

ANLb-fondsen voor grotere gebieden, een sterkere beloning voor duurzaamheid binnen het GLB, samenwerkingsmogelijkheden met terreinbeheerders en fondsen voor de financiering van natuurinclusieve landbouwgrond. Om de overgang naar meer natuurinclusieve en meer duurzame landbouwpraktijken te versnellen zijn vooral initiatieven nodig die voor financiële meerwaarde voor de melkveehouder zorgen.

- **Adviseurs opleiden rond het boeren bij een hoger peil/begeleiden transitie**

Voor de hierboven genoemde activiteiten zullen adviseurs nodig zijn die melkveehouders kunnen begeleiden tijdens het veranderproces.

- **Overleg met banken over gevolgen van verduurzaming voor financiering**

Door de afwaardering verliest de grond een deel van haar waarde als onderpand. De vraag is hoe banken hier mee om zullen gaan. Informeer bij banken ook naar de gevolgen van verduurzaming in het Veenweidegebied voor de financieringsvoorwaarden. Communiceer hierover ook in de voorlichting en planvorming rond verduurzaming.

- **Stimuleer extensieve bedrijfssystemen**

Extensieve bedrijfssystemen zijn een prima basis voor veel verduurzamingsopgaven. Creatieve melkveehouders zijn in staat zijn om daar een goed verdienmodel van te maken. Deze bedrijfssystemen bieden vooral kansen bij extra opbrengsten en lage grondkosten. Extra opbrengsten kunnen komen uit hogere prijzen voor melk en vlees, hogere vergoedingen voor diensten als ANLb en eco-activiteiten uit het GLB. Ook neveninkomsten uit takken als verwerking en/of verkoop van eigen melk en vlees, en verblijfsrecreatie en horeca kunnen zorgen voor een beter verdienmodel. Alternatieve grondfinancieringsmogelijkheden zijn: afwaardering van grond, leningen met lagere rente en langere aflossingstermijn en erfpacht-financieringsregelingen die leiden tot een lage pachtprijs per ha. Het optimaliseren van de bedrijfsvoering op een extensief bedrijf kan, door maatregelen als bijvoorbeeld veel weidegang, voorjaarsafkalvende veestapel en lage kosten.

- **Stimuleringsubsidies aanbieden**

Overheden zouden het voorbereidende proces om in te spelen op verduurzaming kunnen bevorderen door de volgende vormen van financiële ondersteuning:

- Training, advies en planvorming voor het eigen bedrijf.
- Investerings in bijv. kavelpaden, aanpassing of vervanging van machines en voorzieningen voor beter peilbeheer.

Voor melkveehouders en regisseurs verduurzaming gezamenlijk

- **Aandacht voor de inrichting en berijdbaarheid van percelen**

Melkveehouders die zijn opgegroeid met diepte-ontwatering hebben veel vragen rond de productie-omstandigheden na peilverhoging. Het (v)erkennen van deze vragen en het beantwoorden ervan, bepaalt zowel het vertrouwen in een toekomst in een situatie met een hoger peil, als het aanleren van vaardigheden om succesvol te kunnen boeren in de eerste jaren na de peilverhoging. Relevante onderwerpen die veel vragen oproepen zijn: greppels aanbrengen, bol leggen van ekers, kavelpaden aanleggen, mogelijkheden voor flexibel peilbeheer (HAKLAM) en machines aanpassen. Er zijn ook nog veel vragen over de gevolgen van diverse maatregelen voor de veenafbraak. Deze onderwerpen lenen zich voor excursies, trainingen en studiegroepen.

- **Ruwvoerwinning en beweiding optimaliseren bij hoger waterpeil**

Percelen verschillen in drooglegging, hoogteligging en grondsoort. Bemesting, voederwinning, voeding en beweiding kunnen daarop aangepast worden. De manier waarop en de gevolgen voor hoeveelheid en kwaliteit van het gras, zijn belangrijke vragen die antwoord behoeven. De ruwvoer kwaliteit vermindert ook doordat veel weidepercelen in het gebied in het voor- en najaar bezocht worden door ganzen. In studiegroepverband of via trainingen kunnen melkveehouders gezamenlijk kennis en ervaring opdoen met de aanpassing van ruwvoerwinning en beweiding.

- **Keteninitiatieven ontwikkelen**

In de zuivelketen ontstaan momenteel diverse nieuwe keteninitiatieven, gericht op betere aansluiting bij specifieke consumentensegmenten, en op een meerwaarde op de melkprijs van melkveehouders die met hun bedrijfsvoering voldoen aan specifieke wensen. Het zou nuttig zijn om te onderzoeken of individuen of groepen binnen het gebied, belangstelling hebben voor het starten of meedoen aan dergelijke nieuwe melkstromen. Op die manier kan de meerwaarde van melkproductie in het Veenweidegebied vermarkt worden. Landschap, natuur en imago van het gebied bieden kansen voor meerwaarde-initiatieven.

Colofon

Kansen op Veen in 2030 - 8 melkveehouders, 3 bedrijfssystemen: een verkenning van toekomstperspectief in het Fries Veenweidegebied

Wageningen Livestock Research Rapport 1477

Auteurs

Jelle Zijlstra (Wageningen Livestock Research) en Andries-Jan de Boer (3D Agro Advies)

Illustraties

JAM Visual Thinking

Fotografie

Marcus Pasveer (p1, 6, 23, 26, 27, 31, 33, 36, 49, 50, 54, 56, 72),
Martine Samplonius (p39, 41), Iris de Boer (p44), Anne Pieter Visser (p46), Jacoba van der Bij-Van Keulen (p61)

Redactie

Els van Westrienen, WhatEls

Vormgeving

Jantine van den Top, Topontwerper

Opdrachtgevers en financiers

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Livestock Research in opdracht van vier collectieven in Noord-Nederland (Agrarisch Collectief Waadrâne en Gebiedscoöperatie It Lege Midden in Friesland en Collectief Groningen West en Collectief Midden Groningen in Groningen) en de drie noordelijke provincies. Het project is gefinancierd door bijdragen vanuit de Topsector Agri & Food (projectnummer LWV20.311), de Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland (waarbinnen de drie noordelijke provincies samenwerken met landbouworganisaties die zijn verenigd in de AgroAgenda Noord-Nederland) en de Provincie Fryslân in het kader van de uitwerking van het Veenweideprogramma 2021-2030.

Copyright

© 2024 Wageningen Livestock Research.

Postbus 338, 6700 AH Wageningen, Tel. 0317 483953, Email info.livestockresearch@wur.nl www.wur.nl/livestock-research.

Wageningen Livestock Research is onderdeel van Wageningen University & Research

Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding. Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin. Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Aansprakelijkheid

Wageningen Livestock Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit rapport of de toepassing van de adviezen.

Download

Dit rapport is gratis te downloaden via: <https://doi.org/10.18174/654536>

Regio Deal
**Natuurinclusieve
Landbouw**

www.regiodealnatuurinclusivelandbouw.nl

It Lege Midden

www.itlegemidden.nl

Groningen West

Ons boerenland, verrassend natuurlijk!

www.collectiefgroningenwest.nl

COLLECTIEF MIDDEN GRONINGEN
Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

www.collectiefmidden groningen.nl

AGRARISCH COLLECTIEF
WAADRÂNE

www.waadrane.fr

**VEENWEIDE
FRYSLÂN**

www.veenweidefryslan.fr

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Livestock Research
Postbus 338
6700 AH Wageningen
T 0317 48 39 53
E info.livestockresearch@wur.nl
www.wur.nl/livestock-research

Wageningen Livestock Research ontwikkelt kennis voor een zorgvuldige en renderende veehouderij, vertaalt deze naar praktijkgerichte oplossingen en innovaties, en zorgt voor doorstroming van deze kennis. Onze wetenschappelijke kennis op het gebied van veehouderijsystemen en van voeding, genetica, welzijn en milieu-impact van landbouwhuisdieren integreren we, samen met onze klanten, tot veehouderijconcepten voor de 21e eeuw.

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak

